

Publiekelijk veroordeeld

*Een onderzoek naar de botsing tussen de informatievrijheid (art. 10 EVRM)
en de onschuldpresumptie (art. 6 EVRM) bij publiciteit over
strafrechtspleging*

door

Liesbeth Feuth
(ANR 781553)

Afstudeerscriptie Rechtsgeleerdheid
Accentprogramma strafrecht

In het openbaar te verdedigen ten overstaan van de examencommissie van de
Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Tilburg,
Mr. F. van Laanen en Prof. Mr. Th. A. de Roos

op

vrijdag 22 oktober 2010 om 11.00 uur

Inhoud

1. Fair trial, free press: introductie op het thema	4
1.1 Maatschappelijke relevantie van het thema	5
1.2 Wetenschappelijke relevantie van het thema	8
1.3 Centrale onderzoeksvraag	8
1.4 Methode en opbouw van het onderzoek	9
1.5 Begrippenkader	10
2. Informatievrijheid en onschuldpresumptie, een schurende verhouding	11
2.1 Het belang van informatievrijheid bij publiciteit over strafrechtspleging	11
2.1.1 Samenhang tussen informatievrijheid en het openbaarheidsbeginsel	12
2.1.2 Informatievrijheid: afweerrecht en instructienorm?	13
2.2 Het belang van de onschuldpresumptie bij publiciteit over strafrechtspleging	14
2.2.1. Ook een positieve verplichting?	15
2.3 Communicatiebeleid in de praktijk	16
2.4 De Europese rechtspraak bij botsingen tussen de informatievrijheid en onschuldpresumptie	22
2.5 Conclusie	28
3. De onschuldpresumptie in de Nederlandse rechtspraak: zenders en schenders	30
3.1 Natuurlijke personen	30
3.1.1. De Kolbakzaak ('het Holleeder-proces')	30
3.1.2. S.E. Fireworks	38
3.1.3. Volkert van der G.	41
3.1.4. 'Mayenne-zaak' / Omar el H.	46
3.1.5. De zaak Fons Spooren	48
3.1.6. De zaak Benno L.	52
3.2 Rechtspersonen	57
3.2.1. Accell Group tegen de NMa	57
3.2.2. Leemhuis & Van Loon (Operatie Clickfonds)	60

3.3. Conclusies	64
4. Naar een toetsingsschema met concrete criteria	70
4.1. Toetsingscriteria zenders	71
4.1.1. Toetsingscriterium: inhoud en toonzetting van uitingen van publieke autoriteiten	71
4.1.2 Toetsingscriterium: inhoud en toon van journalistieke uitingen	73
4.2 Toetsingscriteria bij signaal schending onschuldpresumptie	74
4.2.1 Toetsingscriterium: de positie en status van de autoriteit	74
4.2.2 Toetsingscriterium: effect van het medium / de publiciteit	76
4.2.3 Toetsingscriterium: de aard van de verdenking (high profile-zaken)	77
4.2.4 Toetsingscriterium: persoon en houding van de verdachte	78
4.2.5 Toetsingscriterium: schadelijke effecten	79
4.3 Consequenties	80
4.4 Preventieve bescherming voor de verdachte	82
5. Samenvatting	89
6. Literatuur- en jurisprudentielijst	91

Hoofdstuk 1

1. Fair trial, free press: introductie op het thema

*“Justice must not only be done, it must also be **seen** to be done”*. Met deze uitspraak in de rechtszaal onderstreepte Lord Chief Justice Hewart in 1923 het belang van openbare rechtspleging. Het openbaarheidsbeginsel is een klassiek uitgangspunt van het strafprocesrecht dat bijdraagt aan een eerlijk proces voor de verdachte. Het publiek kijkt tenslotte over de schouder van de rechter mee. Voorwaarde voor een eerlijk en onafhankelijk proces is daarbij wel dat de verdachte voor onschuldig wordt gehouden tot het tegendeel is bewezen.

Maar wie het nieuws over geruchtmakende zaken volgt, moet soms over een bovenmenselijke mate van objectiviteit beschikken om een verdachte niet reeds als schuldig te bestempelen voordat de rechter heeft geoordeeld. ‘Het Bossche zwembadmonster’, schrijft het grootste ochtendblad over de nog maar net aangehouden Benno L. In een poging de gemoederen te bedaren, spreekt de burgemeester tijdens een persconferentie over een ‘giga zaak van een omvang die zijn weerga niet kent’. Bij het bekendmaken van de tenlastelegging op 11 februari 2010 moet *Nu.nl* echter concluderen dat: ‘de spraakmakende zaak minder groot lijkt dan tot dusver werd aangenomen’. Een ander overbekend voorbeeld is undercover ‘journalist’ Patrick van der Eem die vriendschap sluit met Joran van der Sloot, terwijl hij met een verborgen camera hun gesprekken over de vermiste Natalee Holloway vastlegt. Na uitzending van de beelden ontstaat een waar volksgericht als een menigte zich verzamelt bij een flat in Drachten waar Van der Sloot zou verblijven. *De Telegraaf* kopt: Schuld van Joran staat vast, maar bewijs ontbreekt.’ In deze cases dringt het label ‘trial by media’ zich op.

Geen misverstanden. De media vervullen een onmisbare rol in de controle van de rechtspleging. Zij hebben het toezicht overgenomen nu de publieke tribunes van de rechtszaal leeg zijn, op een enkele persoonlijk of professioneel betrokkene na. Een ontwikkeling die ook wel wordt aangeduid als de overgang van openbaarheid naar publiciteit.¹ De spanningsverhouding tussen de onschuldpresumptie (art. 6 lid 2 EVRM) die deel uitmaakt van het recht op een eerlijk proces en de informatievrijheid² (art. 10

¹ Groenhuijsen 1997, p. 418.

² Schuijt geeft aan dat het begrip *meningsuiting* (freedom of expression) de lading niet dekt en geeft de voorkeur aan het begrip informatievrijheid of communicatievrijheid als paraplubegrip voor de vrijheid van de

EVRM) is echter voelbaar. Vooral wanneer het gaat om strafbare feiten die de samenleving schokken.

1.1 Maatschappelijke relevantie van het thema

De verhouding tussen aan de ene kant het recht van de verdachte op een eerlijk proces en aan de andere kant de informatievrijheid waaronder de vrijheid van nieuwsgaring en het recht van het publiek op informatie, is actueel in het licht van tenminste twee maatschappelijke ontwikkelingen: mediatisering van het recht en de toegenomen aandacht voor open en actieve overheidscommunicatie.

Mediatisering van het recht

De aandacht van de media voor het recht in Nederland groeit.³ Daarnaast neemt het aantal (commerciële) media toe en daarmee de onderlinge concurrentie. Een aantal ‘wetten’ en trends binnen de media zijn in relatie tot publiciteit over strafzaken interessant:

Meer sensatie

Nieuwsberichtgeving op de Nederlandse televisie is de afgelopen 25 jaar sensationeler geworden. Die andere toon is aangewakkerd door de komst van nieuwe nieuwsaanbieders. Het aantal sensationele items neemt toe. Bovendien is het nieuws vaker toegesneden op personen, komen er meer burgers aan het woord, wordt meer gebruik gemaakt van dramatische geluiden en close ups.⁴ Het strafrecht leent zich voor sensationele onderwerpen omdat nieuwscriteria als ‘conflict’ en ‘afwijkend’ vaak volop aanwezig zijn.⁵

Personalisering

De media gebruiken in toenemende mate personalisering als methode om abstract nieuws herkenbaar te maken.⁶ Daaraan ontkomt ook de rechtspraak niet. Verdachten, slachtoffers, getuigen, maar ook advocaten, officieren van justitie en rechters worden steeds meer neergezet als individuen, omdat drama personages nodig heeft.⁷ Een voorbeeld is de huilende moeder Holloway die door Peter R. de Vries via een soort Droste-effect aan de

zender om te uiten en te verspreiden en van de ontvanger om te ontvangen en te garen. Informatievrijheid legt de nadruk op de inhoud, communicatievrijheid op de activiteit van het communiceren. In deze scriptie is de term informatievrijheid toepasselijk.

³ Kor 2008, p. 19

⁴ Nuijten 2007, p. 102-103.

⁵ Kussendrager 1997, p.104 – 111.

⁶ Nuijten 2007, p. 102-103.

⁷ Kor 2008, p. 26.

kijkers wordt getoond, terwijl zij zelf voor het eerst naar de beelden van de verborgen camera kijkt.

Commercialisering

Brants stelt dat berichtgeving niet meer alleen wordt ingegeven door wat het publiek moet weten om deel te nemen aan een rationeel debat over kwesties van algemeen belang, maar steeds meer door de vraag van de nieuwsconsument. De journalist identificeert zich minder met de publieke zaak en meer met het publiek. Emotionaliteit en de noodzaak om verstrooiing te bieden, sluipen steeds verder binnen.⁸ Schuijt is hierover overigens minder pessimistisch: ‘Wel kan men constateren (...) dat sommige media minder sober zijn dan andere. Dat neemt niet weg dat zowel bij de ene als de andere categorie de functie van deze verslaggeving – het informeren – voorop staat.’⁹

Vlucht naar voren: ‘pretrial publicity’

Nieuws als eerste brengen is voor media naast een professionele erezaak een belangrijk wapen in de concurrentiestrijd. De rechtszaal als sluitstuk van een strafrechtelijk onderzoek is niet de plaats waar echt nieuws te vinden is. Externe openbaarheid levert geen onthullingen of primeurs op. Die zijn te vinden in de geheimen van het vooronderzoek of door zelf op opsporingspad te gaan.¹⁰

Van nieuwsbrenger naar -duider

Onder invloed van digitale media is het nieuws steeds sneller geworden. Dat verdraagt zich soms slecht met de zorgvuldigheid die de communicatie over rechtspleging vereist. Internet heeft de rol van nieuwsbrenger overgenomen. Traditionele media duiden het nieuws met achtergronden en meningen en bedrijven interpretatieve journalistiek. Die interpretatie gaat via vaste schema’s, zogenaamde interpretatieframes. Deze frames helpen om de gecompliceerde werkelijkheid te vereenvoudigen tot een nieuwswaardig verhaal. Frames belichten met name conflicten en scherpe tegenstellingen. Herkenbare frames voor de strafrechtspleging zijn ‘conflicten tussen personen’, ‘goed en kwaad’, ‘het falende rechtssysteem’ of het ‘waarborgen van maatschappelijke veiligheid’.¹¹

Meutevorming en hypes

Media kijken steeds meer naar elkaar en nemen nieuws van elkaar over. Door de grote aandacht voor een nieuwsfeit ontstaat ‘meutevorming’ waarbij de media zelf rond een

⁸ Brants 2005, p. 53.

⁹ Schuijt 2006, p. 238.

¹⁰ Brants 2005, p. 51.

¹¹ MRO-advies Medialogica 2003, p. 34-35 (<www.adviesorgaan-rmo.nl/publicaties/adviezen/2003/301/>).

gebeurtenis nieuws gaan maken.¹² Zo ontstaan hypes: nieuws dat zichzelf versterkt zonder nieuwe feiten. Een ander - en in het licht van de onschuldpresumptie risicovol - effect is dat alle media zich als een meute conformeren aan één zienswijze op een zaak, waardoor er geen ruimte meer is voor andere invalshoeken.¹³

Toenemend belang van overheidscommunicatie

Of het nu gaat om de website van het Openbaar Ministerie, van de Raad voor de Rechtspraak, de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak, het Nederlands Genootschap van Burgemeesters, alle benadrukken het belang van zichtbaarheid in de media. De Raad voor de Rechtspraak: ‘voor verankering in de samenleving is het van belang dat de rechtspraak de dialoog aangaat met haar omgeving, zichtbaar is in de media, kritische signalen oppakt en openheid van zaken geeft.’¹⁴ Ontwikkelingen in overheidscommunicatie bij kwesties die de samenleving raken, zijn:

Actieve en open communicatie

Steeds meer geaccepteerd is de visie dat wanneer er maatschappelijke onrust is of wanneer de overheid aan kritiek blootstaat, zij een actieve en open communicatiestrategie moet hanteren. President van de Hoge Raad Corstens illustreert die aan de hand van de toekomst van de Nederlandse strafrechtspleging: ‘We leven nu eenmaal in een samenleving waarin de media een grote rol spelen. Daaraan kan men zich op straffe van verlies van positie niet onttrekken. Wie zijn onafhankelijkheid koesterend, stilzwijgend blijft, zal worden gemarginaliseerd.’¹⁵

Kanaliseren van emoties

Via de media proberen openbare gezagsdragers emoties te kanaliseren en betekenis te geven. Dit wordt ook wel duidende crisiscommunicatie genoemd. De persconferentie over Benno L. is hier een sprekend voorbeeld van, maar ook de persbijeenkomst van de gemeente Apeldoorn op Koninginnedag 2009. In plaats van met de feiten werd geopend met het adresseren van emoties: “Dames en heren, een dag die zo feestelijk begon, is geëindigd in een drama.” Niet de feiten, maar de betekenisgeving zet de toon.¹⁶

¹² Van de Wilk 2009, p. 102.

¹³ MRO-advies Medialogica 2003, p. 34-35 (<www.adviesorgaan-rmo.nl/publicaties/adviezen/2003/301/>).

¹⁴ <www.rechtspraak.nl>.

¹⁵ Corstens 2007, p. 664-671.

¹⁶ De Rue 2009, p. 14.

Van voorlichting naar imagopolitiek

De professionalisering van overheidscommunicatie gaat gepaard met een toenemende aandacht voor het eigen imago. Niet alleen de media zijn gevoelig voor reputatie-management, dat geldt ook voor gezagsdragers rondom strafzaken. De strijd tegen de misdaad wordt niet alleen in de Rechtbank gevoerd, maar in toenemende mate ook in de krant en vooral op de televisie. Het OM heeft vele en wisselende initiatieven genomen om te proberen het eigen imago nader in te vullen. Soms werd bewust geprobeerd de media te bespelen, bijvoorbeeld bij enkele grotere processen.¹⁷

In deze context van mediatisering en een toenemend bewustzijn bij overheden van het belang van een goede reputatie en actieve communicatie met de samenleving, is het belangrijk om stil te staan bij de positie van de individuele verdachte in dit media- en communicatiegeweld.

1.2 Wetenschappelijke relevantie van het thema

Media-aandacht voor strafrechtspleging houdt ook de rechtswetenschap bezig en wel op twee manieren. De toenemende mediadruk in met name de onderzoeksfase van de strafrechtspleging wordt in verband gebracht met de legitimiteit van het strafrecht. Als een voorschot wordt genomen op de uitkomst van het strafproces, dan staan beslissingen tijdens het hele onderzoek onder druk en is een afwijkende beslissing van de rechter moeilijk aanvaardbaar.¹⁸

Daarnaast past het thema in het wetenschappelijke debat hoe om te gaan met botsende mensenrechten, in dit geval de artikelen 6 en 10 EVRM. Diverse auteurs zoeken naar methoden om botsingen op te lossen, bijvoorbeeld door meer specifieke criteria aan te leggen, toegespitst op de botsing tussen twee rechten.¹⁹

1.3 Centrale onderzoeksvraag

Het thema van deze scriptie vertaalt zich in de volgende centrale onderzoeksvragen:

¹⁷ Beunders & Muller 2005, p. 397.

¹⁸ Brants 2005, p. 61.

¹⁹ Henrard 2008, p. 43 en Brems 2005, p. 326.

Botst de informatievrijheid (voortvloeiend uit art. 10 EVRM) met het recht op een eerlijk proces, in het bijzonder de onschuldpresumptie (art. 6 lid 2 EVRM) bij publiciteit over strafrechtspleging? Zo ja, hoe gaat de Nederlandse strafrechter met een dergelijk conflict om? Hanteert hij een consistent en voorspelbaar toetsingskader en zo nee, hoe kan dat worden verbeterd?

1.4 Methode en opbouw van het onderzoek

Het doel van het tweede hoofdstuk is om in theorie een beeld te krijgen van de spanningsverhouding tussen de informatievrijheid en de onschuldpresumptie tegen het decor van publiciteit over strafrechtspleging. Vragen zijn bijvoorbeeld: wat is de betekenis van informatievrijheid bij strafrechtspleging en wat is de samenhang met het openbaarheidsbeginsel? Aan welke eisen moet de overheid voldoen om de informatievrijheid in de context van een strafproces te waarborgen en hoe moet zij de onschuldvermoeden beschermen? Kent de informatievrijheid beperkingen in relatie tot de onschuldpresumptie en voor welke actoren gelden deze? Hoe gaat het Europees Hof voor de Rechten van de Mens om met een eventuele botsing tussen de informatievrijheid en de onschuldpresumptie? De methode is onderzoek op basis van wetgeving, jurisprudentie en literatuur. Tevens wordt bekeken hoe operationalisering in praktijk plaatsvindt aan de hand van persbeleid, gedragscodes enzovoort.

Hoofdstuk drie verlegt de focus naar de praktijk in de rechtszaal en toetst de theoretische bevindingen aan hand van een analyse van enkele concrete cases. De casuïstiek is zo geselecteerd dat verschillende dimensies aan bod komen zoals de positie van de zender, het gedrag van de pers zelf, de fase in de strafrechtspleging, de beoordelingscriteria van de rechter bij een vermeende schending van de onschuldpresumptie en de gevolgen van een schending. De methode is literatuuronderzoek naar de rechtszaken op basis van de rechterlijke uitspraken, pleitnotities van advocaten, commentaren in de juridische vakpers en publiciteit in de media. Uiteindelijk beantwoordt dit hoofdstuk de vraag hoe de Nederlandse strafrechter omgaat met een botsing tussen de informatievrijheid en het onschuldvermoeden.

Hoofdstuk vier gaat verder in op het toetsingskader van de strafrechter aan de hand van het criterium ‘voorspelbaarheid van rechtspraak’. Is er meer consistentie aan te brengen in de wijze waarop de rechter een mogelijke schending van de onschuldpresumptie beoordeelt en zo ja, hoe is daaraan vorm te geven? Beknopt staat dit

hoofdstuk ten slotte stil bij preventieve mogelijkheden om een conflict tussen de informatievrijheid en het onschuldvermoeden te voorkomen.

1.5 Begrippenkader

Met ‘pers’ en ‘publiciteit’ of ‘journalistiek’ is steeds de professionele journalist bedoeld die beroepsmatig, tegen betaling, meewerkt aan de redactionele inhoud van nieuwsmedia.²⁰

Burgers met ‘blogs’ en sociale media vallen dus buiten de scope van deze scriptie.

Nieuwsmedia zijn gedrukte media (krant, tijdschrift), radio, televisie of websites. Publieke gezagsdragers zijn onderverdeeld in twee categorieën: strafrechtelijke autoriteiten (politie, Openbaar Ministerie en gerechten) en ‘overige overheidsvertegenwoordigers’ onder wie (lokale) bestuurders of politici zoals Kamerleden.

De focus ligt op de bescherming van de onschuldpresumptie (art. 6 lid 2 EVRM) bij publiciteit rond strafrechtspleging. Privacybescherming (door niet de volledige naam van een verdachte te publiceren of hem niet herkenbaar af te beelden) komt alleen zijdelings aan de orde.

²⁰ Dit is conform de definitie van de Raad voor de Journalistiek.

Hoofdstuk 2

2. Informatievrijheid en onschuldpresumptie, een schurende verhouding

Om een helder beeld te krijgen van de spanningsverhouding tussen de informatievrijheid (art. 10 EVRM) en de onschuldpresumptie (art. 6 lid 2 EVRM), verkent dit hoofdstuk beide rechten aan de hand van literatuur en Europese rechtspraak. Wat is hun betekenis in de context van publiciteit over strafrechtspleging? Hoe geven politie, Openbaar Ministerie, gerechten en andere overheidsdienaren in hun communicatiebeleid vorm aan de informatievrijheid en de onschuldpresumptie? Welke regels stelt de journalistiek zichzelf en hoe gaat het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) om met een botsing tussen de informatievrijheid en onschuldpresumptie?

2.1 Het belang van informatievrijheid bij publiciteit over strafrechtspleging

Art. 10 EVRM beschermt de informatievrijheid. In het *Handyside* arrest geeft het EHRM aan dat zij een essentieel fundament is van de democratische rechtsstaat. Dat geldt niet alleen voor het uiten van informatie of denkbeelden die als welgevallig, onschuldig of neutraal worden ervaren, maar óók voor uitingen die de staat of burgers schokken, kwetsen of verontrusten.²¹ Klassiek is de *Sunday Times* uitspraak waarin het EHRM stelt dat deze uitgangspunten in het bijzonder van belang zijn voor de persvrijheid rond rechtszaken:

“They are equally applicable to the field of administration of justice, which serves the interest of the community at large and requires the co-operation of an enlightened public. There is general recognition of the fact that the courts cannot operate in a vacuum. Whilst they are the forum for the settlement of disputes, this does not mean that there can be no prior discussion of disputes elsewhere, be it in specialised journals, in the general press or amongst the public at large. Furthermore whilst the mass media must not overstep the bounds imposed in the interests of the proper administration of justice, it is incumbent on them to impart information and ideas concerning matters that come before the courts just as in other areas of public interest. Not only do the media have the task to impart such information and ideas: the public also have the right to receive them.”²²

²¹ EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, NJ 1978, 236 (*Handyside/Verenigd Koninkrijk*).

²² EHRM 26 april 1979, nr. 6538/747, NJ 1980, 146 (*Sunday Times/Verenigd Koninkrijk*; m. nt. E.A. Alkema).

Art. 10 EVRM garandeert dus niet alleen de vrijheid van de pers om het publiek te informeren, maar ook het recht van het publiek om informatie te ontvangen. In de zaak *Sunday Times* kwamen journalisten niet alleen op voor hun eigen vrijheid, maar ook voor het informatierecht van het publiek, aldus annotator Alkema.

In latere uitspraken bevestigt het EHRM dat de pers bescherming verdient vanwege haar rol als publieke waakhond. Journalisten mogen de vastgestelde grenzen niet overschrijden in het belang van de bescherming van de goede naam of rechten van anderen, maar niettemin rust op hen de taak om informatie en ideeën van publiek belang te verspreiden.²³ Hiertoe hoort zeker berichtgeving over het functioneren van het rechtssysteem als noodzakelijk instituut voor een democratische samenleving omdat burgers met behulp van de media kunnen controleren of de rechter zijn taak juist vervult.²⁴ Het EHRM ziet daarnaast een rol voor informatievrijheid vóórafgaand aan de rechtszaak, zogenaamde ‘pre-trial publicity’: volstrekte geheimhouding van een strafrechtelijk onderzoek is niet in overeenstemming met art. 10 EVRM.²⁵

2.1.1 Samenhang tussen informatievrijheid en het openbaarheidsbeginsel

Openbaarheid van rechtspraak (art. 6 lid 1 EVRM) garandeert samen met de informatievrijheid een vrije informatievoorziening over de rechtspleging.²⁶ Het openbaarheidsbeginsel is bedoeld om de kwaliteit van de rechtspraak en de maatschappelijke aanvaardbaarheid van uitspraken te bevorderen.²⁷ In de huidige tijd heeft publiciteit de functie van de publieke tribune overgenomen. Persberichtgeving over strafprocessen is - mede daarom - volstrekt in lijn met art. 6 lid 1 EVRM.²⁸

Een ‘public hearing’ is een recht van de verdachte dat volgens het EHRM bijdraagt aan de eerlijkheid van het proces. Openbaarheid stimuleert de waarheidsvinding en beschermt de verdedigingsrechten van de verdachte. Daarnaast is het openbaarheidsbeginsel van belang om publiek vertrouwen in de rechtspraak te bewaren. De Europese Commissie voor de Rechten van de Mens benadrukt dat openbaarheid is bedoeld om te

²³ EHRM 20 mei 1999, nr. 21980/93, *NJ* 2001, 64 (*Bladet Tromsø en Stensaas/Noorwegen*) en EHRM 11 januari 2000, nr. 31457/96, *NJ* 2001, 74 (*News Verlag/Oostenrijk*).

²⁴ EHRM 26 april 1995, nr. 15974/90, *NJ* 1996, 497 (*Prager en Oberschlick/Oostenrijk*).

²⁵ EHRM 3 oktober 2000, nr. 34000/96 (*Du Roy en Malaurie/Frankrijk*).

²⁶ Schuijt 2006, p. 241.

²⁷ Groenhuijsen 1997, p. 418.

²⁸ EHRM 29 augustus 1997, nr. 22714/93, *NJ* 1999, 710 (*Worm/Oostenrijk*; m. nt. E.J. Dommering).

verzekeren dat het publiek goed wordt geïnformeerd over rechtspraak, in het bijzonder via de pers.²⁹

Het openbaarheidsbeginsel beperkt zich bij strafzaken tot het onderzoek en de uitspraak ter terechtzitting. Het voorbereidend onderzoek is in het belang van de waarheidsvinding niet openbaar.³⁰ Hier waarborgt de interne openbaarheid een eerlijk proces. Niet de pers, maar de advocaat en rechter-commissaris hebben instrumenten om de zorgvuldige vorming van een volledig dossier te controleren.³¹ Een meer hedendaagse opvatting over externe openbaarheid is echter dat het beginsel ook vergt dat de justitiële overheid het publiek informeert over de strafrechtspleging als geheel. Alleen dan is een zinvol publiek debat mogelijk.³²

2.1.2 Informatievrijheid: afweerrecht en instructienorm?

Primair behelst art. 10 EVRM een onthoudingsplicht voor de overheid. Als klassiek afweerrecht beschermt het de burger tegen inbreuken op zijn informatievrijheid door die overheid.

Maar volgens Schuijt zou de vrijheid van nieuwsgaring - als species van de informatievrijheid - ook een instructienorm moeten inhouden voor de overheid. Volgens Brants en Van Lent is aan art. 10 EVRM echter geen actieve informatieplicht gekoppeld. Van Lent legt wel een verband met de externe openbaarheid als democratisch beginsel waaruit voor de overheid een verplichting voortvloeit om de pers in staat te stellen over strafrechtspleging te publiceren. De Wet openbaarheid van bestuur (Wob) kent een dergelijke positieve informatieplicht.³³

Ook het Comité van Ministers van de Raad van Europa is van mening dat de overheid actief en open moet communiceren over strafrechtspleging.³⁴

Samengevat: de informatievrijheid is als onderdeel van de vrijheid van meningsuiting een essentieel fundament van een democratische samenleving. De media verdienen bescherming vanwege hun rol als publieke waakhond. Zij hebben de professionele taak om informatie en ideeën

²⁹ Van Lent 2008, p. 55.

³⁰ Van Lent 2008, p. 2.

³¹ Brants 2005, p. 49.

³² Brants & Van Lent 2001, p. 82.

³³ Brants & Van Lent 2001, p. 86.

³⁴ *Recommendation (Rec)2003 13 on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings*, Comité van Ministers van de Raad van Europa, 10 juli 2003.

van maatschappelijk belang te verspreiden. Hiertoe behoort uitdrukkelijk berichtgeving over strafrechtspleging. Van de overheid wordt verwacht dat zij door actieve en open communicatie over strafzaken de media in staat stelt hun werk te doen.

2.2 Het belang van de onschuldpresumptie bij publiciteit over strafrechtspleging

Art. 6 EVRM beschermt het recht op een eerlijk proces. Het beperkt de publiciteit over strafprocessen op twee wijzen: publiciteit kan schadelijk zijn voor het recht op een onbevooroordeelde rechter (art. 6 lid 1 EVRM) en voor de onschuldpresumptie (art. 6 lid 2 EVRM).³⁵ Dit betreft het vermoeden dat iemand onschuldig is aan een strafbaar feit totdat zijn schuld in rechte vaststaat. De betrokkene heeft dus recht op een behandeling als onschuldige. Dit onschuldvermoeden is een beginsel van strafprocesrecht. Het betreft geen feitelijk maar een juridisch vermoeden, een richtlijn voor alle autoriteiten die zijn betrokken bij het gehele strafonderzoek om voortdurend rekening te blijven houden met de mogelijkheid dat iemand onschuldig is.³⁶ Trechsel ziet het onschuldvermoeden als een richtsnoer hoe om te gaan met verdachten die nog niet zijn veroordeeld. Die omgang moet zijn afgestemd op de mogelijkheid dat zij onschuldig zijn. Hij onderscheidt daarbij feitelijke handelingen en uitspraken. De tweede categorie houdt in dat geen uitlatingen worden gedaan die de verdachte als schuldig bestempelen.³⁷ Trechsel noemt dit het aspect van de onschuldpresumptie dat ziet op de uitkomst van het strafproces:

‘This statement refers to what I call the ‘outcome-related aspect’ of the guarantee. (...) The right to be presumed innocent can be regarded as being connected to the psychological climate in which proceedings ought to unfold and it requires that the prosecutor and the judge adopt a particular attitude. Even though, deep down in their hearts, they may be convinced of the accused’s guilt, they must remain open to a change of opinion in view of the result of the evidence.’³⁸

Bij een dergelijke open blik past dat strafrechtelijke autoriteiten in hun communicatie neutrale termen gebruiken. Het uiteindelijke doel van de onschuldpresumptie is dat een onbevooroordeelde rechter een beslissing neemt en ook het publiek

³⁵ EHRM 10 februari 1995, nr. 15175/89, NJ 1997/523 (*Allenet de Ribemont/Frankrijk*; m. nt. E.J. Dommering).

³⁶ L. Stevens, ‘Aant. 7 op art. 271 Sv’. in: A.L. Melai & M.S. Groenhuijsen e.a., *Het wetboek van strafvordering*, Deventer: Kluwer (losbl.).

³⁷ Trechsel 2005, p. 156.

³⁸ Trechsel 2005, p. 163.

de verdachte niet bij voorbaat veroordeelt, zodat de beslissing van de rechter aanspraak kan maken op maatschappelijke aanvaardbaarheid.³⁹

Van Sliedregt betoogt dat de onschuldpresumptie primair een bewijs- en beslisregel is en dat het bejegeningaspect niet tot de oorspronkelijke betekenis behoort.⁴⁰ Maar meer auteurs - onder wie Buruma - denken daar anders over. Hij vindt het 'geen winst om het belang van de onschuldpresumptie in verband met trial by media en de filmpjes van verdachten die op het web worden geplaatst te relativiseren'.⁴¹ De beperking van de onschuldpresumptie tot bewijs- en beslisregel is inderdaad te eng. Corstens benoemt als één van de aspecten van het onschuldvermoeden dat de rechter moet uitstralen dat hij de verdachte niet als een reeds veroordeelde beschouwt. Hij noemt dat een kwestie van rechterlijke attitude.⁴² Termen als uitstraling en attitude hangen nauw samen met bejegening. Trechsel stelt ook dat de onschuldpresumptie meer is dan alleen een procedurele regel en onderscheidt naast het uitkomstaspect een reputatieaspect.⁴³

Vanuit een oogpunt van maatschappelijke geloofwaardigheid wringt een beperkte opvatting zoals die van Van Sliedregt. Een hedendaagse vormgeving van de onschuldpresumptie brengt mee dat autoriteiten met hun houding en bejegening - ook indirect via de media - onderstrepen dat zij onbevooroordeeld zijn. Net als een hedendaagse opvatting van het openbaarheidsbeginsel vraagt dat justitiële autoriteiten de media ook informeren over het voorbereidend onderzoek terwijl het beginsel in de oorspronkelijke betekenis zich daartoe niet uitstrekt.

2.2.1. Ook een positieve verplichting?

De jurisprudentie van het EHRM concentreert zich vooral op de vraag of de staat de informatievrijheid *mag* beperken - bijvoorbeeld door het verbieden van een publicatie - ter bescherming van het onschuldvermoeden. De vraag is of de staat de informatievrijheid ook *moet* beperken. Het gaat dan om een zogenaamde repressieve positieve verplichting; om het ene recht te garanderen - in dit geval de onschuldpresumptie - maakt de overheid rechtstreeks inbreuk op een ander fundamenteel recht, de informatievrijheid. De rechtvaardiging van zo'n inbreuk vergt grondige toetsing.⁴⁴ Hoewel er nog geen

³⁹ Stevens 2010, p. 664.

⁴⁰ Van Sliedregt 2009, p. 36-37.

⁴¹ Buruma 2009, p. 858. Zie ook: Stevens 2010, p. 661.

⁴² Corstens 2005, p. 59.

⁴³ Trechsel 2006, p. 178.

⁴⁴ Van Kempen 2008, p. 89.

jurisprudentie over bekend is, vindt Nieuwenhuis het aannemelijk dat bescherming van de onschuldpresumptie ook een positieve verplichting voor de overheid meebrengt. Zo'n situatie kan zich bijvoorbeeld voordoen als bij een klacht over een beperking van de informatievrijheid alle factoren wijzen op een doorslaggevend belang van de onschuldpresumptie. Dan moet de staat ervoor zorgen dat mensen niet zomaar in de pers worden beschuldigd.⁴⁵ Stevens bevestigt dit standpunt en betreft art. 10 EVRM in de verhouding omdat de informatievrijheid wordt beperkt door verschillende belangen waaronder dat van een eerlijk proces: 'op grond van art. 10 EVRM legt de onschuldpresumptie de staat een positieve verplichting op om verdachten te beschermen tegen berichtgeving die de strafrechtelijke procedure of de reputatie van de verdachte schaadt.'

Samengevat: De onschuldpresumptie maakt deel uit van het recht op een eerlijk proces en geeft een verdachte recht op een behandeling als onschuldige. Doel is dat een onbevooroordeelde rechter kan beslissen en dat het publiek een verdachte niet bij voorbaat veroordeelt. Alleen dan kan een rechterlijke uitspraak aanspraak maken op maatschappelijke aanvaardbaarheid. Dat vraagt van alle betrokken autoriteiten bij strafrechtspleging dat zij in hun communicatie - ook indirect via de media - neutrale termen gebruiken en een onbevooroordeelde houding laten zien.

2.3 Communicatiebeleid in de praktijk

In paragraaf 2.1.2. passeerde de Aanbeveling van de Raad van Europa over persvoorlichting bij strafrechtspleging al even de revue.⁴⁶ Op 10 juli 2003 dringt het Comité van Ministers van de Raad van Europa er via een aanbeveling bij de lidstaten op aan een aantal principes in acht te nemen bij informatieverstrekking over strafzaken aan de media. Het vakblad *Mediaforum* doet verslag van de aanbeveling onder de veelzeggende kop: Raad van Europa wil soberder gerechtsjournalistiek.⁴⁷ De aanbeveling wijst in de aanhef op de taak van de pers het publiek te informeren over onderwerpen van maatschappelijk belang waartoe de werking van het rechtssysteem nadrukkelijk behoort, maar geeft ook aan dat het met het oog op een mogelijk conflict met de onschuldpresumptie nodig is te zorgen voor evenwicht tussen de informatievrijheid en het recht op een eerlijk proces. De bijbehorende

⁴⁵ Nieuwenhuis 2008, p. 247.

⁴⁶ *Recommendation (Rec)2003 13 on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings*, Comité van Ministers van de Raad van Europa, 10 juli 2003.

⁴⁷ Voorhoof 2003, p. 358

verklaring onderstreept dat de vrijheid van meningsuiting één van de fundamenteën is van een democratische samenleving, maar stimuleert ook een debat over de bescherming van rechten en belangen die een rol spelen bij strafrechtspleging, zoals de onschuldpresumptie.⁴⁸ Bovendien spreekt het Comité van Ministers in de verklaring zijn zorg uit over de toenemende commercialisering van berichtgeving over strafrechtspleging. De aanbeveling is naast een handvat voor lidstaten een oproep aan de media om verantwoordelijke journalistiek te bedrijven door middel van zelfregulering.

In relatie tot het onschuldvermoeden springt een aantal principes uit de aanbeveling in het oog. De onschuldpresumptie (principle 2) beperkt de informatievrijheid rondom strafrechtspleging. In de toelichting staat dat hoewel de onschuldpresumptie primair geldt in het directe contact tussen justitiële autoriteiten en een verdachte, het recht ook moet zijn gewaarborgd in indirect contact via de media. Dat houdt mede in dat de autoriteiten correcte informatie verstrekken, dat wil zeggen gebaseerd op feiten of redelijke vermoedens. In dat laatste geval behoren zij bovendien expliciet te vermelden dat het om een vermoeden gaat (principle 3).

Het is zeker niet de bedoeling van de aanbeveling om lidstaten *minder* te laten communiceren over strafrechtspleging, het gaat vooral om de toon. Principle 6 beveelt juist aan om de media actief te informeren, maar in gepaste toonzetting:

‘In the context of criminal proceedings of public interest or other criminal proceedings which have gained the particular attention of the public, judicial authorities and police services should inform the media about their essential acts, so long as this does not prejudice the secrecy of investigations and police inquiries or delay or impede the outcome of the proceedings. In case of criminal proceedings which continue for a long period, this information should be provided regularly.’

Informatievoorziening door politie en Openbaar Ministerie

De persvoorlichting over opsporing en vervolging behoort in Nederland tot de verantwoordelijkheid van het Openbaar Ministerie en is gebaseerd op de Wet openbaarheid van bestuur (Wob). Het Openbaar Ministerie heeft op basis van de Wob beleidsregels geformuleerd voor de informatieverstrekking aan de media.⁴⁹ De meest recente versie is de *Aanwijzing voorlichting opsporing en vervolging* van 1 november 2007.⁵⁰ Uit de

⁴⁸ *Declaration on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings*, Comité van Ministers van de Raad van Europa, 10 juli 2003.

⁴⁹ Schuijt 2006, p. 244.

⁵⁰ < www.om.nl/organisatie/beleidsregels/overzicht/voorlichting/@151395/aanwijzing/ >.

aanwijzing is een aantal uitgangspunten en doelstellingen te destilleren. Samengevat benadrukt het Openbaar Ministerie de informatievrijheid: de burger heeft het recht op goede en tijdige informatie over concrete onderzoeken en strafzaken. Als specifieke doelstelling voor politievoorlichting noemt de aanwijzing bovendien het voorkomen van gevoelens van onrust of onveiligheid voorkomen. Dat betekent een principiële keuze voor een alert en assertief voorlichtingsbeleid van OM en politie. Daarnaast heeft het OM oog voor het spanningsveld van de informatievrijheid, het onderzoeksbelang en de belangen van de verdachte: 'het voorlichtingsbeleid wil voorkomen dat de behandeling van een strafzaak in de media plaatsvindt in plaats van in de rechtszaal.' Zaken die maatschappelijk gevoelig liggen, krijgen apart vermelding in het communicatiebeleid. Er wordt dan extra aandacht aan communicatie besteed en niet alleen op strafvorderlijke momenten maar ook bij belangrijke wendingen in het onderzoek wordt actief gecommuniceerd. Dit is in lijn met de aanbeveling van de Raad van Europa.

Toch is er ook kritiek mogelijk op het communicatiebeleid en de uitvoering ervan door het OM. Diverse auteurs hekelen de voorlichtingsdoelstelling 'het versterken van vertrouwen in politie en OM'. In essentie vinden zij dat dit teveel als zelfstandig doel wordt gezien en kan doorslaan in imagopolitiek en scoringsdrift. Zij wijzen erop dat het OM zich in mediagevoelige zaken soms weinig magistratelijk opstelt. Deel uitmakend van de magistratuur is het OM verantwoordelijk voor het belang van slachtoffers, getuigen en daders. Een overbekend voorbeeld dat steeds opduikt is het Hakkelaar-proces waar de officieren een eigen dagboek in de krant bijhouden en bewust proberen de media te bespelen.⁵¹

De belangrijkste beperkingen die het OM stelt aan het eigen voorlichtingsbeleid zijn gebaseerd op het onderzoeksbelang, privacybelang en het belang van een eerlijke procesgang. Opvallend is daarom dat de aanwijzing wel een volledige paragraaf besteedt aan de wijze waarop met privacy om te gaan, terwijl de bescherming van een eerlijk proces nauwelijks aan bod komt. Privacy richt zich dan met name op bescherming van de identiteit. De aanwijzing lijkt ook minder terughoudend te zijn in vergelijking met een eerdere versie die nog opdraagt om bij een aanhouding steeds te benadrukken dat slechts sprake is van een verdenking.⁵² Toch lijkt het erop dat het persbeleid - althans op papier - zowel de informatievrijheid als het recht op een eerlijk proces waarborgt.

⁵¹ Groenhuijsen 1997, p. 420; Beunders & Muller 2005, p. 397; Stevens 2010, p. 661.

⁵² Stevens 2010, p. 661.

Informatievoorziening door gerechten

Ook het persbeleid van de gerechten beschermt zowel de informatievrijheid als de onschuldpresumptie. De gerechten stellen in maart 2008 een herziene versie van de gezamenlijke persrichtlijn vast waarin de inzichten zijn betrokken van het Comité van Ministers van de Raad van Europa.⁵³ Deze richtlijn betreft vooral het beginsel dat zittingen voor een ieder en dus ook voor de pers openbaar zijn. De rechter die de zitting leidt, kan de openbaarheid beperken. Hij moet die beslissing dan wel in het openbaar motiveren. Gezichtspunten daarbij zijn onder meer ‘het recht van een ieder op een eerlijke behandeling van zijn zaak’ en het beginsel ‘dat een ieder, tegen wie een vervolging is ingesteld, voor onschuldig wordt gehouden totdat zijn schuld in rechte is komen vast te staan.’ Om die reden staat de rechter ook niet toe dat verdachten tijdens de zitting in beeld komen. Wanneer de rechter een verdachte vrijsprekt, kan deze door de beelden al publiekelijk zijn veroordeeld. Een uitzondering is mogelijk als de verdachte zelf geen bezwaar maakt.⁵⁴

In een toelichtende paragraaf staat verder dat het in Nederland niet gebruikelijk is dat rechters hun eigen vonnis toelichten of op andere wijze spreken over wat er in een zitting gebeurt: ‘de rechter spreekt door zijn vonnis.’ In de praktijk blijkt dat echter niet toereikend om de vragen te beantwoorden. Daarom heeft elk gerecht een afdeling communicatie die persvoorlichting verzorgt.

In vergelijking met de Aanwijzing voorlichting van het OM is de persrichtlijn van de rechtspraak veel neutraler en objectiever van toon met een sterke nadruk op de onschuldpresumptie. Zij verwijst daarnaast naar het openbaarheidsbeginsel in EVRM en Grondwet, maar bevat geen eigen visie op publiciteit rond rechtszaken. Dat omgaan met de media wel een actueel issue is, blijkt uit andere uitgaven van de Raad voor de Rechtspraak waaronder een publicatie met de veelzeggende titel: *Rechters en de media: een knelkoppeling*.⁵⁵ De *Agenda voor de rechtspraak 2008-2011* bepleit een actieve omgang met de media als middel om dicht bij de samenleving te staan en in dialoog te zijn. Onder regie van de Raad voor de Rechtspraak zal de komende jaren een actief mediabeleid worden gevoerd met meer uitleg over uitspraken. Daarnaast wordt een studie uitgevoerd

⁵³ <www.rechtspraak.nl/NR/rdonlyres/.../Persrichtlijn_web.pdf>.

⁵⁴ Een unieke uitzondering was de zaak Martha U. waarbij KRO's Brandpunt de van moord op bejaarden verdachte Martha U. volgde van het moment van arrestatie in 1996 tot en met het hoger beroep.

⁵⁵ *Rechtstreeks* 2004 – nr. 2, <www.rechtspraak.nl>.

naar de haalbaarheid van camera's in rechtszalen om te kunnen voorzien in beeld- en geluidsopnames.⁵⁶

Informatievoorziening door andere gezagsdragers

Het respecteren van de onschuldpresumptie van art. 6 lid 2 EVRM is niet alleen een plicht van politie, OM en rechter, maar ook van andere overheidsdienaren zoals burgemeesters of politici.⁵⁷ In dat laatste geval is het echter lastiger om in zijn algemeenheid vast te stellen of het persbeleid de informatievrijheid en onschuldpresumptie beschermt omdat er geen sprake is van één voorlichtingsbeleid. Interessant is wel de publicatie over crisiscommunicatie van het Nederlands Genootschap van Burgemeesters *'Als het op communiceren aankomt'*.⁵⁸ Deze is bedoeld als leidraad voor de communicatiestrategie bij kleine en grotere crises. De auteurs signaleren dat in de huidige informatiemaatschappij de overheid nog slechts één van de bronnen is die burgers raadplegen bij crisissituaties. Dat betekent ook een taak- en prioriteitsverschuiving waarbij naast informatieverschaffing betekenisgeving steeds belangrijker is. Hierbij ligt de nadruk op de vraag: wat betekent deze crisis voor ons? Een dergelijke communicatiestrategie heeft veel oog voor emoties en wordt onder meer ingezet om maatschappelijke onrust te kanaliseren. De auteurs geven aan dat de leidraad bij elke crisis inzetbaar is 'of het nu een grote fabrieksbrand, zwaar ongeval, familiedrama of zedendelinquent betreft'. Er wordt geen onderscheid gemaakt in type calamiteit, terwijl het juist in de laatste twee situaties wel van belang is zorgvuldig de balans met belangen van derden - zoals een verdachte - te bewaken. Zeker omdat betekenisgeving en een zakelijke toonzetting (zoals het Openbaar Ministerie voorstaat) geen natuurlijke combinatie vormen. Betekenisgeving adresseert (collectieve) emotie en beleving en daarbij past geen neutrale, feitelijke woordkeuze maar juist een toon die oog heeft voor gevoelens in de samenleving. Deze 'spagaat' doet zich vooral voor bij zaken waarin de maatschappelijke onrust of verontwaardiging over een (vermeend) strafbaar feit groot is, terwijl het politieonderzoek nog in volle gang is. Recent voorbeeld is de persconferentie over de zaak Benno L. waaraan de burgemeester van Den Bosch deelneemt. Hij moet het tonen van medeleven met ouders en bezorgdheid om hun kinderen combineren met een neutrale toonzetting waar het de verdachte betreft. Geen gemakkelijke

⁵⁶ < www.rechtspraak.nl/Gerechten/RvdR/Publicaties/Agenda+van+de+Rechtspraak+2008-2011/Agenda+van+de+Rechtspraak+2008-2011.htm >.

⁵⁷ EHRM 10 februari 1995, nr. 15175/89, NJ 1997/523 (*Allenet de Ribemont/Frankrijk*; m. nt. E.J. Dommering).

⁵⁸ <www.burgemeesters.nl/communiceren>.

opgave wanneer de verdachte een zwemleraar is bij wie ouders verwachten dat hun kind in veilige handen is. Hoofdstuk 3 gaat dieper op deze casus in.

Informatievoorziening door de media

Het is de taak van de pers om ‘public watchdog’ te zijn en zaken van algemeen belang kritisch te volgen. De media genieten de vrijheid van art 10 EVRM, maar moeten zich houden aan de beperkingen van art. 10 lid 2 EVRM waaronder waarborging van het belang van de goede naam of de rechten van anderen en het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht.

De informatievrijheid brengt mee dat de journalistiek zelf bepaalt wat goede journalistiek is.⁵⁹ Bekende voorbeelden daarvan zijn de *Code voor de Journalistiek*⁶⁰ van het Nederlands Genootschap van Hoofddredacteuren en de *Leidraad voor de journalistiek* van de Raad voor de Journalistiek.⁶¹ De eerste benadrukt dat een betrouwbare en pluriforme journalistiek van het grootste belang is voor de democratische samenleving, die niet goed kan functioneren zonder geïnformeerde burgers en een vrije uitwisseling van ideeën. In die open samenleving komt de journalist het recht op vrije nieuwsgaring toe én de verantwoordelijkheid het nieuws waarheidsgetrouw, onafhankelijk, fair en met open vizier te brengen. Dat er daarbij oog is voor botsing van belangen, waaronder die van verdachten, blijkt uit bepaling 19:

‘De journalist ontziet de privacy van slachtoffers, nabestaanden, patiënten maar ook van verdachten en daders door de algemene herkenbaarheid van betrokkenen in de berichtgeving te vermijden in al die gevallen waarin deze personen onevenredig nadeel van herkenbaarheid zullen ondervinden en voor zover het vermijden van herkenbaarheid niet in strijd is met het belang van een adequate berichtgeving.’

De code voor de journalistiek is overigens op geen enkele wijze bindend.

De Leidraad voor journalistiek besteedt ook aandacht aan het privacybelang in een bepaling die stelt dat een journalist voorkomt dat hij gegevens publiceert waardoor verdachten en veroordeelden eenvoudig kunnen worden geïdentificeerd en getraceerd. Ook deze leidraad is niet afdwingbaar. Zowel de code als de leidraad concentreren zich op de bescherming van de privacy, het onschuldvermoeden wordt niet genoemd.

⁵⁹ Brants & Van Lent 2001, p. 98.

⁶⁰ <www.dejournalist.nl/dossiers/journalistieke-codes/code-voor-de-journalistiek/>.

⁶¹ <www.rvdj.nl/rvdj-archive/docs/Leidraad_2007.pdf>.

Vermeldenswaard is dat op dezelfde dag dat de Raad van Europa met zijn aanbeveling aan lidstaten komt over gerechtelijke verslaggeving, hij een oproep aan de media doet om dezelfde basisprincipes in acht te nemen, hiervoor normen te ontwikkelen en naleving ervan te stimuleren.⁶²

2.4 De Europese rechtspraak bij botsingen tussen de informatievrijheid en onschuldpresumptie

Noch de informatievrijheid van art. 10 EVRM, noch de onschuldpresumptie als onderdeel van art. 6 EVRM is een absoluut recht. Niet het nationale recht maar het EHRM bepalen de reikwijdte van de informatievrijheid en de onschuldpresumptie.

Klachten worden bij het EHRM ingediend wanneer een staat één van de rechten beperkt. Uit de uitspraak blijkt of die beperking al of niet was gerechtvaardigd.⁶³ Het EHRM beoordeelt dat volgens een vaste systematiek: de beperking moet zijn voorzien bij wet en dringend noodzakelijk zijn in een democratische samenleving. Dat betekent dat het EHRM nagaat of aan de beperking een dringende maatschappelijke behoefte ten grondslag ligt en of de beperking proportioneel is in relatie tot het doel. Van geval tot geval hebben de lidstaten daarbij meer of minder beleidsvrijheid (margin of appreciation).⁶⁴

In *Allenet de Ribemont* erkent het EHRM dat er een conflict kan ontstaan tussen de onschuldpresumptie, het recht van de overheid om het publiek te informeren over de voortgang van een strafrechtelijk onderzoek en het recht van het publiek op informatie.⁶⁵ In deze zaak schenden een minister van Binnenlandse Zaken en twee politiefunctionarissen de onschuldpresumptie wanneer zij tijdens een persconferentie een verdachte zonder voorbehoud als aanstichter van moord betitelen. Het EHRM komt tot een oplossing waarbij niet het ene recht voorrang krijgt boven het andere, maar beide enigszins worden beperkt. Waarschijnlijk was het voldoende geweest als de autoriteiten in hun uitspraken een slag om de arm hadden gehouden en hadden gesproken over een verdenking.⁶⁶

Welke lijn tekent zich af in de jurisprudentie van het EHRM in zaken waar de informatievrijheid en het recht op een eerlijk proces op gespannen voet staan? Daarbij zijn twee opmerkingen vooraf belangrijk. Het EVRM is een ‘living instrument’. Het EHRM

⁶² Grosheide & De Cock Buning 2007, p. 358.

⁶³ Nieuwenhuis 2008, p. 242.

⁶⁴ Dommering e.a. 2000, p. 94.

⁶⁵ EHRM 10 februari 1995, nr. 15175/89, *NJ* 1997/523 (*Allenet de Ribemont/Frankrijk*; m. nt. E.J. Dommering).

⁶⁶ Brems 2005, p. 27.

oordeelt naar ‘present day conditions’, opvattingen kunnen evolueren op basis van ontwikkelingen in de samenleving. Daarnaast speelt de ‘margin of appreciation’ een rol. In eerste instantie vindt bescherming van mensenrechten plaats op nationaal niveau. Daarom laat het EHRM een bepaalde mate van beleidsvrijheid aan staten om te bepalen of een inmenging proportioneel is in relatie tot het doel. In de literatuur is kritiek te vinden op het hanteren van een (ruime) margin of appreciation bij mensenrechten, omdat juist mensenrechten een restrictieve uitleg van beperkingen behoeven.⁶⁷

Allenet de Ribemont is een standaardarrest van het EHRM waarin het Hof beslist dat de bescherming van de onschuldpresumptie niet alleen geldt voor rechters, maar voor alle ‘public officials’. Het Hof beslist dat art. 6 lid 2 EVRM - vanwege de informatievrijheid van art. 10 EVRM - de autoriteiten er niet van kan weerhouden het publiek te informeren over strafrechtspleging, maar dat ze dit wel met de noodzakelijke zorgvuldigheid en voorzichtigheid moeten doen. Het recht om voor onschuldig te worden gehouden mag niet zo ruim zijn dat er geen informatie kan worden gegeven over een onderzoek van politie en justitie en de vrijheid van art. 10 EVRM is niet zo ruim dat elke informatie op elke willekeurige manier mag worden gedeeld. Wat dit in praktijk betekent, verschilt van geval tot geval.⁶⁸

Bij het optreden van overheidsdienaren zoals politie, Openbaar Ministerie, rechter, maar dus ook een volksvertegenwoordiger is de kernvraag *hoe* zij zich hebben uitgedrukt over een strafzaak.⁶⁹ Statements die vooruitlopen op de uitspraak van de rechter, schaden het recht op een eerlijk proces. Dit recht verbiedt dat de Rechtbank zelf bij voorbaat uitspraken doet waaruit is af te leiden dat een verdachte al schuldig is voor bewezenverklaring.⁷⁰ Het verbiedt ook dat andere overheidsdienaren gedurende een onderzoek uitspraken doen die het publiek aanmoedigen om in de schuld van een verdachte te geloven.⁷¹ Er moet duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen de mededeling dat iemand wordt verdacht van een strafbaar feit en de uitspraak dat iemand een strafbaar feit heeft gepleegd terwijl er nog geen berechting heeft plaatsgevonden. Het Hof benadrukt steeds de woordkeuze van autoriteiten.⁷²

⁶⁷ Henrard 2008, p. 35-36.

⁶⁸ Brems 2005, p. 312.

⁶⁹ Stevens 2010, p. 661.

⁷⁰ EHRM 25 maart 1983, nr. 8660/79 (*Minelli/Zwitserland*).

⁷¹ EHRM 10 februari 1995, nr. 15175/89, *NJ* 1997/523 (*Allenet de Ribemont/Frankrijk*; m. nt. E.J. Dommering); EHRM 26 maart 2002, nr. 48297/99 (*Butkevicius/Litouwen*).

⁷² Zie ook EHRM 3 oktober 2002, nr. 37568/97 (*Böhmer/Duitsland*); EHRM 27 februari 2007, nr. 65559/01 (*Nestak/Slowakije*).

Een illustratief voorbeeld is de zaak Pandy tegen België.⁷³ Pandy die wordt verdacht van moord op verschillende van zijn familieleden vergelijkt zichzelf met Dreyfus, die op antisemitische gronden was vervolgd. Tijdens een openbare zitting over de verlenging van de voorlopige hechtenis verklaart de onderzoeksrechter dat Pandy zich beter met Landru of dokter Petiot kan vergelijken, twee beruchte seriemoordenaars. De opmerking verschijnt in vijf kranten. Bij het EHRM klaagt Pandy over een schending van de onschuldpresumptie. Omdat de uitspraken uit de mond van een rechter komen, beoordeelt het EHRM ze nog strikter en komt tot een schending van de onschuldpresumptie. Het verweer van België dat de uitspraak van de rechter in de kranten uit zijn verband is gerukt en een reactie is op een uitspraak van Pandy zelf, maakt geen indruk.⁷⁴ Ook uit Olujic tegen Kroatië blijkt dat de rechter maximale voorzichtigheid moet betrachten in zijn uitspraken in de media. Dat gaat echter niet zover dat hij de onschuldpresumptie al schendt door überhaupt met de pers te praten over een zaak die hij nog behandelt.⁷⁵

Een voorbeeld uit 2009 is de zaak Shagin tegen Oekraïne.⁷⁶ De procureur in Kiev verklaart tijdens een persconferentie dat een verdachte tegen betaling opdracht heeft gegeven voor verschillende moorden, alleen van het aantal is hij nog niet zeker. Dit levert een schending van de onschuldpresumptie op omdat de procureur zijn verdenking als een feit presenteert. Dat moedigt het publiek aan om in de schuld van de verdachte te geloven en loopt vooruit op een rechterlijk oordeel.

Samenvattend stelt het EHRM dat het vermoeden van onschuld kan worden aangetast door verklaringen of beslissingen waaruit blijkt dat de betrokkene schuldig moet worden geacht, die het publiek doen geloven dat iemand schuldig is of die vooruitlopen op de beoordeling van de feiten. De grens is dus dat berichtgeving door autoriteiten niet mag prejudiciëren.⁷⁷

Kortom: het EHRM erkent dat er een conflict kan ontstaan tussen de onschuldpresumptie en de informatievrijheid. Bij zo'n botsing gaat het ene recht niet boven het andere, maar worden beide enigszins beperkt. Wanneer publieke autoriteiten zender zijn, is de kernvraag *hoe* zij zich uitdrukken. Zij schenden het vermoeden van onschuld met uitspraken die het publiek doen geloven dat een verdachte schuldig is of die vooruitlopen op de uitkomst van het strafproces.

⁷³ EHRM 21 september 2006, nr. 13583/02 (*Pandy/België*).

⁷⁴ Vandenhole 2009, p. 766.

⁷⁵ EHRM 5 februari 2009, nr. 22330/05 (*Olujic/Kroatië*).

⁷⁶ EHRM 10 december 2009, nr. 20437/05 (*Shagin/Oekraïne*).

⁷⁷ EHRM 11 januari 2000, nr. 31457/96, NJ 2001, 74 (*News Verlag /Oostenrijk*).

Maar wat als de media zelf het verwijt krijgen dat zij de onschuldpresumptie geweld aandoen? De jurisprudentie van het EHRM kent geen voorbeelden van een inbreuk op art. 6 EVRM door een verdragsstaat omdat een journalist het vermoeden van onschuld heeft geschonden. Dat is opmerkelijk omdat er wel diverse voorbeelden zijn van staten die naar aanleiding van misdaad- of Rechtbankverslaggeving het recht op privacy schenden.⁷⁸ De onschuldpresumptie kan wel voldoende legitimatie zijn voor een beperking van de informatievrijheid van media. In art. 10 lid 2 EVRM staat onder andere dat een inbreuk is toegestaan ‘ter bescherming van de goede naam of de rechten van anderen’ en ‘om het gezag en de onpartijdigheid van de rechtspraak te waarborgen’. Daarom speelt bij verslaggeving over (aankomende) rechtszaken art. 6 EVRM een rol dat het vermoeden van onschuld beschermt.

Een bekend voorbeeld is het News Verlag-arrest.⁷⁹ Een journalist klaagt over de beperking van zijn informatievrijheid als hij een strafzaak tegen een extreemrechtse politicus in Oostenrijk verslaat. De laatste is verdacht van betrokkenheid bij een nationaalsocialistische campagne waarbij bekende politici bombrieven ontvangen en gewond raken. De Oostenrijkse rechter verbiedt het tijdschrift *News* foto's te publiceren van de verdachte. Dit verbod is deels gebaseerd op de onschuldpresumptie. De rechter vindt dat publicatie van de foto's daarmee in strijd is. Anders dan in *Allenet de Ribemont* bekijkt het EHRM de botsing tussen de informatievrijheid en de onschuldpresumptie hier dus vanuit het perspectief van de zender (News Verlag) in plaats van de verdachte.⁸⁰

Het EHRM onderzoekt of de beperking van de informatievrijheid proportioneel is in relatie tot het te beschermen doel, waaronder de onschuldpresumptie. In zaken waar een algemeen belang aan de orde is, geeft het Hof meestal de hoogste bescherming aan de informatievrijheid. Beperkingen krijgen een zeer strenge toets. In het News Verlag-arrest geeft het Hof aan dat het de taak van de media is om te berichten over zaken van algemeen belang waaronder rechtszaken. Beperkingen op grond van een eerlijk proces zijn toegestaan, maar mogen niet te ver gaan. Het EHRM oordeelt dat de Oostenrijkse rechter in dit geval een grens overschrijdt, het waarborgen van de onschuldpresumptie is ook mogelijk met minder vergaande maatregelen, zoals het slechts verbieden van publicatie van de foto in combinatie met beschuldigingen.⁸¹

⁷⁸ Voorhoof 2010, p. 198.

⁷⁹ EHRM 11 januari 2000, nr. 31457/96, NJ 2001, 74 (*News Verlag /Oostenrijk*).

⁸⁰ Brems 2005, p. 313

⁸¹ Brems 2005, p. 313-314.

Ook in de zaak Worm oordeelt het EHRM over een botsing tussen art. 10 en art 6 EVRM vanuit het perspectief van de journalist.⁸² Worm is een Oostenrijkse journalist die schrijft over de strafzaak tegen een voormalig vice-kanselier en Minister van Financiën die is verdacht van belastingfraude. Twee professionele rechters en twee lekenrechters maken deel uit van de Rechtbank. Worm wordt veroordeeld wegens een artikel dat de uitkomst van het strafproces kan beïnvloeden; in het stuk beoordeelt hij de antwoorden van de verdachte ter zitting in negatieve bewoordingen en publiceert hij de opvatting dat de verdachte schuldig is. In Straatsburg klaagt Worm over een inbreuk op de informatievrijheid. Het Hof oordeelt echter dat art. 10 EVRM niet is geschonden omdat de Oostenrijkse rechters redelijkerwijs konden aannemen dat er een risico was op beïnvloeding van het proces. Het EHRM haalt een passage aan uit de Sunday Times-zaak:

‘It cannot be excluded that the public’s becoming accustomed to the regular spectacle of pseudo-trials in the news media might in the long run have nefarious consequences for the acceptance of the courts as the proper forum for the determination of a person’s guilt or innocence on a criminal charge.’

Opvallend is de ruime beleidsvrijheid die het EHRM Oostenrijk in deze zaak gunt. Het EHRM onderzoekt niet zelf of de publicatie een bedreiging vormt voor de onafhankelijkheid van de Rechtbank, maar beoordeelt alleen of de Oostenrijkse rechter redelijkerwijs tot die conclusie kon komen.⁸³ Deze ruime margin of appreciation lijkt een terugtred ten opzichte van de Sunday Times-zaak.⁸⁴

De uitkomst of een overheidsinmenging uiteindelijk een inbreuk is op de informatievrijheid hangt af van een reeks factoren: het legitieme doel (bescherming van de onschuldpresumptie), de zender, de hoedanigheid van degene over wie de uiting gaat, de aanleiding, de toonzetting, de context, het medium, de timing, het format, de bedoeling, het mogelijk effect, aanwezigheid van alternatieven, kenmerken van de overheidsinmenging, aard en ernst van de sanctie en ‘chilling effect’. Soms toetst het EHRM alle factoren systematisch en gestructureerd, soms zijn enkelen herkenbaar in een uitspraak.⁸⁵

⁸² EHRM 29 augustus 1997, nr. 22714/93, *NJ* 1999, 710 (*Worm/Oostenrijk*; m.nt. E.J. Dommering).

⁸³ Brems 2005, p. 316.

⁸⁴ EHRM 29 augustus 1997, nr. 22714/93, *NJ* 1999, 710 (*Worm/Oostenrijk*; m.nt. E.J. Dommering).

⁸⁵ Voorhoof 2010, p. 189.

Kortom: wanneer de media als zender centraal staan, stelt het EHRM dat het in het algemeen belang is dat de pers bericht over strafrechtspleging, maar dat de grens ligt bij een schending van het vermoeden van onschuld of de onpartijdigheid van de rechter. Op de pers rusten plichten en verantwoordelijkheden die van betekenis zijn als de rechten van anderen in het geding zijn. De bescherming die art. 10 EVRM de media biedt, kent het voorbehoud dat zij te goeder trouw optreden en nauwkeurige en betrouwbare informatie bieden volgens de journalistieke beroepsethiek.⁸⁶

In hoeverre is een journalist verantwoordelijk voor de publicatie van uitlatingen van anderen? Die vraag komt aan de orde in de zaak *Jersild tegen Denemarken* waarin het gaat om racistische uitlatingen door rechts-extremisten in een televisieprogramma. Zowel degenen die de uitlatingen doen als de journalist worden daarvoor veroordeeld. De journalist beroept zich in Straatsburg op zijn informatievrijheid. Het EHRM geeft een grote vrijheid aan de ‘boodschappersfunctie’ van de pers om verslag te doen van de sociaal-politieke werkelijkheid en oordeelt dat de reportage bijdraagt aan het maatschappelijk debat. In zijn noot bij de uitspraak betoogt Dommering dat het echter niet zo zal zijn dat de pers altijd vrijuit zal gaan:

‘Bij het aan de kaak stellen van misstanden, waarbij het dikwijls zal gaan om het publiceren van beschuldigingen van moreel laakbare handelingen van personen, behoudt de pers zijn verantwoordelijkheid zelf een onderzoek naar de feiten te doen. Daarbij zal de mate van gezag van de bron uiteraard een rol kunnen spelen, en kan dat een reden zijn om te publiceren dat de beschuldiging uit de mond van die bron komt. Zeker als de geuite beschuldiging zeer ernstig is, zal dat de pers niet ontslaan van de eigen verantwoordelijkheid voor het feitelijk onderzoek.’⁸⁷

Het EHRM maakt overigens onderscheid tussen feiten en waardeoordelen. Waardeoordelen hoeven de media niet te bewijzen, dat zou een onmogelijke eis zijn. Feitelijke stellingen moeten zij in beginsel wel bewijzen.⁸⁸

Voor derden - zoals burgers - zelf geldt natuurlijk ook het recht op vrije meningsuiting. Ook zij kunnen het recht op een eerlijk proces schenden als zij uitspraken doen in strijd met art. 10 lid 2 EVRM. Zij genieten niet de bijzondere bescherming die het EHRM biedt aan bepaalde categorieën personen die bijzonder van belang zijn voor een

⁸⁶ EHRM 20 mei 1999, nr. 21980/93, NJ 2001, 64 (*Bladet Tromsø en Stensås/Noorwegen*)

⁸⁷ EHRM 23 september 1994, nr. 15890/89, NJ 1995, 382 (*Jersild/Denemarken*; m. nt. E.J. Dommering).

⁸⁸ EHRM 8 juli 1986, nr. 9815/82, NJ 1987, 901 (*Lingens/Oostenrijk* m. nt. E.A. Alkema).

democratische samenleving zoals journalisten en politici. Als de meningsuiting afkomstig is van een journalist weegt dat zwaar bij de afweging. Tegelijkertijd heeft ook de pers - zoals eerder beschreven - een plicht om zich te houden aan art. 10 lid 2 EVRM.⁸⁹

2.5 Conclusie

Een conflict tussen de informatievrijheid en de onschuldpresumptie is niet denkbeeldig. De mogelijkheid van een botsing is voorzien in het EVRM. Dat is af te leiden uit de opname van beperkingsgronden in art 10 lid 2 EVRM die de vrijheid van meningsuiting aan banden kunnen leggen ter bescherming van de goede naam of rechten van anderen en het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht.

Ook de diverse professionele actoren die zijn betrokken bij strafrechtspleging geven zich in communicatiebeleid of beroepsregels - in meer of mindere mate - rekenschap van het spanningsveld.

In de rechtspraak van het EHRM zijn botsingen tussen de beide mensenrechten aan de orde geweest, waarbij het Hof er niet voor kiest om één van beide rechten voorrang te geven, maar een compromis probeert te vinden door beide vrijheden enigszins te beperken. Daarbij verdient wel aantekening dat botsingen zich bij het EHRM altijd voordoen als botsende staatsverplichtingen. Eén van de betrokkenen dient een klacht in tegen de staat wegens een schending van zijn mensenrecht. Het Hof beoordeelt dan of de staat tekort is geschoten bij de bescherming van dat mensenrecht.⁹⁰

Een conflict wordt daarnaast altijd vanuit één perspectief aan de rechter voorgelegd; er wordt geklaagd over een schending van de informatievrijheid òf het recht op een eerlijk proces. Het eerste recht krijgt de meeste aandacht omdat het EHRM beoordeelt of de beperking een schending is. Het botsende mensenrecht komt pas in beeld als de staat ter verdediging aanvoert dat de inmenging was bedoeld ter bescherming van dit andere mensenrecht.⁹¹

In grote lijnen komt de rechtspraak erop neer dat persberichtgeving een essentieel fundament is van een democratische samenleving. Dat geldt zeker voor berichtgeving over strafrechtspleging, waarbij het EHRM geen onderscheid maakt tussen publiciteit tijdens het vooronderzoek en tijdens het onderzoek ter terechtzitting. De berichtgeving mag echter

⁸⁹ Henrard 2008, p. 49 – 51.

⁹⁰ Henrard 2008, p. 31.

⁹¹ Brems 2005, p. 304.

niet prejudiciëren, dat schaadt het recht van een verdachte op een eerlijk proces. Zij kan inbreuk maken op de onschuldpresumptie (art. 6 lid 2 EVRM) wanneer uitspraken vooruit lopen op de uitkomst van het strafproces en het publiek of de rechter aanmoedigen de verdachte schuldig te achten.

De media en derden zoals burgers zijn beschermd door art. 10 EVRM, maar dienen zich te houden aan de beperkingen van art. 10 lid 2. Journalisten verdienen daarbij speciale bescherming vanwege hun belangrijke rol in een democratische samenleving, maar die positie kent het voorbehoud dat zij te goeder trouw optreden en nauwkeurige en betrouwbare informatie bieden volgens de journalistieke beroepsethiek.

In de literatuur wordt gepleit voor een meer expliciete argumentatie met duidelijker toetsingscriteria bij botsende mensenrechten. Die kritiek is vooral ingegeven doordat uit de beoordeling van ‘de concrete omstandigheden van diverse gevallen’ verschillende toetsingscriteria zijn af te leiden, maar die geven nog onvoldoende inhoudelijke handvatten. Bovendien is het gewicht van een criterium niet altijd duidelijk. Een ander pijnpunt is de ‘margin of appreciation’, die kan variëren. Een voorbeeld is de Sunday Times-zaak waar het EHRM een kleine beleidsvrijheid hanteert bij een inmenging in de informatievrijheid en de zaak Worm waarin het Hof slechts marginaal toetst of de informatievrijheid is geschonden.⁹²

Een andere bevinding is dat de casuïstiek in de arresten van het EHRM nog onvoldoende raken aan de problematiek waar het hier echt om gaat en die is beschreven in het eerste hoofdstuk. Kort gezegd het ‘trial by media’ waarin door een enorme hausse aan (sensationele) berichtgeving bij geruchtmakende of schokkende zaken een risico bestaat dat de samenleving niet meer openstaat voor de rechterlijke beoordeling van de schuldvraag.⁹³ Het volgende hoofdstuk bekijkt hoe de Nederlandse strafrechter omgaat met een botsing tussen de informatievrijheid en de onschuldpresumptie in het licht van publiciteit rond strafrechtspleging

⁹² Henrard 2008, p. 30. Zie ook Brems 2005, p. 316.

⁹³ Brants & Van Lent 2001, p. 94.

Hoofdstuk 3

3. De onschuldpresumptie in de Nederlandse rechtspraak: over zenders en schenders

Dit hoofdstuk gaat aan de hand van een aantal representatieve zaken in op de vraag hoe de Nederlandse rechtspraak omgaat met een botsing tussen de informatievrijheid van art. 10 EVRM en de onschuldpresumptie van art. 6 lid 2 EVRM. De zaken zijn zo geselecteerd dat zowel publiciteit voorafgaand, tijdens en na de rechterlijke uitspraak aan bod komt. Zenders en - mogelijke - schenders zijn politiefunctionarissen, het Openbaar Ministerie, de rechter, politici (Kamerleden en ministers) en de media zelf. Verdachten zijn natuurlijke personen en rechtspersonen. Bij elke zaak wordt voor zover mogelijk de gehele rechtsgang belicht om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van de afwegingen en om te bezien welke argumenten in hoger beroep en cassatie stand houden en welke niet. Wanneer de verdediging in een zaak aanvoert dat art. 6 lid 2 EVRM is geschonden, combineert zij dat vaak met mogelijke schendingen van art. 6 lid 1 EVRM dat recht geeft op een onafhankelijke rechter en art. 8 EVRM dat de persoonlijke levenssfeer beschermt. Gelet op de afbakening van dit onderzoek, beperkt dit hoofdstuk zich tot een focus op het onschuldvermoeden van art. 6 lid 2 EVRM.

3.1 Natuurlijke personen

3.1.1. De Kolbakzaak ('het Holleeder-proces')

Situatieschets

Op 2 april 2006 begint de Rechtbank Haarlem onder massale mediabelangstelling aan de inhoudelijke behandeling van de rechtszaak tegen verdachte Willem Holleeder en zeven anderen. Er volgen 41 zittingsdagen. Holleeder wordt verdacht van afpersing, witwassen, leiding geven aan een criminele organisatie, mishandeling en bedreiging. Hij is interessant voor de media, omdat hij in de jaren tachtig is betrokken bij de geruchtmakende ontvoering van Freddy Heineken en diens chauffeur.

Op het moment van schrijven van deze scriptie behandelt de Hoge Raad de zaak Holleeder. Op 8 juli 2010 publiceerde de advocaat-generaal zijn conclusie. In oktober wordt het arrest van de Hoge Raad verwacht. Zowel in eerste aanleg, in hoger beroep als in cassatie speelt de onschuldpresumptie een belangrijke rol.

De zaak in eerste aanleg

Actoren: Functionarissen van politie en Openbaar Ministerie / Kamerleden

Fase: tijdens het proces

In eerste aanleg stelt de verdediging dat het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk is vanwege een vormverzuim (art. 359a Sv). De publiciteit rond de zaak heeft het onschuldvermoeden geschonden. De verdediging verwijt politie en justitie dat zij hebben bijgedragen aan de publiciteit, maar die ook hebben aangewend in getuigenverhoren waardoor een integere waarheidsvinding onmogelijk is gemaakt. Dat samen maakt het OM niet-ontvankelijk.

Met betrekking tot de onschuldpresumptie is het volgende interessant uit de pleitnotities van de advocaten. Functionarissen van politie, Openbaar Ministerie en een Kamerlid hebben voorafgaand aan het rechterlijk oordeel publieke uitlatingen gedaan over de schuld van de verdachte. Het gaat met name om een uitspraak van een politiechef in *Vrij Nederland* in november 2006: “Willem H. zit tegen de zestien jaar gevangenisstraf aan” en om uitspraken van de voorzitter van het College van procureurs-generaal. In het *Algemeen Dagblad* van 19 mei 2007 meldt deze alle reden te hebben om optimistisch te zijn en zegt: “We zijn nog niet eens halverwege” en: “In de hele operatie verloopt de zoektocht naar bewijs goed.” In het geval van het Kamerlid - dat eerder in de functie van officier van justitie bij de zaak is betrokken - gaat het om commentaar in het *Algemeen Dagblad* van 13 november 2007: “Je hebt de verklaringen van Willem Endstra, die ondersteund worden door veel andere bevindingen. (...) Er is bewijs genoeg.” Over de verklaringen van Willem Holleeder in de Rechtbank zegt hij: “Dat is niet erg geloofwaardig. Als je luistert naar de Endstra-tapes, hoor je dat de man écht bang is. Holleeders theorie wordt niet gestaafd door feiten.”

In hun pleitaantekeningen vatten advocaten Kuijpers en Honig samen waarom de onschuldpresumptie is geschonden en het Openbaar Ministerie geen vervolgingsrecht meer heeft:

‘Willem Holleeder wordt niet meer voor onschuldig gehouden. Hij is al lang veroordeeld in publieke uitlatingen van politiemensen, de baas van het Openbaar Ministerie, politici waaronder een voormalig officier van justitie en door sommige journalisten. In de samenleving zullen daardoor niet meer veel mensen geloven in zijn onschuld. En daarom is het uw Rechtbank onmogelijk gemaakt om Willem Holleeder van de vermeende afpersingen en aanverwante delicten vrij te spreken. (...) In abstracto zou u, individueel en als collectief, opgewassen moeten zijn tegen

de druk om tot een veroordeling te komen. Voor de vaststelling dat art. 6 EVRM is geschonden, is dat evenwel niet van belang. Uit de Straatsburgse jurisprudentie blijkt dat het er niet om gaat of de rechter daadwerkelijk is beïnvloed (...) Dat publieke autoriteiten de uitlatingen hebben gedaan, is voldoende om vast te stellen dat er sprake is van een schending van de beginselen van een goede procesorde, waardoor doelbewust en in ieder geval met grove veronachtzaming van de belangen van Willem Holleeder tekort is gedaan aan zijn recht op een eerlijk proces. Eén van de meest wezenlijke uitgangspunten van een beschaafd strafproces is immers bij herhaling geschonden: Willem Holleeder is veroordeeld, voordat er een rechter aan te pas is gekomen.⁹⁴

Actoren: journalisten

Fase: voorafgaand aan het proces

Behalve op het gedrag van gezagsdragers gaan de raadslieden in op de rol van journalisten. Zij signaleren een trial by media met desastreuze gevolgen voor de eerlijkheid van het proces. Volgens de verdediging wordt een angstaanjagend beeld van Willem Holleeder gecreëerd. Illustratief is een artikel dat *De Volkskrant* een dag na de aanhouding publiceert, zonder bronverwijzing, met alleen de vermelding ‘blijkens de literatuur’:

‘Bij het zoeken naar de plegers achter dit doort geweldsmisdrijven wordt in de forensische psychiatrie al snel gekeken naar de psychopatische persoonlijkheid. Het gaat daarbij om mensen bij wie de gewetensfunctie niet of onvoldoende aanwezig is. Dat uit zich in een kil karakter. Het zijn ook mensen die hoe sociaal vaardig ze ook kunnen zijn, een zeer gebrekkig vermogen hebben zich in te leven in de gevoelens van andere mensen. De angst en het verdriet van de ander is voor de psychopaat altijd ondergeschikt aan de eigen wensen of verlangens zoals de zucht naar geld.’⁹⁵

Het oordeel van de Rechtbank over schending van de onschuldpresumptie

De rechter moet beoordelen of de onschuldpresumptie is geschonden en zo ja, welk gevolg dit heeft. De Rechtbank oordeelt dat er weliswaar sprake is van schendingen, maar deze leiden niet tot niet-ontvankelijkheid van het OM. De uitlatingen maken niet zodanig inbreuk op de beginselen van een behoorlijke procesorde, dat ‘doelbewust en in ieder geval met grove veronachtzaming van de belangen van de verdachte aan diens recht op een eerlijke behandeling van zijn zaak is tekortgedaan’. De Rechtbank ziet geen aanwijzingen voor een gerichte poging van het Openbaar Ministerie om het beslissingsproces van de

⁹⁴ Pleitaantekeningen van J-H.L.C.M. Kuijpers en R.C. Honig, 19 november 2007.

⁹⁵ M. van den Eerenbeemt, ‘Macht door geweld, afpersing en handelsgeest’, *De Volkskrant* 31 januari 2006, p.2.

rechter te beïnvloeden. Wèl ziet de Rechtbank aanleiding tot strafvermindering. In haar eindoordeel matigt de Rechtbank de gevangenisstraf met één jaar.⁹⁶

De Rechtbank beoordeelt eerst elke publieke uitlating afzonderlijk en in de context waarin zij is gedaan. Over de opmerkingen van de politiechef zegt zij dat deze zich niet verdragen met de onschuldpresumptie. Maar de omstandigheid dat de korpsleiding de politiefunctionaris tijdelijk van zijn functie ontheft en het OM zich onmiddellijk van de uitspraken distantieert, ‘mag niet buiten beschouwing blijven als het gaat om de vraag of door de uitlatingen het publiek is aangemoedigd de verdachte schuldig te achten.’ Wél is de politiechef zich onvoldoende bewust geweest van de impact die zijn uitspraken kunnen hebben op het publiek. Het distantiëren van korpsleiding en OM nemen dat effect niet weg.

Over de uitspraken van de voorzitter van het College van procureurs-generaal merkt de Rechtbank op dat deze zijn gedaan in het kader van mededelingen omtrent de gehele operatie en niet rechtstreeks en uitsluitend betrekking hebben op het Kolbakonderzoek. De Rechtbank wijst daarbij wel op het gevaar dat bij vluchtige lezing van het krantenartikel de indruk ontstaat dat algemene mededelingen betrekking hebben op verdachtes betrokkenheid bij de zaak in kwestie.

De Rechtbank deelt het bezwaar dat het Tweede Kamerlid uitspraken heeft gedaan in de hoedanigheid van eerder bij de zaak betrokken officier van justitie in een fase van het proces waarin de rechter nog geen eindoordeel heeft gegeven. Hij heeft vanwege drie redenen riskant geopereerd: hij heeft gebruikgemaakt van kennis die hij had opgedaan als officier van justitie, hij doet zijn uitspraken op een ontijdig moment en is lid van de Tweede Kamer.

De Rechtbank kan niet aangeven wat het nadeel van de publicaties is voor Holleeder, maar stelt vast dat ze niet in zijn voordeel zijn.

Vervolgens komt de Rechtbank op het ‘trial by media’. De Rechtbank begrijpt de raadsman zo dat journalisten in hun publicaties ‘een zo angstaanjagend beeld van zijn cliënt creëren dat deze welhaast bang van zichzelf wordt.’ In zijn behandeling beperkt de rechter zich echter tot de door de verdediging aangedragen uitspraken van een politiefunctionaris in een *Volkscrant*-publicatie en stelt vast dat deze dateert van vóór het Kolbakonderzoek. Het gaat om een reactie tijdens een studiebijeenkomst en de uitspraken hadden betrekking op onopgeloste liquidaties en niet op afpersingen. De Rechtbank laat het hierbij wat betreft het trial by media-bezwaar en gaat niet in op de andere voorbeelden,

⁹⁶ Rb. Haarlem 21 december 2007, *LJN* BC0703.

zoals een artikel in *Nieuwe Revu* van 4 mei 2005 dat de afpersing van Endstra als vaststaand feit presenteert. Ook de profielschets in *De Volkskrant* valt hieronder. Het gaat de verdediging om het beeld dat journalisten van Holleeder schetsen, maar hierop gaat de rechter in zijn oordeel niet in.

Hoger beroep: opnieuw de onschuldpresumptie

Actoren: 'Public officials' onder wie nu ook de rechter in eerste aanleg

Fase: tijdens en na het proces in eerste aanleg

In hoger beroep is de onschuldpresumptie opnieuw belangrijk in de verdediging van verdachte Holleeder. De meer dan tweehonderd pagina's tellende pleitnota van advocaten Franken en Zuur begint met:

‘Afschuw en fascinatie strijden soms om voorrang, en aan uitgesproken belangstelling voor en (voor)oordelen over Willem Holleeder is in ieder geval geen gebrek. De overvloedige media-aandacht voor de Kolbakzaak heeft dat alleen maar versterkt. (...) Er is zoveel over Willem Holleeder gezegd en geschreven, dat hij is uitgroeid tot het gezicht van de vaderlandse poldermaffia. Of al die beweringen en speculaties overeenkomen met de feiten, is eigenlijk evenmin van belang. We zullen er bovendien toch niet met z'n allen naast zitten?’⁹⁷

Net als in eerste aanleg stelt de verdediging dat het OM niet ontvankelijk is en baseert dit ditmaal niet alleen op uitspraken van de politiechef en het Kamerlid, maar ook op uitspraken van de Rechtbankvoorzitter. Daarnaast wijst de verdediging opnieuw op de massaliteit van publiciteit. De raadslieden bewandelen weer twee sporen: de overvloedige media-aandacht die een eerlijk proces in de weg staat en een schending van het onschuldvermoeden oplevert en daarnaast de pogingen van ‘public officials’ om het strafproces te beïnvloeden, die tot hetzelfde resultaat leiden.

Nieuw in het hoger beroep is de rol van de Rechtbankvoorzitter. Hij komt een half jaar na zijn vonnis aan het woord in een artikel in *De Telegraaf* waarin hij Holleeder een schaker noemt.⁹⁸ De verdediging ziet in het artikel een schending van art. 6 lid 2 EVRM omdat, - terwijl hoger beroep is ingesteld - de rechter die zich eerder over de zaak boog en gezag heeft bij het publiek, openlijk een expliciet negatief oordeel uitspreekt over Willem Holleeder. De woorden die de rechter in de mond neemt, bewijzen volgens de advocaten

⁹⁷ Pleitaantekeningen van A.A. Franken en C.H. Zuur, 7 en 12 mei 2009.

⁹⁸ *De Telegraaf* 21 juni 2008, p. 3.

de kracht van het beeld en de invloed van de media omdat blijkt dat zelfs een rechter zich er niet aan kan onttrekken. De uitspraken zijn gedaan in de wandelgangen van een symposium over de verhouding tussen pers en rechtspraak waaraan ook journalisten deelnemen. De verdediging valt over de spelregel dat de bijeenkomst vertrouwelijk is en de uitspraak niet was bedoeld voor publicatie:

‘Deze sfeer van geheimhouding, die kennelijk voor rechters en menig journalist vanzelfsprekend is, tart mijn voorstellingsvermogen. (...) Alles wat een rechter zegt en nieuwswaardig is, moet aan het publiek bekend kunnen worden gemaakt.’

De raadslieden gebruiken het artikel in *De Telegraaf* om aan te tonen dat in eerste aanleg geen sprake is geweest van een eerlijk proces door een onbevangen Rechtbank en dat de uitlatingen - nu uit de mond van een rechter - de ‘zoveelste’ schending zijn van het onschuldvermoeden. De verdediging grondt haar verweer op de stelling dat door de uitingen van de Rechtbankvoorzitter de vrees is gerechtvaardigd dat de klassieke waarden van strafvordering - de objectieve waarheidsvinding, een eerlijk proces en het onschuldvermoeden - niet meer overtuigend tot gelding komen.

Het oordeel van het Hof over de schending van de onschuldpresumptie

Ook het Hof verwerpt het verweer. Het gaat alleen in op de uitlatingen van de Rechtbankvoorzitter ná de uitspraak in eerste aanleg. Het Hof overweegt dat na een uitspraak gedane uitlatingen van een rechter in de media tot het oordeel *kunnen* leiden dat de onschuldpresumptie is geschonden: ‘in beginsel heeft de rechter zich te onthouden van uitlatingen in de media over een zaak die aan zijn oordeel onderworpen is geweest en zeker zolang daarop nog niet onherroepelijk is beslist.’ Het Hof geeft echter aan dat de vraag of dat een schending van art. 6 lid 2 EVRM oplevert, afhankelijk is van inhoud en strekking van de uitlatingen en de verdere omstandigheden.⁹⁹ Het Hof plaatst de uitlatingen van de rechter - waaronder de aanduiding van verdachte als ‘schaker’ - in het licht van het oordeel dat in het vonnis over verdachte is gegeven. Het constateert dat deze uitlatingen niet zoveel gewicht hebben dat daarmee een expliciet negatief oordeel over verdachte is gegeven, waardoor het onschuldvermoeden is geschonden. Daarnaast beoordeelt het Hof de omstreden uitspraken in de context van het hele *Telegraaf*-artikel waarin de rechter ook zegt: “Hoe is een eerlijk proces mogelijk als het hele land van zijn schuld is overtuigd?”

⁹⁹ Hof Amsterdam 3 juli 2009, *LJN* BJ1646.

De rechter geeft in het stuk bovendien aan dat zijn overtuiging dat verdachte inderdaad wel schuldig moest zijn, geleidelijk kwam. Het Hof stelt vast dat er geen grond bestaat voor het oordeel dat de Rechtbank de onschuldpresumptie heeft geschonden.

Cassatie

Actor: de rechter in eerste aanleg

Fase: na de uitspraak in eerste aanleg

Het arrest van de Hoge Raad over de zaak Holleeder wordt in oktober 2010 verwacht, de conclusie van advocaat-generaal Jörg is echter al gepubliceerd.

In cassatie richt de verdediging haar pijlen opnieuw op de rechter in eerste aanleg en voert aan dat zolang in een zaak niet onherroepelijk is beslist, de rechter die zich over de zaak heeft gebogen in het geheel geen publieke uitlatingen mag doen. Noch over de zaak, noch over de verdachte. Doet hij dit wel, dan is dat in strijd met art. 6, eerste en tweede lid, EVRM. Een schending is dus niet afhankelijk van inhoud en strekking van de uitlatingen en de omstandigheden. De verdediging baseert zich op jurisprudentie van het EHRM, in het bijzonder op rechtsoverweging 59 van de zaak Olujic tegen Kroatië:

‘The court has held for instance that the judicial authorities are required to exercise maximum discretion with regard to the cases with which they deal in order to preserve their image as impartial judges. That discretion should dissuade them from making use of the press, even when provoked.’¹⁰⁰

Naar de mening van de advocaat-generaal volgt uit deze jurisprudentie echter *niet* dat het onschuldvermoeden al is geschonden als een rechter zich in de media uitlaat over een zaak waarover hij zich heeft gebogen en/of over de verdachte in die zaak. Volgens hem wordt het rechters ontraden zich tot de media te wenden - ook als ze daartoe worden uitgedaagd - maar is het geen opdracht zich van contact met de media te onthouden. De advocaat-generaal vindt dus dat de klacht faalt, maar merkt wel op dat het niet verstandig is als een Rechtbankvoorzitter in de wandelgangen van een conferentie tussen rechters en persmensen met een journalist spreekt over de door hem berechte zaak: ‘wat ‘off the record’ wordt gezegd wil nogal eens ‘on the record’ worden afgedrukt omdat het belang

¹⁰⁰ EHRM 5 februari 2009, nr. 22330/05 (*Olujic/Kroatië*).

van de nieuwsgaring of het financiële welbevinden van het medium het wint van de toegezegde vertrouwelijkheid.’¹⁰¹

Bespiegelingen Kolbakzaak

- Bij de beantwoording van de vraag of de onschuldpresumptie is geschonden, beoordeelt de rechter alle uitspraken van ‘public officials’ afzonderlijk en in de context waarin ze zijn gedaan. Zijn het bijvoorbeeld concrete uitspraken direct over de zaak of uitspraken ‘in hun algemeenheid’? Daarbij ziet de rechter in dat het publiek de media ‘vluchtig’ leest, waardoor details verloren gaan en een indruk snel kan ontstaan.
- De rechter weegt de positie mee van degene die de uitspraken doet.
- De rechter betreft de reactie van het OM op uitspraken van politiefunctionarissen in zijn oordeel. Door zich snel te distantiëren en disciplinaire maatregelen te nemen, kan het OM de schade deels beperken.
- Het ‘trial by media’-argument wordt niet geadresseerd. Rechtbank en Hof concentreren zich op concrete uitlatingen door gezagsdragers en betrekken in hun oordeel niet de overvloedige media-aandacht voor Holleeder en het stereotiepe beeld dat van hem is gecreëerd, terwijl de verdediging juist doelt op het beeld dat journalisten zelf van Holleeder schetsen.
- De uitspraken van de voorzitter van de Rechtbank worden niet alleen beoordeeld in de context van al zijn uitspraken in het Telegraaf-artikel, maar ook in de context van het oordeel dat de rechter in zijn vonnis heeft gegeven. Dat vraagt veel van het publiek; van krantenlezers wordt verwacht dat zij bij het commentaar van de rechter in de krant diens volledige oordeel over de verdachte betrekken zoals verwoord in het vonnis.
- Een rechter die na zijn uitspraak met de media over de zaak praat, schendt niet per definitie de onschuldpresumptie. Dat hangt af van inhoud en strekking van het commentaar en verdere omstandigheden. Het EHRM schrijft geen verbod voor, maar ontraadt mediacontacten. De advocaat-generaal keurt ‘off the record’ niet af - bijvoorbeeld vanwege het argument dat nieuwswaardige informatie die een rechter met een journalist deelt ook moet kunnen worden gepubliceerd publiek bekend - maar vindt het onverstandig.

¹⁰¹ Conclusie AG 6 juli 2010, *LJN* BN0526.

3.1.2. S.E. Fireworks

Situatieschets

Op 13 mei 2000 ontstaat brand in een opslagruimte met vuurwerk van het bedrijf S.E. Fireworks in Enschede. Een kettingreactie van ontploffingen leidt tot een ramp die aan 23 mensen het leven kost, waarbij 950 mensen gewond raken en 200 woningen worden verwoest. De Rechtbank in Almelo veroordeelt de twee directeuren van S.E. Fireworks op 2 april 2002 tot zes maanden gevangenisstraf wegens het opzettelijk handelen in strijd met milieuvoorschriften en illegale handel in vuurwerk. In hoger beroep veroordeelt het Hof in Arnhem de twee verdachten tot een jaar gevangenisstraf. De verdachten gaan in cassatie, maar op 1 februari 2005 verwerpt de Hoge Raad het beroep. Tijdens de gehele rechtsgang stelt de verdediging dat de verdachten geen eerlijk proces krijgen wegens schending van het onschuldvermoeden.

De zaak in eerste aanleg

Actor: hoofdofficier van justitie

Fase: voorafgaand aan het proces

Bij de Rechtbank voert de raadsman het verweer dat de officier van justitie niet-ontvankelijk dient te worden verklaard vanwege een schending van art. 6 lid 2 EVRM. Hij voert daarvoor aan dat de officier van justitie tijdens een persconferentie op 19 april 2001 uitlatingen heeft gedaan waarin hij een verdenking presenteert als onomstotelijk feit. De persconferentie gaat over de stand van zaken met betrekking tot de vervolgingsbeslissingen in de strafzaak. De raadsman valt vooral over de mededeling dat er bij S.E. Fireworks te veel vuurwerk lag.¹⁰²

Het oordeel van de Rechtbank

De Rechtbank passeert het verweer en oordeelt dat art. 6 lid 2 EVRM niet is geschonden. De rechter begint met een opmerking over het effect van alle publiciteit over de ramp op zijn eigen functioneren. De Rechtbank stoort zich eraan dat deelnemers aan het strafproces in de media uitlatingen hebben gedaan over de rol die verdachten bij het ontstaan van de ramp hebben gespeeld. Een strafproces moet worden gevoerd in de rechtszaal aan de hand van het strafdossier en niet in de media. De Rechtbank heeft zich niet geheel kunnen

¹⁰² Rb. Almelo 2 april 2002, LJN AE0934.

afsluiten van alles wat er in de media is verschenen, maar beperkt zich bij haar beoordeling tot het procesdossier en tot wat er tijdens de rechtszittingen naar voren is gebracht.

Omdat de advocaat ter onderbouwing van zijn betoog geen aanvullende bescheiden overlegt waaruit blijkt dat de hoofdofficier van justitie juist is geciteerd, kan de Rechtbank de uitspraken alleen toetsen aan de persmap van de persconferentie. Uit deze documentatie is het bestreden statement niet af te leiden. Daarbij merkt de Rechtbank op dat politie en OM er in een folder over de stand van zaken van het strafrechtelijk onderzoek uitdrukkelijk op wijzen dat moet worden voorkomen dat een verdachte in de media al schuldig wordt verklaard voordat de zaak bij de rechter is geweest.

Hoger beroep

Actor: hoofdofficier van justitie

Fase: voorafgaand aan het proces

In hoger beroep voert de verdediging opnieuw de uitspraak aan van de hoofdofficier van justitie tijdens de persconferentie dat er bij S.E. Fireworks te veel vuurwerk lag. De raadsman baseert zich op een videoband van de bijeenkomst en verzoekt het Hof om de hoofdofficier van justitie als getuige te mogen horen. Een niet-ontvankelijkverklaring van het OM is wellicht een te zware sanctie, maar de verdediging vindt dat de uitspraak in ieder geval moet leiden tot strafvermindering vanwege een vormverzuim zoals bedoeld in art. 359a Sv.¹⁰³

Het oordeel van het Hof

Het Hof benadert het verzoek van de verdediging formeel en stelt dat de mededeling van de hoofdofficier van justitie niet tot niet-ontvankelijkheid kan leiden omdat de betreffende persconferentie geen deel uitmaakt van het voorbereidend onderzoek (art. 132 Sv.) Daarom kan de uitlating van de hoofdofficier geen vormverzuim opleveren als bedoeld in art. 359a Sv. Daarnaast is niet aannemelijk dat de mededeling van invloed is op de berechting. Het recht op een eerlijk proces is daarmee volgens het Hof niet geschonden.

¹⁰³ Hof Arnhem 12 mei 2003, LJV AF8394.

Cassatie

Actor: hoofdofficier van justitie

Fase: voorafgaand aan het proces

In cassatie klaagt de verdediging over de afwijzing van het verzoek om de hoofdofficier als getuige te horen. De verdediging vindt dat het Hof een te beperkte betekenis toekent aan het begrip vormverzuim van art. 359a Sv. De Hoge Raad oordeelt echter dat het niet onbegrijpelijk is dat het Hof aanneemt dat de persconferentie geen deel uitmaakt van het voorbereidend onderzoek. Hij gaat ermee akkoord dat het Hof ook zonder verhoor van de hoofdofficier kan beoordelen dat de strekking van de uitlating geen effect had op de berechting.

In zijn conclusie gaat de advocaat-generaal eerst inhoudelijk in op de uitspraak van de hoofdofficier in het licht van de onschuldpresumptie. Hij stelt dat de vergelijking met de zaak *Allenet de Ribemont* mank gaat, omdat de hoofdofficier géén direct belastende informatie prijsgeeft. De mededeling dat er te veel vuurwerk lag, zegt niets over een strafbaar verwijt. De hoofdofficier schuift het te veel aan vuurwerk bovendien niet in de schoenen van de verdachten. Er is dus geen schending van de onschuldpresumptie. De advocaat-generaal licht dit toe aan de hand van een plastisch voorbeeld:

‘Doorredenerend op het stramien van de verdediging zou zelfs niet publiekelijk gezegd mogen worden - ik bedenk maar iets - dat in de woning van een arrestant een met een mes doorboord lijk is gevonden.’

Vervolgens behandelt de advocaat-generaal de vraag of het schenden van de onschuldpresumptie een vormverzuim in de zin van art. 359a Sv kan opleveren. Dit artikel ziet op vormverzuimen in het opsporingsonderzoek en het voorbereidend onderzoek. Daarvan maakt de persconferentie geen deel uit. Dit neemt niet weg dat de rechter aan een schending van het onschuldvermoeden dezelfde consequenties kan verbinden als die aan het vormverzuim van art. 359a Sv. Dat betekent echter niet dat hij art. 359a Sv toepast en daarop baseert de verdediging haar verzoek. De advocaat-generaal vindt het in dit geval begrijpelijk dat het Hof niet ruimhartiger met het verzoek is omgegaan, omdat voorzienbaar is dat de uitspraak van de hoofdofficier niet in strijd is met art. 6 lid 2 EVRM.

Bespiegelingen S.E. Fireworks

- De rechter toetst de omstreden uitspraak van de hoofdofficier van justitie aan het criterium of de uitlating te stellig is, dat wil zeggen een verdenking presenteert als een onomstotelijk feit waardoor de verdachten al schuldig wordt geacht. De uitspraak doorstaat de toets; het gaat om een feitelijke bevinding die niets zegt over een strafbaar verwijt en er wordt geen verband gelegd met de verdachten.
- De uitspraak tijdens de persconferentie wordt gezien in het licht van de gehele communicatie. Ook een folder waarin politie en justitie waarschuwen voor een trial by media wordt meegewogen.
- De rechter geeft zelf aan dat hij zich stoort aan ‘deelnemers aan het strafproces’ die zich in de media uitlaten over de rol van verdachten bij de vuurwerkramp en geeft aan dat hij zich daardoor niet laat beïnvloeden. Daarmee geeft hij het belangrijke signaal af dat hij objectief zal oordelen. Bij de beoordeling of het onschuldvermoeden is geschonden, beperkt hij zich echter tot wat de verdediging aanvoert over de uitlating van de hoofdofficier tijdens de persconferentie. Onduidelijk blijft hoe het oordeel van de rechter zou zijn geweest als de verdediging ook de door de rechter bekritiseerde uitlatingen had aangevoerd. Bovendien geeft de rechter impliciet aan dat het onschuldvermoeden wél is geschonden: er zijn blijkbaar uitspraken gedaan die geschikt zijn om het publiek of de rechter aan te moedigen de verdachten schuldig te achten. De rechter verbindt echter geen consequenties aan die constatering.
- Het Hof oordeelt dat een schending van de onschuldpresumptie geen vormverzuim oplevert in de zin van art. 359a Sv als de uitlatingen niet zijn gedaan in het kader van het opsporings- of voorbereidend onderzoek in de zin van art. 132 Sv. Deze persconferentie over vervolgingsbeslissingen maakte daarvan geen deel uit. Dit hoeft niet noodzakelijkerwijs voor alle persconferenties of andere vormen van persvoorlichting te gelden. Het is voorstelbaar dat persconferenties die ook een opsporingsdoel hebben binnen art. 132 Sv vallen en dus een vormverzuim kunnen opleveren. Daarnaast is niet-ontvankelijkheid mogelijk buiten art. 132 Sv - wegens schending van art. 6 EVRM - maar daar klaagt het cassatiemiddel in deze zaak niet over.

3.1.3. Volkert van der G.

Situatieschets

Op 6 mei 2002 wordt LPF-lijsttrekker Pim Fortuyn vlak voor de verkiezingen doodgeschoten op het mediapark in Hilversum. Onmiddellijk daarna arresteert de politie Volkert van der G. als verdachte. De inhoudelijke behandeling van de zaak in eerste aanleg

begint op 27 maart 2003 en duurt drie zittingsdagen. Op 15 april van dat jaar veroordeelt de Rechtbank de verdachte tot 18 jaar gevangenisstraf. Ook het Hof veroordeelt Van der G. op 18 juli 2003 tot 18 jaar. Noch het OM, noch Van der G. gaat in cassatie. Zowel in eerste aanleg als in hoger beroep speelt de onschuldpresumptie een rol bij de vaststelling van de strafmaat.

De zaak in eerste aanleg

Actoren: journalisten

Fase: voorafgaand aan het proces

In haar boek *Crisis in de rechtsstaat* behandelt Böhler - één van de advocaten van Van der G. - de strafzaak. Böhler noemt de overvloedige publiciteit rond de zaak en de persoon van Van der G. ongeëvenaard maar aanvaardbaar, omdat een grote strafzaak nu eenmaal veel belangstelling van media krijgt. Dat sommige berichtgeving Van der G. schaadt, vindt zij echter niet acceptabel. Zij wijst op de verantwoordelijkheid die de media hebben bij het publiceren van nieuwsfeiten:

Omdat in de zaak-Van der G. door een groot deel van het publiek en ook door de politiek rechtstatelijke beginselen als het vermoeden van onschuld maar al te makkelijk aan de kant worden geschoven, was het prijzenswaardig geweest als de media hadden geprobeerd dit gebrek aan rechtstatelijk besef door uitgewogen berichtgeving te compenseren. (...) Door in de berichtgeving bijvoorbeeld termen als ‘verdachte’ aan te houden, had de pers bij het publiek het bewustzijn kunnen stimuleren dat ook in een zaak als die van Van der G. rechtstatelijke normen onverkort van kracht zijn. Het reeds bestaande beeld over de zaak werd door de media niet alleen gereflecteerd, maar ook versterkt.¹⁰⁴

Actoren: politici

Fase: voorafgaand aan het proces

Direct na de dood van Fortuyn laten diverse politici zich in de media uit over Volkert van der G. Onder hen bijvoorbeeld de woordvoerder van de LPF, die aan journalisten vertelt dat Van der G. deel uitmaakt van een gevaarlijk groepje van 15 personen dat al eerder een moord heeft gepleegd en de LPF-lijsttrekker die in Buitenhof verklaart dat Van der G. moet hebben voorverkend en geoefend en niet alleen kan hebben gehandeld. Een LPF-

¹⁰⁴ Böhler 2004, p. 144.

Kamerlid zegt op televisie dat Van der G. een huurmoordenaar is die in opdracht van Al-Qaida handelt.¹⁰⁵

De raadslieden betogen dat er zich in het strafproces bijzonderheden hebben voorgedaan die in onderling verband zijn aan te merken als een verzuim in de zin van art. 359a Sv en moeten leiden tot strafverlaging. Tot die bijzonderheden behoren bijvoorbeeld het detentieregime tijdens de voorlopige hechtenis, maar ook uitlatingen van politici over de schuld van de verdachte, de rechten die hem moeten worden ontzegd, de straf die hij verdient en de behandeling van zijn zaak.¹⁰⁶ De advocaten stellen dat art. 6 lid 2 EVRM is geschonden omdat Van der G. al publiekelijk is veroordeeld.¹⁰⁷

Het oordeel van de Rechtbank

De Rechtbank onderzoekt of er gronden zijn om de op te leggen straf te verminderen gelet op art. 359a Sv. Daarbij wijdt hij weinig woorden aan de uitlatingen van politici en noemt het een feit van algemene bekendheid dat op en na 6 mei 2002 politici zich publiekelijk uitlaten over de aanslag en dat in een aantal gevallen ook mededelingen zijn gedaan over de verdachte als dader nog voor aanvang van het strafproces. Voorzover die uitlatingen van belang kunnen zijn voor beslissingen in het strafproces is daarover beslist op de pro-formazitting van 9 augustus 2002 en heeft de rechter-commissaris in het verlengde daarvan een aantal politici op verzoek van de verdediging als getuigen gehoord. Daarmee is de kwestie afgedaan: ‘het waardeoordeel dat door de verdediging aan uitlatingen van politici is gegeven, blijft voor haar rekening en levert geen strafverminderende omstandigheid op in de zin van art. 359a Sv.’

Bij de motivering van de strafmaat speelt het onschuldvermoeden evenmin een rol.

Hoger beroep

Actoren: politici

Fase: voor, tijdens en vlak na het proces in eerste aanleg

In hoger beroep voert de verdediging opnieuw de uitlatingen van politici op. Nu krijgt echter in plaats van art. 359a Sv, art. 6 lid 2 EVRM een prominente rol.

¹⁰⁵ Böhler 2004, p. 121.

¹⁰⁶ Rb Amsterdam 15 april 2003, LJN AF7291.

¹⁰⁷ A. Kranenburg & M. Kruijt, ‘Advocaten staan voor een heidens karwei’, *De Volkskrant* 10 augustus 2002, p. 3.

Actoren: journalisten

Fase: voor en tijdens het proces in eerste aanleg

De raadslieden voeren in hoger beroep opnieuw aan dat een aantal uitingen voor de verdachte zo schadelijk is, dat dit als extra straf moet meewegen in de strafmaat. Het gaat meer specifiek om publicatie van herkenbare foto's van verdachte, persoonlijke gegevens, huiveringwekkende uitlatingen over verdachte op websites, onware berichtgeving zoals een verband dat wordt gelegd met de onopgeloste moord op een milieuambtenaar, publicaties waarin psychologen en psychiaters Van der G. zonder onderzoek het syndroom van Asperger toedichten en onjuiste gevolgtrekkingen over de levensloop van verdachte.

Het oordeel van het Hof over politici

Het Hof buigt zich over de vraag of politici de onschuldpresumptie hebben geschonden en concludeert dat dit niet het geval is.

Het Hof gaat dieper in op de individuele uitlatingen van politici en behandelt de eerdergenoemde uitspraken van de LPF-woordvoerder en -lijsttrekker en Kamerleden waaronder twee Kamerleden die zich in negatieve zin uitlaten over het gebruikmaken van het zwijgrecht door verdachte. Ook komen uitspraken aan de orde van de Minister van Vreemdelingenzaken en Integratie die op 20 november 2002 in *Nieuwe Revu* bevestigt dat de doodstraf moet worden ingevoerd voor personen die zonder reden een moord plegen. Op de vraag of Van der G. daaronder valt, zegt hij: "Dat is natuurlijk aan de rechter, maar in mijn optiek wel, ja." De Minister van Binnenlandse Zaken zegt een dag na de uitspraak van de rechter in eerste aanleg in het *Algemeen Dagblad* dat '18 jaar te weinig is'. Het Hof oordeelt dat uitlatingen van publieke autoriteiten zoals ministers en (kandidaat)-Kamerleden een ongeoorloofde inbreuk kunnen maken op het vermoeden van onschuld van art. 6 lid 2 EVRM, maar dat daarvan in deze zaak geen sprake is omdat geen van de uitlatingen is geschikt om het publiek aan te moedigen de verdachte schuldig te achten of de rechter ten nadele van de verdachte te beïnvloeden. Daarbij zijn de volgende omstandigheden van belang:

'De uitlatingen waren telkens eenmalig. Degenen die de uitlatingen deden, waren niet betrokken bij de vervolging en berechting van de verdachte. Niet kan worden gezegd dat het gezag van de (kandidaat-) Kamerleden destijds zo groot was dat redelijkerwijs kan worden aangenomen dat het publiek heeft gemeend dat zij wél bij vervolging en berechting betrokken waren. Van de uitlatingen van de ministers kan dit laatste mogelijk wél worden gezegd, maar hun uitlatingen kunnen worden

opgevat als blijk van gevoelens dat, indien eenmaal de rechter de verdachte schuldig zou bevinden / heeft bevonden aan de tenlastegelegde moord, daarbij een zwaardere straf dan 18 jaren gevangenisstraf past, zodat niet wordt getreden in de vraag of de verdachte schuldig is en het publiek ook niet wordt aangemoedigd om de verdachte schuldig te achten. Daar komt bij dat deze ministeriële uitlatingen, althans hun publicatie, dateren van na 19 november 2002, de dag waarop de verdachte schuld aan de moord heeft bekend.¹⁰⁸

Het Hof laat echter niet na om de uitspraken van de Minister van Binnenlandse Zaken ongepast en riskant te noemen en de uitspraken van de Minister van Vreemdelingenzaken en Integratie en Kamerleden onverstandig. *Trouw* pikt dit op en kopt: ‘Hof hekelt oordeel politici over vonnis’.¹⁰⁹

Het oordeel van het Hof over de mediaberichtgeving

Het Hof behandelt alle door de verdediging bekritiseerde categorieën van mediaberichtgeving en beoordeelt alleen de onbewezen aantijgingen en onjuistheden over verdachtes levensloop als onaanvaardbaar. Die publiciteit kan meewegen bij de strafoplegging. Van alle overige vormen zoals de publicaties over Asperger, de foto’s en de persoonlijke gegevens is niet in te zien dat zij verdachte onredelijk bezwaren. Over de websites zegt het Hof dat huiveringwekkende uitlatingen slechts onder bijzondere omstandigheden aanleiding zijn voor strafvermindering en dat hiervan niet blijkt.

Bij de motivering van de straf zegt het Hof dat bepaalde punten van de publiciteit rondom de strafzaak in het voordeel van verdachte kunnen meewegen bij de vaststelling van de straf, maar dat dit ten opzichte van de ernst van het feit nauwelijks gewicht in de schaal legt.

Bespiegelingen zaak Volkert van der G.

- Bij de Rechtbank leveren de uitspraken van politici geen strafverminderende grond op in de zin van art. 359a Sv. Uit de uitspraak is niet op te maken of het überhaupt mogelijk is dat uitspraken van politici onder een vormverzuim worden gebracht. Analoog aan de zaak S.E. Fireworks kunnen de uitspraken geen vormverzuim opleveren, omdat ze geen onderdeel uitmaken van het voorbereidend onderzoek.
- Bij de beantwoording van de vraag of politici de onschuldpresumptie hebben geschonden, toetst het Hof aan twee criteria: zijn de uitlatingen geschikt om publiek aan te moedigen de

¹⁰⁸ Hof Amsterdam 18 juli 2003, *LJN* AI0123.

¹⁰⁹ *Trouw* 19 juli 2003, p. 3.

verdachte schuldig te achten of de rechter ten nadele van de verdachte te beïnvloeden? Omstandigheden die het Hof daarbij in aanmerking neemt zijn: zijn de individuele uitspraken eenmalig of frequent gedaan? Zijn de ‘zenders’ betrokken bij vervolging en berechting? Is hun gezag wellicht zó groot dat het publiek in die veronderstelling kan verkeren? Aan ministers wordt in dat opzicht meer gezag toegekend dan aan Kamerleden.

- Bij de uitlating van de Minister van Vreemdelingenzaken en Integratie over de doodstraf speelt een rol dat zijn uitlating pas (een dag) na de bekentenis (op 19 november 2002) wordt gepubliceerd. Dat is merkwaardig omdat het nog maanden duurt voordat de strafzaak in eerste aanleg begint. Een bekentenis doet niets af aan het recht van een verdachte op een behandeling als onschuldige.¹¹⁰
- Met betrekking tot de fase ná de uitspraak in eerste aanleg zegt het Hof dat het publiek niet wordt aangemoedigd in de schuld van Van der G. te geloven omdat de rechter al uitspraak heeft gedaan. Er ligt dan echter nog geen onherroepelijk vonnis.
- Het Hof gaat in op mogelijke schendingen door journalisten en toetst welke publiciteit onredelijk bezwarend is. Dat geldt voor onbewezen aantijgingen en onjuistheden over de levensloop van de verdachte. Dat kan leiden tot strafvermindering.
- Over websites zegt het Hof dat die alleen onder bijzondere omstandigheden kunnen meewegen bij de vaststelling van straf. In het midden blijft welke omstandigheden dat zijn.

3.1.4. ‘Mayenne-zaak’ / Omar el H.

Situatieschets

‘Mayenne’ is de naam van het onderzoek van de Amsterdamse politie naar georganiseerde cocaïnehandel door jongeren in de Diamantbuurt in De Pijp. Het onderzoek krijgt om twee redenen veel belangstelling. Het start naar aanleiding van overlast door jongeren. Buurtbewoners die de situatie niet langer accepteren, zoeken de publiciteit. Daarnaast is hoofdverdachte Omar el H. in 2003 eerder veroordeeld voor zijn betrokkenheid bij de dood van de drugsverslaafde Anja Joos. Zij wordt op 6 oktober 2003 door een groep jongens doodgeschoot op het Gerard Douplein in Amsterdam.¹¹¹ Het ‘zinloze geweld’ leidt tot collectieve verontwaardiging. Op 19 december 2008 veroordeelt de Rechtbank El H. tot 22 maanden gevangenisstraf voor zijn aandeel in de Mayennezaak. Hij krijgt twee maanden strafvermindering vanwege een schending van het vermoeden van onschuld.

¹¹⁰ Trechsel 2005, p.161.

¹¹¹ *Het Parool* 8 april 2008.

Actor: leider onderzoek van de politie

Fase: voorafgaand aan de rechtszaak

Na de aanhouding van de zes verdachten, doet de politie verslag aan de pers. In onder andere *Het Parool* verklaart de politiecommissaris die het onderzoek leidt dat hij is geschrokken van de snelle criminele carrière die El H. en zijn medeverdachten maken: “Omar el H. zou over een jaar of tien wel eens de nieuwe Holleeder kunnen zijn als we nu niet fors ingrijpen.” De politiecommissaris meldt ook dat El H. de onbetwiste leider is van een jeugdbende die opdrachten wegzet bij verschillende groepen.

De zaaksofficier van justitie neemt snel nadrukkelijk afstand van de uitspraken en benadrukt dit aan de raadsman, in de pers en tijdens de zittingen. Het *Algemeen Dagblad* citeert de officier: “Hij (de advocaat) heeft absoluut recht van spreken. De vergelijking met Holleeder vind ik niet logisch. Je moet wel bij de feiten blijven.”¹¹² Bij requisitoir vindt de officier een strafvermindering van twee maanden redelijk. De verdediging doet aangifte van smaad en eist strafvermindering van 50%. El H. voelt zich belasterd omdat justitie hem alleen voor handel in cocaïne vervolgt en de politiefunctionaris hem van veel meer beschuldigt.¹¹³ De raadsman stelt dat de verdachte door de uitlatingen wellicht voor de rest van zijn leven is gebrandmerkt.¹¹⁴

Het oordeel van de Rechtbank

De rechter oordeelt tot een strafvermindering van twee maanden, omdat de uitspraken stigmatiserend zijn. Daaraan voegt de Rechtbank toe dat niet is gesteld of gebleken dat de uitspraken hebben geleid tot een oneerlijk proces.

De rechter komt tot zijn oordeel na afweging van de volgende omstandigheden: de politiefunctionaris heeft - zij het in zijn functie van commissaris van politie - op persoonlijke titel gesproken. De officier heeft adequaat gehandeld door snel afstand te nemen van de uitspraken en een en ander te nuanceren. Via een brief aan de raadsman, in de pers en tijdens de zittingen heeft het Openbaar Ministerie zich van de uitlatingen gedistantieerd. Het OM is dan ook niets te verwijten. Dat de pers de ontkrachtende berichten minder sterk oppikt, is niet te wijten aan de officier van justitie.

De Rechtbank noemt de uitspraken van de politiecommissaris ongelukkig. Gezien zijn functie mag van hem genuanceerde perswoordvoering worden verwacht. Hij moet zich

¹¹² P. Groenendijk & M. Ruepert, ‘Onbetwiste leider van bende jonge criminelen’, *Algemeen Dagblad* 10 mei 2008, p. 6.

¹¹³ P. Vugts, ‘Politechef niet vervolgd’, *Het Parool* 16 december 2009, p. 14.

¹¹⁴ Rb. Amsterdam 19 december 2008, *LJN* BG7855.

ervoor hoeden dat een verdachte publiekelijk wordt veroordeeld vóór zijn proces heeft plaatsgevonden, omdat dit een schending van het fair trial beginsel kan opleveren. De vergelijking met Holleeder - die in dezelfde periode prominent in het nieuws is - voldoet niet aan die eis.

De aangifte wegens smaad

Het OM besluit de politiecommissaris niet te vervolgen voor smaad. De raadsman van El H. gaat in beklag tegen die beslissing, maar het Hof wijst zijn verzoek af. De belangrijkste overweging is dat de Rechtbank de straf ter compensatie al met twee maanden heeft bekort en dat vindt het Hof een redelijke genoegdoening.

Bespiegelingen Mayenne-zaak

- De Rechtbank weegt mee dat de politiefunctionaris - zij het in zijn functie van commissaris van politie - 'op persoonlijke titel' heeft gesproken. Niet duidelijk wordt wat de rechter hiermee bedoelt. In ieder geval is onwaarschijnlijk dat het publiek het onderscheid maakt tussen wel of niet op persoonlijke titel.
- Ook deze zaak toont aan dat het OM, onder wiens verantwoordelijkheid de persvoorlichting valt, de schade van uitspraken door de politie deels kan beperken.
- Deze zaak laat zien dat dit herstel in praktijk niet werkt. Aansprekende beelden blijven 'plakken'. Ondanks de strafvermindering kopt het dagblad *Spits*¹¹⁵ op 5 juli 2010 toch weer: 'Celstraf voor nieuwe Holleeder' bij de veroordeling in hoger beroep.¹¹⁶

3.1.5. De zaak Fons Spooren

Situatieschets

Drie dagen na de aanhouding van Fons Spooren op 13 mei 2003 meldt het OM in een persbericht dat 'een 41-jarige man uit Bladel is aangehouden op verdenking van ontucht met minderjarige jongens'. PSV verspreidt op zijn beurt een persbericht dat de directeur van PSV - de heer A.A.F. Spooren - is aangehouden in het kader van een justitieel onderzoek. Onder meer *De Volkskrant* en het *Eindhovens Dagblad* combineren het een met het ander en onthullen op 17 mei dat commercieel directeur van PSV Fons Spooren is

¹¹⁵ *Spits* 5 juli 2010.

¹¹⁶ De uitspraak in hoger beroep is helaas niet gepubliceerd en ook een verzoek daartoe heeft (nog) niet tot resultaat geleid.

aangehouden, waarna de pers volop publiceert over het dubbelleven van de heer Spooren, echtgenoot en vader.

Op 4 juni 2003 meldt het OM in een persbericht – zonder aanduiding van naam of initialen – dat de verdenking niet alleen ontucht met minderjarigen behelst, maar ook poging tot doodslag en subsidiair poging tot zware mishandeling met voorbedachten rade, omdat de verdachte onbeschermd seks zou hebben gehad, terwijl hij weet dat hij HIV-besmet is.¹¹⁷ Het debat dat binnen en buiten de rechtszaal losbarst, gaat vooral over de schending van de privacy. Toch speelt ook de onschuldpresumptie een rol.

De zaak in eerste aanleg

Actoren: Openbaar Ministerie en bestuur (de burgemeester van Eindhoven)

Fase: voorafgaand aan de rechtszaak

In eerste aanleg voert de verdediging het verweer dat het OM niet-ontvankelijk is wegens een schending van art. 8 jo 6 lid 2 EVRM, daarbij verwijzend naar de zaak *Allenet de Ribemont*. Zij verwijt het OM en de burgemeester van Eindhoven dat zij naar buiten hebben gebracht dat de verdachte is besmet met HIV. Het OM meldt dat in een persverklaring op 4 juni 2003 en de burgemeester verstrekt die informatie op 5 juni op televisie. Hij roept mogelijke slachtoffers op zich te melden bij de GGD. De officier van justitie verklaart dat de bekendmaking een in het driehoeksoverleg genomen beslissing is waarvoor het OM verantwoordelijk is, dat het *Eindhovens Dagblad* de besmetting al bekend had gemaakt en het OM het slechts heeft bevestigd. De krantenpublicatie is aanleiding om de privacy van de verdachte ondergeschikt te maken aan het maatschappelijk belang van de volksgezondheid omdat er mogelijk meer onbekende jonge prostituees zijn betrokken bij de zaak.¹¹⁸ Fons Spooren zelf laat in een uitzending van Nova op 22 augustus 2003 weten dat hij verwacht geen eerlijk proces te krijgen.¹¹⁹ Hij is met name ontstemd over de onthulling van zijn HIV-besmetting.

Het oordeel van de Rechtbank

De rechter oordeelt dat een schending van art. 6 lid 2 EVRM niet aan de orde is, omdat het naar buiten brengen van gegevens over de besmetting niet raakt aan de

¹¹⁷ G. Leistra, 'De zaak-Fons Spooren', *Elsevier* 15 november 2003.

¹¹⁸ Rb. 's-Hertogenbosch 29 juli 2004, *LJN* AQ5696.

¹¹⁹ <<http://www.novatv.nl/page/detail/nieuws/6865/OM+eist+celstraf+tegen+oud-PSV-topman+Fons+Spooren#>>

onschuldpresumptie. Het openbaar ministerie en het bestuur bevestigen uitsluitend dat verdachte aan een HIV-besmetting lijdt en doen geen uitspraken over mogelijk strafbaar gedrag. Dat tast het recht op een eerlijk proces niet aan. Wél neemt de Rechtbank bij de strafoplegging mee dat gedurende de strafzaak inbreuk is gemaakt op de privacy van verdachte. Afgezet tegen media-aandacht in andere strafzaken heeft de zaak zeer veel aandacht gekregen, waarbij ook de HIV-besmetting in de openbaarheid is gekomen.¹²⁰

Hoger beroep

Actoren: Openbaar Ministerie en bestuur

Fase: voorafgaand aan de zaak in eerste aanleg

In hoger beroep moet het Hof antwoord geven op de vraag of het openbaar maken van de HIV-besmetting van verdachte een schending van de onschuldpresumptie oplevert. Volgens de verdediging is dit het geval omdat de besmetting een essentieel onderdeel vormt van de verwijtbare gedraging: het opzettelijk toebrengen van zwaar lichamelijk letsel. Het Hof neemt echter geen schending aan van art. 6 lid 2 EVRM en motiveert dat met de overweging dat de enkele mededeling dat verdachte seropositief is en de zinsnede uit het persbericht van het OM dat ‘uit aanwijzingen blijkt dat er mogelijk meer jonge prostituees zijn betrokken’, niet de conclusie rechtvaardigen dat verdachte al schuldig is bevonden. Het Hof vindt niet dat met de mededelingen over de HIV-status van verdachte uitspraken zijn gedaan over strafbaar gedrag en verwerpt het verweer.¹²¹

Cassatie

Actoren: Openbaar Ministerie

Fase: voorafgaand aan de zaak in eerste aanleg

Bij de Hoge Raad bestrijdt de verdediging het oordeel van het Hof dat het persbericht van 4 juni 2003 waarin het OM de HIV-besmetting bevestigt en vermeldt dat er mogelijk meer jonge prostituees zijn betrokken, niet de conclusie wettigt dat de onschuldpresumptie in geschonden.¹²²

Het cassatieberoep wordt verworpen. De Hoge Raad erkent met verwijzing naar de arresten Daktaras tegen Litouwen en Allenet de Ribemont tegen Frankrijk dat (justitiële) autoriteiten de onschuldpresumptie kunnen schenden door in het openbaar uitspraken te

¹²⁰ Rb. 's-Hertogenbosch 29 juli 2004, *LJN* AQ5696.

¹²¹ Hof 's-Hertogenbosch 19 juli 2005, *LJN* AT9538.

¹²² HR 13 maart 2007, *LJN* AZ6114.

doen waarin zij de schuld van een verdachte aan een strafbaar feit als vaststaand aannemen. De Hoge Raad vindt echter dat van een dergelijke situatie geen sprake is. Hij beschouwt het persbericht van 4 juni 2003 niet geïsoleerd, maar in samenhang met eerdere communicatie van het OM zoals het persbericht van 16 mei 2003 dat de aanhouding meldt. De uitlatingen van het OM behelzen naar de mening van de Hoge Raad niet de opvatting dat de verdachte schuldig is aan enig strafbaar feit. Er worden feiten gemeld die de verdenking onderbouwen, maar de conclusie dat de verdachte schuldig is, wordt niet getrokken. Het persbericht motiveert waarom de - reeds in het *Eindhovens Dagblad* gepubliceerde - medische situatie van de verdachte wordt bevestigd. Daarbij zinspeelt het OM niet op de schuld van verdachte aan strafbare feiten.

Bespiegelingen zaak Fons Spooren

- In deze zaak staan omstreden uitspraken in de context van een belangenafweging: openheid in het belang van de volksgezondheid versus het belang van de verdachte. In alle instanties beoordelen de rechters de vraag of de onschuldpresumptie is geschonden echter strikt aan de hand van het criterium of uitspraken vooruitlopen op het rechterlijk oordeel over de schuld van de verdachte.
- Over de zuiverheid van de belangenafweging door het OM valt te discussiëren. Het feit dat in de pers al is geschreven over de HIV-besmetting opent de deur voor OM en bestuur om de besmetting te bevestigen. Dat roept de vraag op of de volksgezondheid ondergeschikt zou zijn gemaakt aan het belang van de verdachte als over de besmetting nog *niet* was gepubliceerd.
- Ook de rechters wegen mee dat de besmetting al was onthuld in het *Eindhovens Dagblad*. Daarbij komt niet aan de orde dat een dergelijke mededeling door autoriteiten als OM en burgemeester extra gezag inboezemt.
- De rechter staat bij de straftoemeting stil bij de omvang van de publiciteit afgezet tegen media-aandacht in andere strafzaken.

Reactie van het *Eindhovens Dagblad* over haar stijl van berichtgeving

Tijdens het strafproces wordt geen oordeel gevraagd of gegeven over de berichtgeving door journalisten zelf. Het *Eindhovens Dagblad*, dat de zaak intensief volgt, legt verantwoording af in de eigen krant. De redactie doet dit na reacties van lezers in de trant van: ‘dit is geen berichtgeving, maar een veroordeling’. Bovendien zijn er lezers die vragen hebben over het voluit noemen van naam en functie van de verdachte. De redactie zegt de afwegingen omtrent de naamsvermelding zorgvuldig te hebben gemaakt. De volgende argumenten zijn doorslaggevend: de betrokkene is bekend in de Eindhovense

zakenwereld en daarbuiten en door zijn functie bij PSV een publieke figuur. PSV kiest voor openheid, daardoor is publicatie van de naam niet te vermijden. Daarnaast spelen mee de aard van de verdenking - ontucht met minderjarige jongens - , het feit dat de man woont en werkt in de regio waar de krant verschijnt en de organisatorische gevolgen van de arrestatie voor PSV waarmee veel mensen te maken krijgen.¹²³ Opmerkelijk is het argument dat ‘de aard van de verdenking’ een rol speelt. Dat suggereert dat naarmate de ernst van de verdenking toeneemt, de mate van bescherming van de verdachte afneemt of dat de soort verdenking een rechtvaardiging is.

3.1.6. De zaak Benno L.

Situatieschets

Op 8 juni 2009 wordt Benno L. aangehouden en in bewaring gesteld op verdenking van ontucht met kinderen. De verdachte werkt als zwemleraar in verschillende zwembaden in Den Bosch en omliggende gemeenten. Op de computer van de verdachte treft de politie beelden aan van ontuchtige handelingen met minderjarige meisjes. Op 15 juni maken de burgemeester van Den Bosch, hoofdofficier van justitie en politie de ontuchtzaak bekend. Er vinden drie informatieavonden plaats voor ouders van potentiële slachtoffers, de media ontvangen een persbericht en zijn welkom op een persconferentie. Op 18 juni vindt een extra informatieavond voor ouders plaats in de Brabanthallen. De betrokken gemeenten kiezen voor een actieve rol in de communicatie waar dat normaal gesproken bij strafzaken een taak van het OM is. Redenen om af te wijken zijn de omvang van de zaak en de impact op de bevolking. Bovendien willen de gemeenten net als bij andere crises hun verantwoordelijkheid nemen in de voorlichting en de burgemeesters willen hun rol als burgervader uitoefenen.¹²⁴

Bijzonderheid: publiciteit over de publiciteit

De open en actieve communicatiestrategie van burgemeester en Openbaar Ministerie wordt zelf onderwerp van discussie in de media. Onder andere actualiteitenrubriek *Netwerk* besteedt aandacht aan de communicatie tijdens de persconferentie en ouderbijeenkomsten en spreekt met hoogleraar Ybo Buruma, die wijst op de risico's voor een eerlijk proces.

Tijdens de persconferentie op 16 juni 2009 zegt de burgemeester van Den Bosch: “Dit is giga, dit is afschuwelijk. De omvang is vandaag bekendgemaakt. Ik denk een

¹²³ I. Wetzel, ‘De verdachte, de functie en de naam’, *Eindhovens Dagblad* 23 mei 2003.

¹²⁴ Bos, Van Es & Muller 2010, p. 4 en 42.

omvang die zijn weerga niet kent. De zorgen van de ouders zijn mijn zorgen.” Tijdens de informatiebijeenkomst komt de hoofdofficier van justitie aan het woord. Er is dan nog geen compleet beeld van de zaak omdat de politie veel materiaal van de computer van Benno L. nog moet bekijken. De hoofdofficier zegt: “Er zijn seksuele handelingen te zien op de beelden. (...) Penetratie is niet vastgesteld, maar dit is niet uit te sluiten.” De burgemeester zegt dat hij de belangrijkste *feiten* van de hoofdofficier samenvat: “Het is nog niet vastgesteld dat er sprake is van penetratie, maar dit is niet uit te sluiten.” In dezelfde bijeenkomst zegt hij opnieuw: “Er zijn veel beelden en er is nog maar een beperkt deel van gezien. (...) Niet is vastgesteld dat er is geopenetreed, maar de hoofdofficier heeft duidelijke nuances uitgesproken.”¹²⁵

Buruma haalt rechtspraak aan van het EHRM en concludeert dat staten op de vingers zijn getikt als gezagsdragers een verdachte veroordelen voordat een rechter heeft geoordeeld.¹²⁶ Ook rechtspsycholoog Van Koppen laat zich kritisch uit. Volgens hem had de toon die bij de persconferentie is aangeslagen, afstandelijker moeten zijn: “De persconferentie heeft meer heisa veroorzaakt dan nodig was. De burgemeester hoorde niet thuis bij de persconferentie. Hij had het over moeten laten aan de hoofdofficier van justitie.”¹²⁷

Ook vanuit de hulpverlening klinkt kritiek op de gekozen open communicatiestrategie. Hoogleraar forensische psychiatrie Van Marle vindt dat te veel details naar buiten zijn gebracht: “Natuurlijk willen ouders uitleg. Maar de autoriteiten hadden het veel kleiner moeten houden, door bijvoorbeeld via scholen te informeren. (...) Er is groot tumult ontstaan. Ouders brengen die angst en boosheid over op hun kinderen.”¹²⁸

De zaak in eerste aanleg

Actoren: Openbaar Ministerie en bestuur (de burgemeester van Den Bosch)

Fase: voorafgaand aan het strafproces

Zowel tijdens de regiezitting als bij de inhoudelijke behandeling stelt de raadsman van Benno L. dat het OM niet-ontvankelijk is. De advocaat vindt dat het OM zich niet magistratelijk opstelt, maar de positie kiest van aanklager namens de ouders. De officier van justitie kiest de lijn van het publiek, voor wie de verdachte al is veroordeeld, en schendt op die manier de onschuldpresumptie. De Rechtbank kan volgens hem niet meer

¹²⁵ Bos, Van Es & Muller 2010, p. 69-70.

¹²⁶ Netwerk, EO & NCRV, Nederland 2, 16 september 2009.

¹²⁷ M. Brink, Rechtspsycholoog: ‘Therapeut drukt mensen in slachtofferrol’, *Brabants Dagblad* 10 juni 2010.

¹²⁸ N. Dekker, ‘Kritiek op openlijke aanpak zaak Benno L.’, *Algemeen Dagblad* 19 juni 2009, p. 1.

tot een uitspraak komen die aanmerkelijk afwijkt van de eis en toch op maatschappelijke acceptatie kan rekenen.¹²⁹

Ook de officieren van justitie staan in hun requisitoir stil bij de publiciteit. Zij geven aan dat de regionale driehoek zichzelf de vraag heeft gesteld of het nieuws over de aanhouding van Benno L. actief naar buiten moest worden gebracht. Bij die afweging wogen de nadelen - beïnvloeding van publiek, kinderen, ouders en getuigen - niet op tegen de argumenten om wel de publiciteit te zoeken. Die argumenten waren het belang van een snelle hulpverlening aan de slachtoffers van wie een groot deel onbekend was en waarvan het zaak was zoveel mogelijk mensen te bereiken. Daarbij kwam dat het nieuws van de aanhouding niet snel geheim zou blijven vanwege de publieke functie van de zwemleraar. Als verdere informatie zou ontbreken zou dit tot 'grote onrust, wilde speculaties en ongecontroleerde acties leiden.' Door zelf naar buiten te treden kon die onrust worden gekanaliseerd. Conclusie van het OM is dat geen onnodige publiciteit is gezocht en steeds het belang van verdachte in ogenschouw is genomen. Desalniettemin ziet het OM wel in dat verdachte nadeel heeft ondervonden van de publiciteit. Dat leidt tot een mindering van de eis met twee maanden.¹³⁰

Het oordeel van de Rechtbank

De Rechtbank ziet geen grond voor niet-ontvankelijkheid van het OM en geeft net als bij de eerste pro-formazitting aan dat zij zich niet bevooroordeeld acht en het onschuldvermoeden niet verlaat. De Rechtbank benadrukt opnieuw dat zij eerlijk en behoedzaam zal rechtspreken. Naar het oordeel van de Rechtbank is er vanaf het begin sprake van een eerlijk proces. Daarbij gaat de rechter in zijn vonnis niet in op de actieve mediastrategie en de belangenafweging die het OM heeft gemaakt. De Rechtbank weegt de publiciteit wel mee in de strafmaat:

'De na zijn aanhouding ontstane publiciteitsgolf rond verdachte hebben hem gemaakt tot een alom bekend en herkend publiek persoon met het stigma van een pedo-seksuele zedendelinquent. Deels is dat een voor verdachte te verwachten gevolg geweest van het soort en het aantal delicten dat hij heeft gepleegd. Feit is echter wel dat de verdachte hierdoor naast een door de Rechtbank op te

¹²⁹ Rb. 's-Hertogenbosch 2 juli 2010, *LJN* BM9713.

¹³⁰ Requisitoir H.M. Gorter en J. Nederlof, 9 juni 2010, p. 2.

leggen straf ook een brandmerk heeft gekregen dat hij de komende jaren zo niet de rest van zijn leven, zal dragen.¹³¹

Bespiegelingen

- Ook in deze zaak staat een belangenafweging centraal. Ditmaal het belang van de verdachte tegenover het belang om maatschappelijke onrust te voorkomen. Op de belangenafweging gaat de Rechtbank echter niet in.
- De Rechtbank hanteert bij de beoordeling of de onschuldpresumptie is geschonden niet het criterium of uitspraken zijn gedaan die prejudiciëren en het publiek aanmoedigen de verdachte schuldig te achten. Zij benadrukt slechts dat zij *zelf* de onschuldpresumptie niet verlaat.
- Waar de rechter in andere zaken, zoals die van Holleeder en Volkert van der G., concrete uitspraken van gezagsdragers analyseert en beoordeelt is dat nu niet het geval. Het zou interessant zijn geweest als de uitspraken van burgemeester en hoofdofficier tijdens de persconferentie en de informatieavond tegen het licht zouden zijn gehouden.
- De advocaat benadrukt vooral het niet-magistratelijke optreden van het OM. Het ‘trial by media’ - de rol van de pers zelf - blijft onderbelicht, terwijl er veel voorbeelden zijn van krantenkoppen of uitspraken op televisie die de verdachte al voor de rechterlijke uitspraken schuldig achten. Bijvoorbeeld *De Telegraaf*: ‘Zwempedo trekt volle zalen’ of Humberto Tan in *RTL Boulevard*: ‘De zaak rond de Bossche zwempedo Benno L.’¹³²

COT evalueert het optreden van de autoriteiten

Vermeldenswaard is dat de officieren van justitie in hun requisitoir verwijzen naar het COT (Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement), dat het optreden van de autoriteiten naar aanleiding van de arrestatie van Benno L. onderzoekt. Het COT evalueert of de aanpak effectief is om maatschappelijke onrust te voorkomen en te beheersen en de gevoelens van ouders te kanaliseren.

De onderzoekers stellen dat zaken waarin sprake is van seksueel misbruik bijna altijd leiden tot brede maatschappelijke verontwaardiging en onrust. Daarnaast is het een thema met een hoge nieuws waarde. Het COT noemt de verwachting dat de casus zou leiden tot maatschappelijke onrust reëel. Het concludeert dat de autoriteiten hebben getracht ervoor te zorgen dat over de zaak ‘op een ingetogen wijze werd bericht en niet in de hyperige sfeer, zodat de gebeurtenissen niet (alsnog) als gevolg van mediaberichtgeving tot maatschappelijke onrust zouden leiden.’ Er is een evenwicht gevonden tussen de

¹³¹ Rb. ’s-Hertogenbosch 2 juli 2010, *LJN* BM9713.

¹³² *De Telegraaf* 18 september 2009, p.7 en *RTL Boulevard*, RTL 4, 1 juli 2010.

behoefte zo open mogelijk te communiceren en de noodzaak om prudent te communiceren met het oog op het strafrechtelijke traject.

De onderzoekers oordelen positief over de keuze om de zaak ineens in zijn volle omvang naar buiten te brengen. Door één publiciteitsgolf te creëren in plaats van gefaseerd te communiceren is voorkomen dat autoriteiten in een reactieve rol terechtkomen en media het initiatief overnemen. Dat had gezorgd voor meer onrust, omdat een ogenschijnlijk kleine zaak uitgroeit tot een omvangrijke zaak, waarbij bovendien het gevaar dreigt van beschadiging van het vertrouwen in overheid, politie en justitie. Het COT vat samen:

‘Door de zaak ineens naar buiten te brengen hebben de autoriteiten zelf één grote publiciteitsgolf georganiseerd. De autoriteiten waren hierdoor in staat om zelf de identificatiefase en verbredingsfase te sturen. Waar normaal gesproken de media nieuwsfeiten verzamelen (identificeren), samenbrengen (verbreden) en duiden waren de autoriteiten nu in staat om zelf de zaak te definiëren. Hierdoor is voorkomen dat de media met het verhaal ‘aan de haal gingen’.¹³³

Er is kritiek mogelijk op de conclusies van het COT. De zaak zelf ‘in volle omvang’ naar buiten brengen is een bekende en beproefde strategie in de crisiscommunicatie. Het alternatief - steeds opnieuw nieuws brengen (de drip-drip-methode) veroorzaakt bij de ontvanger het gevoel dat er blijkbaar iets is te verbergen.¹³⁴ Probleem is in dit geval echter dat de volle omvang helemaal niet bekend was en dat het er meer op lijkt dat een ‘worst case scenario’ naar buiten is gebracht. Omdat er zo stevig is ingezet, is het voor het publiek niet meer geloofwaardig als de zaak later kleiner blijkt. Gevolg is bovendien dat de uitspraak van de rechter wetenschappelijk wel, maar maatschappelijk niet is geaccepteerd.

Daarnaast let het COT vooral op de schriftelijke communicatie. In persberichten en brieven wordt steeds gesproken over een verdenking en is de toon ingetogen. Het probleem ligt echter bij de persoonlijke uitspraken. De burgemeester leeft erg mee en legt het accent volledig op de emotionele kant van de zaak waardoor de balans zoekraakt.

Tot slot is het maar de vraag of het is te voorkomen dat de media zelf met het verhaal ‘aan de haal gaan’. Het is het werk van journalisten om zelf onderzoek te doen en media hebben zich wel degelijk gestort op de persoon en het verleden van Benno L. Het *Algemeen Dagblad* interviewt een rijschoolhouder die de rijschool overnam waar Benno L.

¹³³ Bos, Van Es & Muller, 2010, p. 40-53.

¹³⁴ Huijskens & Isha 2001, p. 130.

in de jaren '90 autorijles gaf en spoort een examiner van het CBR op. Het leidt tot de kop 'Collega's vonden hem engerd - Benno L. was rare snuiter.'¹³⁵ *Netwerk* stuurt een camera-ploeg naar Kenia omdat Benno L. daar een paar weken zwemles heeft gegeven. Ze interviewen onder anderen kinderen, ouders, een onderwijzer en vrijwilliger, zonder dat het feitelijke informatie oplevert.¹³⁶

3.2 Rechtspersonen

Niet alleen natuurlijke personen, ook rechtspersonen vallen onder de bescherming van art. 6 lid 2 EVRM. Publiciteit over strafrechtspleging kan ook voor rechtspersonen grote gevolgen hebben. Doorenbos wijst op financiële consequenties: het kost goodwill, schaadt de reputatie en kan negatieve reacties veroorzaken bij leveranciers, klanten en kredietverstrekkers. Het kan leiden tot vermindering van de aantrekkingskracht als werkgever en tot consumentenboycots. Bij beursgenoteerde ondernemingen kan de koers dalen.¹³⁷

3.2.1. Accell Group tegen de NMa

Situatieschets

In november 2000 valt de NMa binnen bij vijf fietsfabrikanten en drie brancheverenigingen. De autoriteit vermoedt kartelvorming in de fietsenbranche. Twee jaar later volgt een NMa-rapport dat de betrokken ondernemingen beschuldigt van prijsafspraken en het delen van concurrentiegevoelige informatie. De NMa verstuurt een persbericht dat de ondernemingen met naam en toenaam noemt. In april 2004 krijgen de betrokken fabrikanten boetes opgelegd wegens overtreding van de Mededingingswet. Nadat de Accell Group (Batavus, Koga en Sparta) beroep aantekent bij de Rechtbank in Rotterdam wordt de boete verlaagd van 11,5 naar 4,6 miljoen euro, omdat de Rechtbank de overtreding als minder ernstig beoordeelt. De Accell Group begint een civiele procedure tegen de staat, omdat de NMa in strijd met de onschuldpresumptie van art. 6 lid 2 EVRM

¹³⁵ N. Dekker, 'Collega's vonden hem engerd', *Algemeen Dagblad* 27 juni 2009, p. 5.

¹³⁶ *Netwerk*, EO & NCRV, Nederland 2, 4 november 2009.

¹³⁷ Doorenbos 2007, p. 27.

heeft gehandeld door stellig geformuleerde verdenkingen publiek te maken via persbericht en jaarverslag.¹³⁸

De civiele zaak in eerste aanleg

Actor: NMa

Fase: voorafgaand aan het definitieve boetebesluit

Accell stelt dat het openbaar maken van het persbericht in strijd is met de onschuldpresumptie en met de door de NMa in acht te nemen zorgvuldigheid. Uit de stellige toon van het persbericht lijkt het alsof de vermeende overtredingen al vaststaan, terwijl het slechts een voorlopig standpunt van de NMa betreft en er nog geen sanctiebesluit is. Bovendien voert Accell aan dat de NMa onvoldoende belang heeft bij publicatie, geen wederhoor toepast en het concept-persbericht opzettelijk zó laat toestuurde (twee uur voor verzending) dat zij geen kans krijgt om kort na verschijning met een reactie te komen. Accell voert daarbij aan dat het bekend maken van een definitief oordeel een algemeen belang dient, maar het publiceren van een voorlopig standpunt niet.¹³⁹

Het oordeel van de rechter

De rechter wijst de vordering van Accell af. Hij buigt zich eerst over de vraag of de NMa haar bevoegdheid om persberichten uit te geven, heeft gebruikt in overeenstemming met art. 6 lid 2 EVRM, waaraan ook de NMa moet voldoen.¹⁴⁰ De rechter concludeert dat van een stellige en voorbehoudloze schuldigverklaring geen sprake is en dat geen inbreuk is gemaakt op de onschuldpresumptie. De Rechtbank stelt voorop dat een persbericht omwille van de leesbaarheid voor het grote publiek beknopt is en dat daarom niet dezelfde nuanceringsmogelijkheden zijn als in een rapport. Een schending van de onschuldpresumptie kan niet alleen worden gebaseerd op stellige passages die in een persbericht voorkomen en de indruk wekken dat de Mededingingswet is overtreden. De hele tekst moet in beschouwing worden genomen. In de eerste alinea staat dat de NMa een ‘redelijk vermoeden’ heeft. De tweede alinea opent met ‘volgens de NMa’. Het slot vermeldt dat de ondernemingen kunnen reageren op het rapport en dat daarna definitief wordt vastgesteld of sprake is van een overtreding.

¹³⁸ P.J. Kreijger 2004, p. 112.

¹³⁹ Rb. 's-Gravenhage 3 maart 2004, *LJN* AO4880.

¹⁴⁰ Er is volgens de Rechtbank sprake van een ‘criminal charge’ als de NMa rapport uitbrengt aan de betrokken onderneming en uit rechtspraak van het Europese Hof van Justitie is art. 6 lid 2 EVRM ook van toepassing op mededingingsregels die tot geldboetes of dwangsommen kunnen leiden.

Vervolgens beoordeelt de rechter de zorgvuldigheid aan de hand van een belangenafweging. De Rechtbank weegt af of de NMa bij publicatie voldoende belang heeft tegenover het belang van Accell om niet aan bekendmaking te worden blootgesteld. De Rechtbank overweegt dat het persbericht enerzijds duidelijk genoeg aangeeft dat het om een voorlopig standpunt gaat, maar dat anderzijds het publiekelijk bekend maken ervan negatieve publiciteit meebrengt omdat de NMa een gezaghebbende bron is. Uit oogpunt van generale preventie ‘door inscherping van mededingingsregels en verantwoording aan de burger’ heeft de NMa echter belang bij het bekendmaken van een verdenking. De Rechtbank vindt ook communicatie over het handhavingsbeleid - in plaats van alleen over definitieve besluiten - in het algemeen belang.

De Rechtbank vindt het ongelukkig, maar niet onrechtmatig dat de NMa de tekst van het persbericht pas twee uur voor publicatie aan Accell toestuurt. De NMa doet dat om te voorkomen dat zijn persbericht ondersneeuwt in mededelingen van de betrokken bedrijven en zij geen effectief persbeleid kan voeren. Achtergrond daarbij is dat de NMa-publicaties aan strenge eisen moeten voldoen, die niet gelden voor de uitingen van bedrijven.

Hoger beroep

Actor: NMa

Fase: voorafgaand aan het definitieve boetebesluit

Accell gaat in hoger beroep tegen de uitspraak en voegt aan haar klachten een citaat toe van een NMa-woordvoester in het *Algemeen Dagblad* van 27 april 2004: “Globaal kun je zeggen dat een kartelafsprake leidt tot prijzen die 10 tot 15% hoger liggen dan bij een situatie met concurrentie.”¹⁴¹

Het oordeel van het Hof

Anders dan de Rechtbank wijst het Hof de vordering van Accell toe. Het Hof deelt de mening van de Rechtbank dat een persbericht een beknopte tekst is bedoeld voor ‘het grote publiek’, maar verbindt daaraan andere consequenties: het is algemeen bekend dat van deze berichten oppervlakkig kennis wordt genomen, terwijl nuances verloren gaan bij de verspreiding in de diverse media.’ De redactie van het persbericht is volgens het Hof zodanig dat het zeker bij oppervlakkige lezing door het grote, niet specifiek deskundige

¹⁴¹ Hof ‘s-Gravenhage 24 februari 2005, *LJN* AS9694.

publiek, de indruk wekt dat beschuldigingen al vaststaan. De vermelding ‘redelijk vermoeden’ aan het begin en het eind van het bericht en de passage dat er nog geen definitief besluit is, voorkomen dit onvoldoende. Uit berichtgeving in de kranten leidt het Hof ook af dat de nuance dat het een verdenking betreft, verloren is gegaan.

Ook de timing vindt geen genade in de ogen van het Hof. Het Hof komt tot een andere belangenafweging en vindt de argumenten over een effectief persbeleid en generale preventie onvoldoende opwegen tegen het gerechtvaardigde belang van Accell om op tijd een waarschuwing te krijgen dat er een persbericht aankomt zodat de onderneming zich kan voorbereiden. Bovendien had de NMa het bericht onder embargo naar Accell kunnen sturen.

Tot slot weegt het Hof mee dat de NMa ‘de totale regie’ in handen heeft: zij beslist over tijd en persoon van onderzoek, bewezenverklaring en sancties. Die vele bevoegdheden vereisen een grote zorgvuldigheid ten aanzien van de belangen van de verdachte. Eindconclusie is dat het persbericht onrechtmatig is. De uitlatingen van de persvoorlichtster zijn niet onzorgvuldig omdat ze niet onjuist zijn en er niet uit valt op te maken dat de NMa suggereert dat Accell de prijzen met 10 tot 15% heeft verhoogd.

Bespiegelingen Accell Group tegen de NMa

- Een schending van de onschuldpresumptie wordt niet vastgesteld aan de hand van passages die in een persbericht voorkomen, maar op grond van de gehele tekst. Het gehele persbericht moet - ook na vluchtige lezing – de indruk geven dat het om een verdenking gaat.
- Net als bij strafzaken is het ook in mededingingszaken in het algemeen belang dat het publiek niet alleen wordt geïnformeerd over de definitieve uitspraak, maar ook over handhaving.
- De civiele rechter maakt een duidelijke belangenafweging tussen de informatievrijheid en de onschuldpresumptie.
- Aan de NMa worden vanwege haar machtspositie hoge eisen gesteld aan zorgvuldigheid in de perscommunicatie over de verdachte onderneming.

3.2.2. Leemhuis & Van Loon (Operatie Clickfonds)

Situatieschets

Enigszins verwant aan bovenstaande NMa-zaak is de zaak Leemhuis & Van Loon. De FIOD start in 1996 met een project tegen beurs- en beleggingsfraude waaruit het Clickfondsonderzoek voortvloeit. In het kader van dit onderzoek is in 1997 een gerechtelijk vooronderzoek geopend tegen effectenhuis Leemhuis & Van Loon. Op 24 oktober 1997

doen OM, FIOD en ECD huiszoeken, onder meer bij het effectenhuis. Op 25 oktober vordert het OM de onderbewindstelling.

Tijdens de behandeling in eerste aanleg wordt op 22 juni 2001 de officier van justitie niet-ontvankelijk verklaard voor de vervolging van een deel van de ten laste gelegde feiten. De niet-ontvankelijkheid is het gevolg van een patroon van onzorgvuldigheden dat de verdachte onnodig schade berokkent en hem tekort doet in zijn recht op een eerlijke behandeling van de zaak. De persberichtgeving en uitlatingen van de officier van justitie zijn onderdeel van dat patroon. Een voorbeeld is een persbericht van 25 oktober 1997 na een inval in het beursgebouw met de volgende passage:

‘Hoewel op vrijdag 24 oktober huiszoeking is gedaan in een aantal werkruimten van commissionairs in het beursgebouw te Amsterdam, betekent dit niet dat de Amsterdamse effectenbeurs (AEX) als verdachte in dit onderzoek wordt aangemerkt. De Amsterdamse beurs dient daardoor te worden beschouwd als werktuig in de handen van een aantal personen dat zich kennelijk niet aan de wettelijke regels met betrekking tot de handel in effecten wenst te houden.’ In dit verband wordt ook de naam van Leemhuis & Van Loon genoemd.’¹⁴²

Civiele procedure in eerste aanleg

Actor: Openbaar Ministerie

Fase: voorafgaand aan het strafproces

Net als Accell begint Leemhuis & Van Loon een civiele procedure om schadevergoeding te krijgen wegens onrechtmatig overheidshandelen. Zij stelt dat het OM met een actieve mediastrategie Leemhuis & Van Loon ‘publiekelijk aan de schandpaal heeft genageld met als gevolg dat zij van de ene op de andere dag van een florerende onderneming vervalt tot een onderneming waarmee men geen zaken meer wil doen en waarvan het voortbestaan in gevaar komt.’ Daarmee heeft het OM in strijd gehandeld met de eigen persrichtlijn.¹⁴³ Verwijtbare onderdelen van de mediastrategie zijn volgens Leemhuis & Van Loon de persberichtgeving waarin het effectenhuis met naam wordt genoemd en de actieve verwijzing door de persofficier van media naar de rechtszitting over de vordering tot onderbewindstelling.

Het oordeel van de civiele Rechtbank

¹⁴² Rb. Amsterdam 22 juni 2001, *LJN* AB2241.

¹⁴³ Rb. 's-Gravenhage 10 december 2003, *LJN* AN9809.

De Rechtbank wijst de vordering af. De rechter stelt dat uit het oordeel van de strafrechter niet automatisch de onrechtmatigheid van het optreden van het Openbaar Ministerie jegens Leemhuis voor het civiele Rechtbank voortvloeit. De toetsingkaders van beide rechters verschillen: de strafrechter beoordeelt of inbreuk is gemaakt op de beginselen van een goede procesorde, de civiele rechter beoordeelt of een onrechtmatige daad is begaan.

De civiele Rechtbank acht de uitgifte en inhoud van de door het OM aan de media gegeven informatie niet onrechtmatig. Zij toetst de persberichtgeving - vijf persberichten van 24, 25, 27, 28 en 31 oktober - aan de persrichtlijnen van het OM, die een afweging voorschrijven tussen enerzijds het belang van het recht op informatie en het waarborgen van de publieke controle op overheidshandelen en anderzijds het belang van de verdachte op bescherming van zijn persoonlijke levenssfeer. Het persbericht van 24 oktober over huiszoeken is gerechtvaardigd, omdat de aanhoudingen en huiszoeken onvermijdelijk publieke aandacht zouden krijgen. Op 25 oktober meldt het OM via een persbericht expliciet bij welke bedrijven (waaronder Leemhuis & Van Loon) huiszoeking is verricht en wat de positie is van de beurs, om zo een eind te maken aan de onrust rond de beurs en speculaties over mogelijke verdachten. De Rechtbank vindt daarvan dat juiste berichtgeving in de eerste plaats een taak van de media is en dat het OM in beginsel niet is gehouden concrete informatie te verstrekken als de pers speculeert. Zij oordeelt echter dat het OM niet onrechtmatig heeft gehandeld door via een persbericht een eind te maken aan onrust. De persberichten van 27 en 28 oktober gaan over de vordering tot onderbewindstelling van Leemhuis & Van Loon en het hoger beroep dat het OM aantekent tegen de afwijzing ervan door de Rechtbank. De Rechtbank vindt dat niet onrechtmatig, omdat op 31 oktober het OM óók via een persbericht bekend maakt dat en waarom het hoger beroep is ingetrokken.

Met betrekking tot de persofficier van justitie verwerpt de rechter de stelling van Leemhuis & Van Loon dat deze zijn boekje te buiten gaat door pers op zondag 26 oktober actief te informeren over de rechtszitting over de onderbewindstelling de volgende dag. De Rechtbank overweegt dat dergelijke zittingen openbaar zijn en het publieke belang is gediend met openheid. Bovendien krijgt de persofficier dat weekeinde tientallen telefoontjes van journalisten. De Rechtbank vindt dan ook niet dat de officier van justitie een verkeerde belangenafweging maakt, ondanks de negatieve publiciteit voor het effectenhuis.

Hoger beroep

Actor: Openbaar Ministerie

Fase: voorafgaand aan het strafproces

Het Hof is het met de Rechtbank eens dat de uitgifte en de inhoud van de door het OM aan de media gegeven informatie niet onrechtmatig is. De persrichtlijn en art. 6 lid 2 EVRM zijn niet geschonden.

Interessant in de uitspraak van het Hof is zijn oordeel over de stelling van Leemhuis & Van Loon dat het OM prematuur is met zijn berichtgeving en de plicht heeft te wachten met het informeren van het publiek tot er een completer beeld is. Daarin gaat het Hof niet mee: ‘het is algemeen bekend dat de pers veelal niet op een compleet beeld wacht, maar berichten doet uitgaan zodra daarvoor aanleiding wordt gezien. Ook de door het openbaar ministerie opgestelde persberichten moeten daarom direct worden verstrekt om enige voorlichtende functie te hebben en onjuiste of ongefundeerde berichtgeving door de pers te voorkomen.’

Cassatie

Actor: Openbaar Ministerie

Fase: voorafgaand aan het strafproces

In cassatie klaagt Leemhuis & Van Loon over het oordeel van het Hof dat art. 6 lid 2 EVRM niet is geschonden. De Hoge Raad concludeert dat drie persberichten een schending van de onschuldpresumptie opleveren.

Voor de beoordeling van een inbreuk verwijst de Hoge Raad naar jurisprudentie van het EHRM, waaruit blijkt dat sprake is van een schending als een publieke functionaris uitlatingen doet waaruit de mening blijkt dat een verdachte schuldig is voordat de rechter heeft geoordeeld. Deze rechtspraak is bevestigd in de Aanbeveling van de lidstaten van het Comité van Ministers van de Raad van Europa waarvan Principle 2 de onschuldpresumptie benadrukt. Daarnaast verwijst de Hoge Raad naar de als recht te beschouwen persrichtlijn van het OM die naast objectiviteit en een zakelijke toonzetting vereist dat steeds wordt benadrukt dat sprake is van een verdenking.

Met betrekking tot de toon van de persberichten van 24 en 25 oktober 1997 oordeelt de Hoge Raad dat de tekst niet aan de eisen van terughoudendheid en zakelijkheid voldoet, aangezien belastende feiten zijn gepresenteerd alsof ze al vaststaan. Bovendien besteedt het Hof ten onrechte geen aandacht aan een klacht over het persbericht van 31 oktober. In

dit bericht over de vordering tot onderbewindstelling bij het met name genoemde Leemhuis & Van Loon schrijft het OM zonder voorbehoud dat dit nodig is ‘om te voorzien in een directe controle waardoor aan de gesignaleerde wanpraktijken een eind zou komen.’ Ook dat is onrechtmatig. De Hoge Raad is van oordeel dat het wel rechtmatig was om in de berichten van 27 en 28 oktober te vermelden bij welke bedrijven huiszoeking was gedaan, vanwege het belang de onrust rond de beurs weg te nemen.

Bespiegelingen zaak Leemhuis en Van Loon

- De strafrechter en civiele rechter hanteren verschillende toetsingskaders. De strafrechter oordeelt of de onschuldpresumptie is geschonden en welke consequenties dit heeft voor de voortgang van het strafproces. De burgerlijke rechter beoordeelt of de onschuldpresumptie is geschonden en of dit tevens een onrechtmatige daad oplevert.
- In een civiele procedure wordt een belangenafweging gemaakt. Zo betreft de Hoge Raad in zijn oordeel dat het Openbaar Ministerie informatie prijsgeeft met als doel onrust rond de beurs weg te nemen.

3.3. Conclusies

Wanneer de strafrechter voor de vraag staat of in een zaak de onschuldpresumptie van art. 6 lid 2 EVRM is geschonden, toetst hij de omstreden uitlatingen conform de rechtspraak van het EHRM aan het criterium of deze vooruitlopen op de rechterlijke uitspraak. Blijkt uit de uitlatingen dat de verdachte schuldig moet worden geacht voordat de rechter heeft gesproken? Zijn zij geschikt om het publiek aan te moedigen de verdachte schuldig te achten of de rechter ten nadele van de verdachte te beïnvloeden?

De strafrechter toetst eenzijdig of de onschuldpresumptie is geschonden. Hij behandelt de vraag niet als een *botsing* tussen twee grondrechten: de informatievrijheid van art. 10 EVRM en het onschuldvermoeden van art. 6 lid 2 EVRM. Er vindt dus geen belangenafweging plaats, waardoor de vraag onderbelicht blijft *waarom* de onschuldpresumptie is geschonden. Alleen als het Openbaar Ministerie een verwijt krijgt, volgt uitleg met welk motief het heeft gehandeld omdat de officier van justitie als procesdeelnemer in de rechtszaal aanwezig is. In het strafrechterlijk oordeel wordt het echter niet betrokken. Een verklaring daarvoor is dat de rechter een verweer dat de onschuldpresumptie is geschonden, direct adresseert en niet plaatst in de context van botsende rechten. Een andere verklaring kan zijn dat als de uitingen afkomstig zijn van

overheden dit niet als een botsing wordt gezien, omdat een overheid niet onder de uitingsvrijheid van art. 10 EVRM zou vallen.¹⁴⁴ Dit is echter niet conform de rechtspraak van het EHRM dat in de zaak *Allenet de Ribemont* stelt dat art. 10 EVRM ook het recht van het publiek inhoudt om informatie te ontvangen en dat dit wel degelijk kan botsen met art. 6 lid 2 EVRM.

Bij de rechterlijke toetsing spelen de hoedanigheid van de zender en de omstandigheden een rol. Wat opvalt is dat de strafrechter daarbij geen vast en gestructureerd schema met toetsingscriteria hanteert. Welke kenmerken van de zender en welke omstandigheden de rechter relevant acht en welke hij onbesproken laat, verschilt per zaak. Welke lijn tekent zich nu af met betrekking tot de *zenders*? Aan de hand van de casuïstiek in dit hoofdstuk zijn zij onder te verdelen in drie categorieën:

- 1) strafrechtelijke autoriteiten: politie, Openbaar Ministerie en rechter
- 2) overige gezagsdragers/overheidsdienaren: ministers, Kamerleden, burgemeesters
- 3) media

Politie, Openbaar Ministerie en rechter

Uit de zaken *Kolbak* en *Mayenne* blijkt dat het Openbaar Ministerie een bijzondere positie inneemt vanwege zijn eindverantwoordelijkheid voor de persvoorlichting over opsporing en vervolging van verdachten. Wanneer politiefunctionarissen uitspraken doen die op gespannen voet staan met het onschuldvermoeden, kan het OM de schade beperken door zich bijvoorbeeld actief te distantiëren. De rechter blijft wel kritisch op politiemensen, omdat het bij hun functie hoort behoedzaam met de pers om te gaan. Bovendien houdt de rechter bij het bepalen van de straf oog voor het effect van de uitspraken. De rechter weegt niet mee wat het motief van de politie is om bepaalde uitspraken te doen. In de *Holleeder*zaak lijken de uitlatingen ingegeven door scoringsdrift, in de *Mayenne*zaak lijkt er echter sprake van een oprechte waarschuwing om alert te zijn op ontsporende jongeren en op tijd in te grijpen.

In de zaken *Fons Spooren* en *Benno L.* komt het OM zelf aan bod als zender. In beide zaken voert het een actieve en open mediastrategie. In de eerste zaak weegt zij het belang van de verdachte af tegen het algemeen belang van volksgezondheid. In de tweede zaak het belang van *Benno L.* tegen het belang om maatschappelijke onrust te voorkomen. De strafrechters gaan echter niet in op de inhoud en kwaliteit van die afwegingen. In de

¹⁴⁴ Kreijger 2004, p. 114.

zaak Fons Spooren toetsen zij strikt aan het criterium of uitspraken prejudiciëren en bij Benno L. beperkt de rechter zich zelfs tot de vaststelling dat zij zelf de onschuldpresumptie niet verlaat. Dat is verrassend omdat er duidelijke aanknopingspunten zijn dat de hoofdofficier van justitie de onschuldpresumptie schendt en omdat daadwerkelijke beïnvloeding van de rechter geen voorwaarde is om een schending van art. 6 lid 2 EVRM vast te stellen.

In de Kolbakzaak is er discussie over de vraag of een rechter de onschuldpresumptie al schendt als hij überhaupt met de pers praat over een verdachte wiens zaak hij heeft behandeld. Het oordeel van de Hoge Raad laat nog op zich wachten, maar vooralsnog is dit niet het geval. Net als voor politie en OM geldt voor rechters dat inhoud en strekking van de uiting en de omstandigheden een rol spelen.

Overige gezagsdragers / overheidsdienaren

Ook voor ministers en burgemeesters legt de rechter de lat hoog vanwege hun aanzien. In de zaak Volkert van der G. worden ministers kritischer beoordeeld dan Kamerleden. Zij zijn weliswaar niet betrokken bij opsporing, vervolging en berechting, maar hun gezag kan dermate groot zijn dat dit in de ogen van het publiek anders is.

Los van de ontvangstvrijheid die geldt bij voorlichting door overheidsdienaren, hebben Kamerleden een individueel recht op vrijheid van meningsuiting. Dit speelt echter geen aparte rol in de bestudeerde zaken.

In de zaken van Fons Spooren en Benno L. doen burgemeesters uitspraken over een strafzaak, maar dat komt - zoals hierboven al opgemerkt - in de uitspraken van de rechters helaas niet aan de orde.

De media

Zowel in de Kolbakzaak als in de zaak van Volkert van der G. betogen advocaten dat er sprake is van een ‘trial by media’ waarbij de pers zelf de onschuldpresumptie schendt. Uit rechtspraak van het EHRM is bekend dat het in het algemeen belang is dat de media berichten over strafrechtspleging, maar dat ook voor journalisten de grens ligt bij een schending van de onschuldpresumptie.

In de Kolbakzaak behandelen de rechters slechts zijdelings de overvloedige media-aandacht en de daardoor ontstane beeldvorming rond Holleeder. Dat is wel verklaarbaar, omdat de omvang van mediaberichtgeving moeilijk valt te regisseren. Als ‘overvloedige publiciteit’ een schending oplevert van art. 6 lid 2 EVRM, vallen er in de toekomst nog

heel veel schendingen te verwachten die niet zijn te voorkomen. In de zaak Volkert van der G. komt het Hof iets meer tegemoet aan het bezwaar van een trial by media door in ieder geval ‘onbewezen aantijgingen en onjuistheden over verdachtes levensloop’ onaanvaardbaar te achten. Dit is in lijn met het EHRM, dat stelt dat art. 10 EVRM het voorbehoud kent dat de media te goeder trouw optreden en nauwkeurige en betrouwbare informatie bieden. Overvloedige media-aandacht kan voor de rechter overigens wel reden zijn de straf te matigen.

Ongeadresseerd blijven stellige krantenkoppen en -artikelen (‘zwempedo’) en uitspraken op televisie die niet alleen geen voorbehoud met betrekking tot de schuldvraag maken, maar zelfs uiterst beschuldigend zijn. Interessante toekomstige casus in dat verband is Sander V., de verdachte van de moord op Milly Boele, die in *De Telegraaf* in één artikel al is uitgemaakt voor ‘de duivel van nr. 67, verknipte politieman, pedoseksueel roofdier, monster, narcist en sekspredator die ongetwijfeld met een geraffineerde smoes te werk is gegaan’.¹⁴⁵

Fase

Met betrekking tot de fase - voorafgaand, tijdens of na een rechterlijke uitspraak - is de conclusie dat dit geen rol speelt in de beoordeling of de onschuldpresumptie is geschonden. Zolang er geen onherroepelijke uitspraak ligt, geldt het onschuldvermoeden. Afwijkend en verrassend is de uitspraak van het Hof in de zaak van Volkert van der G. Het Hof hecht er bij de beoordeling van de uitspraak van een minister over de doodstraf aan dat Volkert van der G. op dat moment al een bekentenis heeft afgelegd. Een bekentenis doet echter niets af aan het recht op behandeling als een onschuldige tot een rechter heeft geoordeeld. Het Hof geeft ook aan dat de rechter in eerste aanleg al heeft geoordeeld. Ook dat is merkwaardig, de uitspraak was nog niet onherroepelijk en Van der G. ging in hoger beroep.

Omstandigheden

Met betrekking tot de omstandigheden zijn verschillende overwegingen vermeldenswaard. De *frequentie* van uitlatingen kan een omstandigheid zijn. Het Hof weegt in de zaak Van der G. dat uitlatingen door politici telkens eenmalig zijn gedaan.

Een andere omstandigheid is de *context* van citaten. De rechter beoordeelt een citaat uit een persbericht of een interview niet losstaand, maar in de context van de hele

¹⁴⁵ *De Telegraaf* 18 maart 2010, p. 5.

tekst. Als uitgangspunt neemt de rechter de indruk die ontstaat bij het brede publiek. Er is verdeeldheid over de beoordeling van persberichtgeving. Er zijn rechters die menen dat het feit dat persberichten oppervlakkig worden gelezen en beknopt moeten zijn, een reden is om juist heel voorzichtig te zijn in toonzetting en er zijn rechters die menen dat het daardoor juist niet mogelijk is erg genuanceerd te zijn. In het licht van bescherming van de verdachte geniet de eerste zienswijze de voorkeur. Tot de context behoren ook de eerdere voorlichtingsactiviteiten die in een zaak zijn ontplooid. In de Kolbakzaak werd de uitlating van de rechter in De Telegraaf zelfs in de context geplaatst van de bewoordingen van zijn vonnis.

Ook de *hoedanigheid* en de *omgeving* waarin de spreker zich uitlaat, spelen mee. In de Mayennezaak stelde de rechter dat de politiecommissaris op persoonlijke titel sprak. Bij de rechter in de Kolbakzaak kwam aan de orde dat de rechter de uitspraak deed in de wandelgangen bij een vertrouwelijke bijeenkomst.

De civiele rechter

Met name rechtspersonen doen een beroep op de civiele rechter om schadevergoeding te krijgen wegens onrechtmatige overheidsdaad, wanneer de onschuldpresumptie in hun ogen of die van de strafrechter is geschonden. De strafrechter en civiele rechter hanteren verschillende toetsingskaders. De strafrechter oordeelt of de onschuldpresumptie is geschonden en welke consequenties dit heeft voor de voortgang van het strafproces. De burgerlijke rechter beoordeelt of de onschuldpresumptie is geschonden en of dit tevens een onrechtmatige daad oplevert. De civiele rechter maakt een belangenafweging tussen het algemeen belang van voorlichting en generale preventie (Accell / NMa) of bijvoorbeeld het opheffen van onrust rondom de beurs (Leemhuis & Van Loon) versus het belang van de ondernemingen om niet negatief in de publiciteit te komen.

Naar een completer toetsingsschema bij de strafrechter

Uit de concrete omstandigheden van de verschillende zaken in dit hoofdstuk zijn diverse criteria af te leiden om vast te stellen of publiciteit rond een strafzaak in strijd is met het onschuldvermoeden, maar niet altijd is duidelijk wanneer deze relevant of niet relevant zijn en welk gewicht daaraan toekomt. Bovendien gaan rechters niet consistent te werk. Sommige rechters beoordelen alleen of de objectiviteit van de rechtspraak in het geding is, anderen toetsen wel volledig en beoordelen ook of het publiek is aangemoedigd een verdachte schuldig te achten. Het volgende hoofdstuk wil tot een toetsingsschema komen

met duidelijke criteria. Dat leidt tot meer voorspelbaarheid van rechtspraak bij een verwijt dat publiciteit in strijd is met het onschuldvermoeden.

Hoofdstuk 4

4. Naar een toetsingsschema met concrete criteria

De casuïstiek over de Nederlandse strafzaken maakt duidelijk dat de strafrechter een vermeende schending van de onschuldpresumptie eenzijdig beoordeelt en niet behandelt als een botsing van grondrechten. Dat is verklaarbaar, omdat in het strafproces alleen de verdachte voor de rechter staat. Er doet zich wel een botsing voor tussen art. 10 EVRM en art. 6 lid 2 EVRM, maar de enige vraag die de strafrechter moet beantwoorden is of een verdachte tekort is gedaan in zijn recht op een eerlijk proces vanwege media-uitlatingen die vooruitlopen op het rechterlijk oordeel in zijn zaak. Uit welke motieven die uitlatingen voortkomen - bijvoorbeeld om maatschappelijke of economische onrust te voorkomen, de samenleving te waarschuwen voor ontsporende jongeren, de volksgezondheid te beschermen of simpelweg de kijk- en oplagecijfers te verhogen - staat niet ter discussie. Bij de burgerlijke rechter, maar ook bij het Europese Hof voor de Rechten van de Mens is dat anders, omdat daar twee partijen tegenover elkaar staan. Deze rechters maken een belangenafweging tussen de informatievrijheid en het onschuldvermoeden.

Een tweede conclusie die uit de casuïstiek volgt, is dat de strafrechter geen vast toetsingsschema hanteert bij de vraag of de onschuldpresumptie is geschonden. Diverse criteria spelen een rol, maar niet altijd is duidelijk wanneer deze relevant zijn en wanneer niet. Dit hoofdstuk beoogt te komen tot een toetsingsschema dat als hulpmiddel dient om gestructureerd te bepalen of de onschuldpresumptie is geschonden. De criteria die de strafrechters nu hanteren en de criteria van het EHRM zijn daarvoor belangrijke bronnen. Aan het slot van dit hoofdstuk is het toetsingsschema gevisualiseerd.

De eerste stap is de vaststelling wie de zender is: een publieke autoriteit en /of de media zelf. Vervolgens toetst de rechter de inhoud en toonzetting van de uitingen van de publieke autoriteit (paragraaf 4.1.1) en/of de pers (paragraaf 4.1.2) aan een aantal gezichtspunten. Levert dit geen signalen op voor een schending, dan is de onschuldpresumptie gewaarborgd. Zijn er echter wél signalen die duiden op een mogelijke schending, dan is het van belang alle andere toetsingscriteria langs te lopen: de positie en status van de publieke autoriteit (paragraaf 4.2.1), het effect van de publiciteit (paragraaf 4.2.2), de aard van de verdenking (paragraaf 4.2.3), persoon en houding van de verdachte (paragraaf 4.2.4) en de schadelijke effecten (paragraaf 4.2.5).

4.1. Toetsingscriteria zenders

4.1.1. Toetsingscriterium: inhoud en toonzetting van uitingen van publieke autoriteiten

Wat betreft de inhoud van uitingen is de toetssteen dat een uitlating niet mag vooruitlopen op een rechterlijk oordeel. Daarbij zijn twee vragen van belang: zijn de uitlatingen geschikt om het publiek aan te moedigen de verdachte schuldig te achten en zijn zij geschikt de rechter ten nadele van de verdachte te beïnvloeden?¹⁴⁶

Bij de beoordeling van inhoud en toonzetting is onderscheid te maken tussen ‘officiële berichtgeving’ in de vorm van persberichten en persconferenties van politie, OM, gerechten en overige gezagsdragers zoals bestuurders enerzijds, en uitspraken die zij doen via individuele interviews en gesprekken met journalisten anderzijds. Beide vormen vereisen een neutrale, terughoudende en zakelijke toonzetting waarbij uit elke uiting duidelijk moet blijken dat er sprake is van een verdachte en van een verdenking. Daarbij is het uitgangspunt dat het publiek mediaberichtgeving ‘vluchtig’ consumeert, wat betekent dat extra voorzichtigheid en herhaling van de boodschap noodzakelijk is.¹⁴⁷ Bij de beoordeling gaat het om de gehele indruk die de uiting oproept, citaten worden niet geïsoleerd geanalyseerd. Na lezing of na het aanhoren van een verklaring moet duidelijk zijn dat er sprake is van een verdenking. Dat betekent dat dit door de tekst heen aan de orde moet komen. Het volstaat niet om aan het begin of het slot een keer de term verdenking te gebruiken of een voorbehoud te maken en verder stellig taalgebruik te bezigen. Bovendien licht een journalist zinnen uit een bericht en quotes uit een persconferentie. Juist om die reden is een neutrale en terughoudende toon zo belangrijk.

De context beperkt zich tot ‘het publiciteitsmoment’, dus het gehele persbericht, de persconferentie of het interview. Het is niet realistisch om van de ontvanger te verwachten dat hij bij de verwerking van de informatie andere uitingen van dezelfde zender betreft - zoals de woordkeuze van de geïnterviewde rechter in zijn vonnis of eerdere persberichten die het OM in een zaak verstuurde - en daarmee zijn beeld bijstelt.

Bij de vaststelling of een uiting ‘geschikt is om het publiek aan te moedigen de verdachte schuldig te achten’, zou het criterium moeten zijn hoe het publiek de uitspraken

¹⁴⁶ Hof Amsterdam 18 juli 2003, *LJN* AI0123.

¹⁴⁷ Hof 's-Gravenhage 24 februari 2005, *LJN* AS9694.

opvat. Een voorbeeld maakt dit duidelijk. Als verdachte X terecht staat voor moord op slachtoffer Y en een politicus laat zich uit over de mogelijke betrokkenheid van de verdachte bij een ander - soortgelijk - delict, dan loopt dit niet vooruit op het rechterlijk oordeel in de moordzaak Y. Toch bevordert de uitlating dat het publiek de verdachte schuldig zal achten. Een ander voorbeeld zijn negatieve uitspraken over de proceshouding van een verdachte. Impliciet kan dit het publiek stimuleren te denken dat de verdachte ‘het wel zal hebben gedaan.’ Feitelijke mededelingen over opsporing en vervolging dienen daarentegen een algemeen belang en leveren geen probleem op, zolang er geen conclusie over schuld aan wordt verbonden. Zo mag bijvoorbeeld melding worden gemaakt van aangetroffen of in beslag genomen zaken bij een doorzoeking of bij een plaats delict. Het criterium is dat een verdachte daarvan niet de schuld krijgt aangewreven.¹⁴⁸

Tot slot mogen de omstandigheden waaronder ‘public officials’ uitspraken in de media doen, voor het waarborgen van de onschuldpresumptie geen verschil maken. Of het nu gaat om een georganiseerde persconferentie of een toevallige ‘off the record’ ontmoeting met een journalist.

Gezichtspunten inhoud en toonzetting

Bij bevestiging van alle onderstaande gezichtspunten, is de onschuldpresumptie niet geschonden. Een ontkenning is een signaal voor een schending.

- De inhoud van de boodschap loopt niet vooruit op een rechterlijk oordeel.
- De toonzetting is neutraal, terughoudend en zakelijk.
- De uitingen over opsporing en vervolging beperken zich tot feitelijke mededelingen zonder conclusie over de schuld van de verdachte.
- De ontvanger krijgt uit het gehele bericht of het gehele mediaoptreden de indruk dat er sprake is van een verdenking.
- De uiting is niet geschikt om een breed publiek aan te moedigen de verdachte schuldig te achten.
- De uiting beïnvloedt de rechter niet ten nadele van de verdachte. Er is geen risico dat de rechterlijke objectiviteit in gevaar komt en de rechter de zaak niet meer alleen kan beoordelen op wat uit het dossier blijkt en ter zitting naar voren komt.

¹⁴⁸ HR 1 februari 2005, *LJN* AP4584.

4.1.2 Toetsingscriterium: inhoud en toon van journalistieke uitingen

Het is in het algemeen belang dat de media berichten over strafrechtspleging. Vanwege deze essentiële functie als ‘public watchdog’ geniet de pers bijzondere bescherming, maar ook journalisten moeten het vermoeden van onschuld respecteren. De Raad van Europa moedigt journalisten aan om bij Rechtbankverslaggeving dezelfde principes in acht te nemen als ‘public officials’ en bepaling 22 van resolutie 1003(1993) van de Raad van Europa over journalistieke ethiek zegt dat de journalistiek de onschuldpresumptie dient te respecteren.¹⁴⁹ Daarnaast geldt voor journalisten de beperking van art. 10 lid 2 EVRM en kent de persvrijheid het voorbehoud dat media te goeder trouw optreden en nauwkeurige en betrouwbare informatie bieden.

Als een beschuldiging uit de mond van een derde komt, is dat een reden om de bron te publiceren. Zeker als de beschuldiging ernstig is, is de pers verantwoordelijk voor eigen feitelijk onderzoek.¹⁵⁰ Wanneer de persoon van de verdachte onderwerp wordt van publiciteit is het criterium of deze uitingen ‘onredelijk bezwarend’ zijn. In het licht van de onschuldpresumptie geldt dat bijvoorbeeld voor onbewezen aantijgingen en onjuistheden over de levensloop van een verdachte.¹⁵¹

Gezichtspunten inhoud en toon van journalistieke uitingen

Bij bevestiging van alle onderstaande gezichtspunten, is de onschuldpresumptie niet geschonden. Een ontkenning is een signaal voor een schending.

- De inhoud van de boodschap loopt niet vooruit op een rechterlijk oordeel.
- De uitingen over opsporing en vervolging beperken zich tot feitelijke mededelingen zonder conclusie over de schuld van de verdachte.
- De ontvanger krijgt uit het gehele bericht of het gehele mediaoptreden de indruk dat er sprake is van een verdenking.
- De uiting is niet geschikt om een breed publiek aan te moedigen de verdachte schuldig te achten.
- De uiting beïnvloedt de rechter niet ten nadele van de verdachte. Er is geen risico dat de rechterlijke objectiviteit in gevaar komt en de rechter de zaak niet meer alleen kan beoordelen op wat uit het dossier blijkt en ter zitting naar voren komt.

¹⁴⁹ < <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/ERES1003.htm>. >.

¹⁵⁰ EHRM 23 september 1994, nr. 15890/89, NJ 1995, 382 (*Jersild/ Denemarken*; m. nt. E.J. Dommering).

¹⁵¹ Hof Amsterdam 18 juli 2003, LJN AI0123.

- Informatie (zoals aantijgingen of mededelingen over de levensloop van een verdachte) wordt gestaafd door feitenonderzoek.
- Publicaties die een beeld schetsen van de persoon van de verdachte zijn niet onredelijk bezwarend voor diens reputatie.

Wanneer inhoud en toonzetting van uitingen van autoriteiten en/of journalistieke uitingen geen signalen opleveren voor een schending van art. 6 lid 2 EVRM is het onschuldvermoeden gewaarborgd. Is er echter wel een signaal dan worden onderstaande toetsingscriteria relevant.

4.2 Toetsingscriteria bij signaal schending onschuldpresumptie

4.2.1 Toetsingscriterium: de positie en status van de autoriteit

Dit criterium heeft betrekking op de positie en status van de publieke autoriteit die de omstreden uitlating doet. Bij het wegen van de uitingen is de perceptie van het publiek uitgangspunt. Met andere woorden: de beeldvorming staat voorop. Het kan geen excuus zijn dat bijvoorbeeld een politiefunctionaris of een minister op persoonlijke titel een uitspraak doet. Het publiek maakt een dergelijk onderscheid niet. Zo wordt een officier van justitie in een strafzaak, die tijdens de rechtszaak inmiddels een functie buiten het OM heeft, door het publiek nog steeds gezien als een figuur die direct was betrokken bij de opsporing en aan wiens woorden veel gewicht toekomt.

Strafrechtelijke autoriteiten

Autoriteiten binnen de strafrechtspleging - politie, openbaar ministerie en gerechten - vormen een eerste te onderscheiden groep. Van strafrechtelijke autoriteiten wordt verwacht dat zij het publiek informeren. Zij doen dat op basis van eigen persbeleid met regels over woordvoering bij strafrechtspleging, conform de Aanbeveling van het Comité van Ministers van de Raad van Europa.¹⁵² Op deze groep rust een zware verantwoordelijkheid om de onschuldpresumptie te waarborgen. Uitspraken van strafrechtelijke autoriteiten over een strafzaak hebben grote impact op het publiek. Ze komen van een deskundige bron die rechtstreeks bij opsporing, vervolging en berechting is betrokken. Het Openbaar Ministerie

¹⁵² *Recommendation (Rec) 2003 13 on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings*, Comité van Ministers van de Raad van Europa, 10 juli 2003.

is eindverantwoordelijk voor de persvoorlichting. Als een politiefunctionaris de onschuld-presumptie onvoldoende in acht neemt, kan het OM de schade van een uitspraak door politiefunctionarissen beperken, door onmiddellijk publiekelijk afstand te nemen en de pers en verdediging daarover in te lichten. Bij de beoordeling van herstelmaatregelen is het van belang om te kijken naar het daadwerkelijke effect dat dit ingrijpen heeft gehad. Veelal is het leed geleden en zal het de schade slechts gedeeltelijk teniet doen.¹⁵³

Uitspraken van vertegenwoordigers van politie, OM en gerechten worden op dezelfde wijze beoordeeld, of het nu politiewoordvoerders of politiefunctionarissen in de opsporing zijn, persofficieren of officieren die zijn belast met de vervolging, persrechters of behandelend rechters. Het is een behandelend rechter niet verboden zich in de media uit te laten over de strafzaak, het wordt hem afgeraden.¹⁵⁴

Overige overheidsvertegenwoordigers

Een tweede categorie wordt gevormd door ‘overige overheidsvertegenwoordigers’ zoals ministers, lokale bestuurders (zoals burgemeesters) of Kamerleden. Ook deze groep heeft een verantwoordelijkheid om het onschuldvermoeden te waarborgen en ook zij boezemt vanwege haar positie bijzonder gezag in. Wel is er een onderscheid met betrekking tot de mate van dat gezag in de ogen van het publiek. Criterium is of de zender *volgens het publiek* is betrokken bij vervolging of berechting. Een uitspraak van een minister is daarom invloedrijker dan die van een Kamerlid. Het publiek kan menen dat een minister van Justitie of Binnenlandse Zaken een autoriteit is die bij vervolging en berechting is betrokken.¹⁵⁵ Datzelfde geldt voor de situatie waarin verschillende autoriteiten samenwerken, zoals bij een gezamenlijke persconferentie van Openbaar Ministerie en lokaal bestuur. Het publiek zal de uitspraken van een burgemeester niet anders beoordelen omdat hij formeel niet is betrokken bij opsporing of vervolging.

Voor alle overheidsvertegenwoordigers geldt dat de *frequentie* waarmee zij uitspraken doen die op gespannen voet staan met de onschuldpresumptie, een rol speelt bij het bepalen in hoeverre het publiek wordt aangemoedigd de verdachte schuldig te achten. De uitersten op de schaal zijn de eenmalige ‘slip of the tongue’ en het stelselmatig doen van negatieve uitlatingen over de verdachte.

¹⁵³ Rb. Haarlem 21 december 2007, *LJN* BC0703 en Rb. Amsterdam 19 december 2008, *LJN* BG 7855.

¹⁵⁴ EHRM 5 februari 2009, nr. 22330/05 (*Olujic/Kroatië*).

¹⁵⁵ Hof Amsterdam 18 juli 2003, *LJN* A10123.

Gezichtspunten positie en status van autoriteiten

Uitingen van onderstaande zenders leggen extra gewicht in de schaal bij de weging van een bestreden uitspraak:

- De zender is een bij opsporing, vervolging of berechting betrokken autoriteit.
- Het publiek percipieert de zender als betrokken bij opsporing, vervolging of berechting.
- De zender is een gezaghebbende bron in de ogen van het publiek.

Compenserende factoren:

- Er zijn maatregelen genomen om het effect van de uitspraken die schadelijk zijn voor het vermoeden van onschuld te herstellen en daarvan mag enig resultaat worden verwacht.
- Het gaat om een eenmalige uitspraak ('slip of the tongue').

Verzwarende factor:

- Bij herhaling doen autoriteiten uitspraken die op gespannen voet staan met het vermoeden van onschuld.

4.2.2 Toetsingscriterium: effect van het medium / de publiciteit

Dit criterium heeft betrekking op de status van het medium of de media als zenders van de omstreden uitingen. Bij het wegen van die publiciteit is het relevant om de mate van het mogelijke effect van die publiciteit bij de beoordeling te betrekken. Aanknopingspunten zijn de status en impact van het betrokken medium en de frequentie van aandacht. Bij een collectief verwijt aan de pers - 'trial by media' - is het van belang te kijken naar de omvang van de gehele publiciteit, het totaalbeeld dat uit alle mediaberichtgeving overblijft en hoe genuanceerd of eenzijdig de berichtgeving is.¹⁵⁶

Gezichtspunten effect van publiciteit

Uitingen van onderstaande media leggen extra gewicht in de schaal

- Het medium heeft een groot bereik.
- In de ogen van het publiek gaat het om een medium met status en geloofwaardigheid op het terrein van misdaadverslaggeving.

¹⁵⁶ M. Kuijer 2004, p. 89.

- Het medium / de publiciteit heeft veel impact. (Beeld is bijvoorbeeld indringender dan tekst¹⁵⁷).

Compenserende factoren:

- Bij klachten over de omvang van de publiciteit: uit de publiciteit van diverse media komt een genuanceerd beeld naar voren.
- De aard / ernst van de strafzaak of bekendheid van de verdachte verklaren de omvang en frequentie van de publiciteit.
- De media hebben zelf gewaarschuwd voor een ‘trial by media’.¹⁵⁸

Verzwarende factoren

- Een medium besteedt bovengemiddeld aandacht aan de zaak op een voor de verdachte negatieve wijze.
- De omvang en/of frequentie van de gehele mediaberichtgeving is buitenproportioneel in relatie tot de aard of ernst van de strafzaak.
- Media hebben unaniem eenzijdig hetzelfde standpunt ingenomen.

4.2.3 Toetsingscriterium: de aard van de verdenking (high profile-zaken)

De aard van de verdenking is van invloed op de publieke belangstelling voor een strafzaak. Zaken die de samenleving schokken en waarbij collectieve emoties komen kijken, kunnen rekenen op omvangrijke en langdurige publiciteit. Dat is onvermijdelijk. Autoriteiten zoals het OM, maar ook het (lokale) bestuur hebben de verantwoordelijkheid om ook via de media te communiceren met burgers om maatschappelijke onrust in banen te leiden. Daarbij is het hun taak om oog te hebben voor emoties. Deze communicatie moet zich echter richten op het leed van slachtoffers en andere betrokkenen en niet op de persoon van de verdachte.

Andere zaken die bovengemiddelde belangstelling krijgen, zijn die waarin de belangen van grote groepen mensen in het geding zijn zoals financiële belangen bij grote fraudezaken of de volksgezondheid bij overdraagbare ziekten. Ook dan kan het een afweging zijn om vanwege een maatschappelijk belang het publiek frequenter of actiever te informeren. Die afweging moet echter een eigenstandige afweging zijn, het feit dat media zelf al zaken over een verdachte hebben onthuld, mag voor autoriteiten geen

¹⁵⁷ EHRM 23 september 1994, nr. 15890/89, NJ 1995, 382 (*Jersild/ Denemarken*; m. nt. E.J. Dommering) en HR 27 januari 1984, NJ 1984, 803.

¹⁵⁸ M. Kuijer 2004, p. 89.

vrijbrief zijn om die informatie dan ook maar prijs te geven. Te meer vanwege het gezag dat het publiek aan hun uitingen toedicht.

Gezichtspunten aard van de verdenking

- De aard van de verdenking verklaart omvangrijke en langdurige belangstelling van de media.
- De aard van de verdenking rechtvaardigt frequente perscommunicatie door autoriteiten.
- Zenders zorgen voor een balans in de communicatie. Zij wijzen bijvoorbeeld ook op het belang van een eerlijke en zorgvuldige rechtsgang.
- De autoriteiten houden zich aan de eisen van proportionaliteit en subsidiariteit. Dat wil zeggen: zijn er alternatieven voor het via de media communiceren met doelgroepen? Kan dit ook rechtstreeks?
- De autoriteiten maken een eigen afweging bij de beoordeling welke informatie zij aan de pers medelen in plaats van zich te laten leiden door de publiciteit.

4.2.4 Toetsingscriterium: persoon en houding van de verdachte

Voor de persoon van de verdachte geldt dat iedereen onverkort recht heeft op een behandeling als onschuldige. Dat geldt zowel voor natuurlijke personen als voor rechtspersonen en voor onbekende als bekende burgers. Bekende personen of mensen met een publieke functie hebben wellicht meer te dulden op het terrein van hun privacy en komen eerder met naam en toenaam in de media. Daarnaast zal publieke bekendheid extra publiciteit veroorzaken. Bij bekende (rechts)personen is grote mediabelangstelling niet te voorkomen. De waarborg van de onschuldpresumptie blijft echter van toepassing.

Daarnaast kan het gedrag van de verdachte of diens verdediging een oorzaak zijn van publiciteit wanneer deze de media zelf opzoeken. De persoon en houding van een verdachte spelen echter alleen een rol bij de beoordeling van de omvang van de publiciteit. De regel dat uitlatingen niet mogen prejudiciëren blijft onverkort van kracht.

Tot slot is de situatie denkbaar dat de persoon van de verdachte een rechtvaardiging is voor autoriteiten om meer of eerder informatie dan gebruikelijk te geven over een strafzaak. Een voorbeeld is dat politie of Openbaar Ministerie juist om speculatie te voorkomen de media actief informeren over bijvoorbeeld een aanhouding van een verdachte of een huiszoeking bij een rechtspersoon of dat zij bestaande onjuiste berichtgeving in de pers wil bijsturen door juiste informatie te verstrekken. Dat is legitiem

en wenselijk, zolang de onschuldpresumptie in acht wordt genomen door te blijven benadrukken dat het om een verdachte gaat.

Gezichtspunten persoon en houding van de verdachte

- De afweging van de strafrechtelijke autoriteiten om de pers te informeren over opsporings- of vervolgingsactiviteiten rond deze verdachte is gerechtvaardigd om speculatie te voorkomen vanwege de bekendheid of functie van de verdachte (rechts)persoon.
- De verdachte draagt zelf bij aan de mediabelangstelling.

4.2.5 Toetsingscriterium: schadelijke effecten

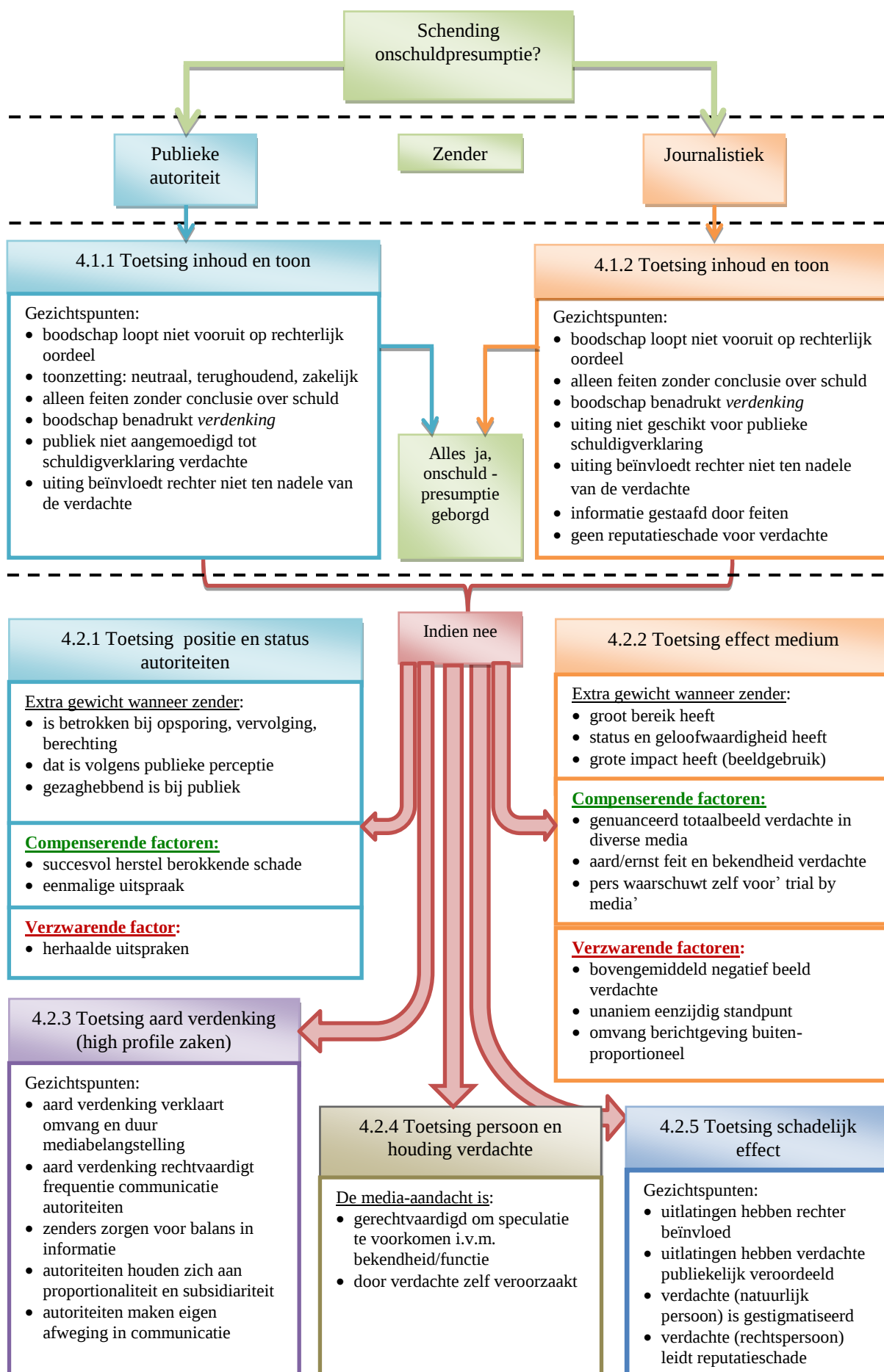
Een schending van de onschuldpresumptie kan de verdachte op twee manieren schaden. Er kan ten eerste sprake zijn van beïnvloeding van de rechter waardoor diens onpartijdigheid onder druk komt te staan. Daarnaast staat de beïnvloeding van het publiek. Deze kant van de onschuldpresumptie ziet niet op de uitkomst van de rechtszaak, maar op de reputatie van de verdachte. Uitingen in strijd met de onschuldpresumptie kunnen ertoe leiden dat de samenleving nooit meer zal geloven in de onschuld van de verdachte, hoe een rechter ook oordeelt.¹⁵⁹ Bovendien kan een golf aan publiciteit een verdachte (rechts)persoon stigmatiseren.

Gezichtspunten schadelijke effecten

- Uitlatingen in strijd met de onschuldpresumptie hebben de rechter beïnvloed.
- Uitlatingen in strijd met de onschuldpresumptie hebben het publiek aangemoedigd de verdachte schuldig te achten.
- De verdachte (natuurlijk persoon) is gestigmatiseerd door de publiciteit.
- De verdachte (rechtspersoon) lijdt reputatieschade door de publiciteit.

In het overzicht op de volgende pagina is het toetsingsschema in één overzicht weer-gegeven.

¹⁵⁹ Trechsel 2005, p. 164.

4.3 Consequenties

De rechter kan verschillende consequenties verbinden aan een eventuele schending van de onschuldpresumptie. Hij kan art. 359a Sv toepassen, dat ziet op vormverzuimen tijdens het voorbereidend onderzoek zoals bedoeld in art. 132 Sv. Dit artikel komt in beeld wanneer politie of justitie in dit stadium door hun uitspraken de onschuldpresumptie schenden. De consequenties van art. 359a Sv die bij een schending van de onschuldpresumptie in beeld komen, zijn strafvermindering en niet-ontvankelijkverklaring. Een niet-ontvankelijkverklaring is in de visie van de Hoge Raad de ultieme sanctie. Er moet sprake zijn van een ernstige inbreuk op de beginselen van een behoorlijke procesorde door met opsporing of vervolging belaste ambtenaren. Daarbij moet doelbewust of met grove veronachtzaming van de belangen van de verdachte tekort zijn gedaan aan diens recht op een eerlijke behandeling van zijn zaak. In de praktijk zal die situatie zich niet snel voordoen. Strafvermindering is aan de orde als de verdachte als gevolg van het verzuim nadeel lijdt. Dat nadeel moet zich lenen voor compensatie door middel van strafvermindering en de strafverlaging moet zijn gerechtvaardigd in het licht van het belang van het geschonden voorschrift (i.c. de onschuldpresumptie) en de ernst van het verzuim.¹⁶⁰

Wanneer uitingen waarvoor het OM verantwoordelijk is, geen deel uitmaken van het voorbereidend onderzoek, maar wel de onschuldpresumptie schenden, geeft de rechter formeel geen toepassing aan art. 359a Sv. De strafprocessuele consequenties die hij eraan kan verbinden zijn echter dezelfde als dit artikel biedt. Uit de casuïstiek in hoofdstuk 2 komt naar voren dat de rechter wanneer hij consequenties verbindt aan een schending van de onschuldpresumptie, meestal gebruik maakt van de mogelijkheid tot strafvermindering, zoals in de zaken Kolbak en Mayenne.

Een andere situatie is dat de rechter zelf het verwijt krijgt dat hij de onschuldpresumptie schendt met uitspraken in de media. De verdachte kan de rechter wraken, omdat hij niet onpartijdig is. Hiervoor geldt de procedure van art. 512-515 Sv.¹⁶¹

In de Kolbak-zaak deed de rechter in eerste aanleg zijn uitspraken in de pers ná behandeling van de zaak. Dan kan de verdediging verzoeken om met toepassing van art. 423 lid 2 de zaak te verwijzen naar een andere rechtbank, omdat het in eerste aanleg heeft ontbroken aan een onpartijdige rechter. Voor een beroep op onpartijdigheid is wel vereist dat zich uitzonderlijke omstandigheden voordoen die zwaarwegende aanwijzingen

¹⁶⁰ Corstens 2005, p. 675. Zie ook: HR 19 december 1995, *NJ* 1996, 249.

¹⁶¹ Corstens 2005, p. 129.

opleveren voor het oordeel dat de rechter jegens een verdachte een vooringenomenheid koestert, of bij de verdachte een dienaangaande vrees objectief gerechtvaardigd is.¹⁶²

Wanneer andere zenders zoals de media of publieke autoriteiten die niet zijn betrokken bij opsporing of vervolging de onschuldpresumptie schenden, zal de rechter indien passend ook gebruik maken van de mogelijkheid de verdachte te compenseren door bij de strafmaat rekening te houden met de schending van het onschuldvermoeden.

4.4 Preventieve bescherming voor de verdachte

Het toetsingsschema aan het slot van paragraaf 4.2 biedt een handvat bij de beoordeling of art. 6 lid 2 EVRM is geschonden. De vraag is of er daarnaast preventieve mogelijkheden zijn om verdachten beter te beschermen tegen een inbreuk op het onschuldvermoeden.

Autoriteiten

Vanzelfsprekend ligt er een verantwoordelijkheid bij de strafrechtelijke autoriteiten om zich in hun communicatie nog meer bewust te zijn van het risico van een ‘trial by media’. Het Openbaar Ministerie kan daar in zijn persbeleid nadrukkelijker aandacht aan besteden, net zoals het dat doet aan privacybescherming. De rechter kan evenwichtiger aandacht geven aan de twee aspecten van de onschuldpresumptie. Het onschuldvermoeden is niet alleen van toepassing op de houding van de rechter, het beoogt ook te voorkomen dat een verdachte in de ogen van het publiek al is veroordeeld, voordat de rechter spreekt. Wanneer dat laatste zich voordoet, is er bovendien niet alleen schade voor de verdachte. Omdat uitspraken niet meer kunnen rekenen op maatschappelijke aanvaardbaarheid, gaat dit ten koste van het vertrouwen in de rechtspraak. Dit betekent overigens niet dat OM en gerechten een minder actief communicatiebeleid moeten voeren, maar dat zij voortdurend het doel van openbaarheid zuiver in het oog moeten houden: het bevorderen van de kwaliteit van rechtspraak en de maatschappelijke aanvaardbaarheid van uitspraken.¹⁶³ Het zou goed zijn om dat niet alleen impliciet te laten doorklinken in een terughoudende en objectieve toonzetting, maar ook expliciet uit te leggen. De boodschap dat iedereen recht heeft op een onbevooroordeelde rechter en een eerlijke en zorgvuldige rechtsgang zou toch kunnen worden gebracht op een manier waarmee het publiek zich kan identificeren. Het lijkt in ieder geval een statement dat op meer instemming kan rekenen dan een beroep op

¹⁶² HR 26 mei 1992, NJ 1992, 676.

¹⁶³ Groenhuijsen 1997, p. 418.

bijvoorbeeld het recht op privacy. Afgaand op lezers- en kijkersreacties naar aanleiding van zaken als Joran van der Sloot, Koos H. of Sander V. ziet de mediaconsument privacy als een ‘luxerecht’ dat gemakkelijk kan wijken wanneer iemand wordt beschuldigd van een strafbaar feit.

Een actieve omgang met de media past binnen de ambitie van de Raad voor de Rechtspraak. In hoofdstuk 2 kwam al aan de orde dat de *Agenda voor de Rechtspraak 2008-2011* pleit voor een actiever mediabeleid met meer uitleg over uitspraken. Cruciaal is echter de wijze waarop dat gebeurt. Interessant in dat opzicht is onderzoek naar de Amerikaanse praktijk door Fox, Van Sickel en Steiger, die empirisch onderzoeken of de legitimiteit van het rechtssysteem toeneemt als burgers meer kennis krijgen van rechtspraak en zien dat rechters hun bevoegdheden op een integere, rechtvaardige en efficiënte manier inzetten.¹⁶⁴ De meeste Amerikanen baseren hun mening vooral op de wijze waarop de media rechtspraak presenteren. Vermoedelijk is dat in Nederland niet anders. De onderzoekers komen tot de ontvullende conclusie dat publiciteit niet tot meer kennis en vertrouwen leidt. Dat komt door de tabloidstijl van berichtgeving, die zich vooral richt op spraakmakende zaken:

‘The preceding developments - an enormous growth in de media’s focus on legal cases and trials, a more competitive commercial environment due to the proliferation of new and emerging media forms, and the subsequent tabloidization of legal coverage - have actually contributed to an unprecedented level of public exposure to the workings of the system. However, contrary to the idealized prediction that greater public exposure would bring about the range of public benefits outlined previously, we believe that citizens are simply being more misinformed. (...) In short, more coverage has translated into less democratic legitimacy.’

De onderzoekers concluderen dat burgers wel meer kennis hebben van human interest details van highprofile zaken, maar dat hun kennis van het rechtssysteem niet is toegenomen en het vertrouwen in het systeem zelfs is afgenomen.

Wanneer de gerechten via een actievere mediastrategie de verbinding met de samenleving willen versterken, is uitleg bij uitspraken dus essentieel. Dat zal rechtspraak inzichtelijker en begrijpelijker maken dan camera’s in de rechtszaal. De gerechten kunnen dat versterken door bij uitleg van uitspraken het incidentniveau te overstijgen en een zaak als kapstok te gebruiken om het algemene overkoepelende thema te belichten. Zo kan een

¹⁶⁴ Fox, Van Sickel & Steiger 2007, p.198.

rechtszaak zoals die van Benno L. waarbij de publiciteit zelf onderwerp in de pers is geweest, dienen als ‘haakje’ om in publieksvriendelijke bewoordingen uitleg te geven over de betekenis van het recht op een eerlijk proces en het vermoeden van onschuld. Media bieden de rechter daarvoor een beter platform dan de rechterlijke uitspraak zelf, omdat daar het achterliggende verhaal vaak zit verstopt in technisch-juridisch jargon. Met andere woorden: de rechter moet investeren in uitleg en duiding.¹⁶⁵

Tot slot kunnen overige gezagsdragers zoals bestuurders of politici zich er bij strafzaken die maatschappelijk onrust veroorzaken meer rekenschap van geven dat zij er zijn voor de geschokte burger, maar zich niet moeten mengen in de strafrechtspleging. Dat houdt de rolverdeling zuiver.

Mediaberichtgeving

Maar dat alleen lost het probleem van een publiekelijke veroordeling in de publiciteit niet op. Hoe kan een verdachte beter worden beschermd tegen de pers? Stevens meent dat het Openbaar Ministerie hier een verplichting heeft en denkt aan een model waarin het onder voorwaarden informatie aan de media verstrekt. Die voorwaarden zijn onderdeel van een convenant of mediacode waarin onschuldpresumptie en persvrijheid gelijkwaardige uitgangspunten zijn.¹⁶⁶ Stevens maakt een vergelijk met de mediacode van de RVD over het Koninklijk Huis. Toch kleven er belangrijke bezwaren aan het stellen van voorwaarden. Ten eerste is er een risico dat het verstrekken van informatie onder voorwaarden een averechts effect heeft. De betreffende media zullen alleen nog maar zelf onderzoek doen en het OM heeft geen mogelijkheid om met feitelijke en juiste informatie de berichtgeving bij te sturen. Het zal daarom leiden tot méér speculatie omdat een betrouwbare bron het laat afweten. Een tweede bezwaar geldt de praktische uitvoering, een mediacode met betrekking tot het Koninklijk Huis kan werken omdat het object van belangstelling steeds hetzelfde is. Bij strafrechtspleging gaat het voortdurend om een andere zaak. Als een medium de voorwaarden overtreedt, is het dan uitgesloten van informatieverstrekking over de betreffende strafzaken of van persvoorlichting in het algemeen gedurende een bepaalde periode? Tot slot wringt het idee dat het Openbaar Ministerie zoveel macht krijgt dat het zelf kan selecteren welk medium het van informatie voorziet en welk niet. Dat staat haaks op het openbaarheidsbeginsel. En welke informatie

¹⁶⁵ Jensma 2010, p. 288.

¹⁶⁶ Stevens 2010, p. 663 – 664.

moet het OM dan weigeren? Persinformatie is openbaar en wordt verspreid via de meest laagdrempelige kanalen zoals de eigen website.

Toch wordt in de wetenschappelijke literatuur meer en meer betoogd dat de rechtsbescherming van burgers tekortschiet en dat de media ‘een macht zijn zonder verantwoordelijkheid’.¹⁶⁷ Van der Wilk beschouwt de media als ‘privaat-publieke macht’ wier invloed gevolgen heeft voor de werking van de rechtstaat en het vertrouwen van burgers daarin. Journalisten moeten erkennen dat zij een machtspositie vervullen in de publieke sfeer. Daarbij hoort dat zij aan de samenleving verantwoording afleggen voor het eigen handelen.¹⁶⁸ Mentink leidt uit de jurisprudentie van het EHRM over art. 10 lid 2 EVRM af dat het Hof veel belang hecht aan de ‘ethics of journalism’ en daarmee aan de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de journalist. Hij meent daarom dat het van belang is dat er instituten bestaan die de journalistieke ethiek bewaken.¹⁶⁹ Zijn onderzoek naar het functioneren van de Raad voor de Journalistiek met als veelzeggende titel ‘*Veel raad, weinig baat*’ en diverse andere publicaties, zoals een rapport over mediologica van de Raad voor Maatschappelijk Onderzoek en een proefschrift van Van Harinxma thoe Slooten over de slechte rechtspositie van individuele burgers in perszaken, zijn voor de Vereniging voor Media- en Communicatierecht in 2007 aanleiding om een commissie in te stellen onder leiding van Dommering. Deze commissie krijgt de vraag of er voldoende eenvoudige en toegankelijke procedures beschikbaar zijn - of moeten komen - om op te komen tegen individueel leed dat een publicatie veroorzaakt.¹⁷⁰ De commissie kraakt harde noten over de Raad voor de Journalistiek die professionele toetsing en externe klachtenbehandeling in zijn takenpakket heeft en komt tot de slotsom dat de normstelling die de Raad hanteert vaag is en onvoldoende aansluit bij de juridische normen als het gaat om de genoegdoening voor de klager. Er zijn bovendien onvoldoende procedurele waarborgen voor feitenvaststelling op basis van hoor en wederhoor, eigen onderzoek ontbreekt, de Raad legt geen sancties op en de branche staat onvoldoende achter de Raad. Het ontbreekt de Raad aan gezag, er zijn media die Raad niet erkennen, niet op zittingen verschijnen en weigeren uitspraken te publiceren.¹⁷¹

De oplossingen om de ‘accountability’ van de pers te versterken, zijn divers en uiteenlopend. Van Harinxma thoe Slooten maakt de vergelijking met overheden, bedrijven

¹⁶⁷ Bardoel 2003, p. 5.

¹⁶⁸ Van der Wilk 2009, p. 262-266.

¹⁶⁹ Mentink 2006, p. 57.

¹⁷⁰ <www.ivir.nl/publicaties/dommering/klachten_over_mediapublicaties.pdf>.

¹⁷¹ Mentink 2006, p. 192.

en instellingen die aan hoge eisen moeten voldoen op dit vlak en verwijst naar de Wet Openbaarheid van Bestuur, de verplichte publicatie van de inkomens van bestuurders, de visitaties bij universiteiten en de vele consumentenonderzoeken die er zijn. Hij vraagt zich af waarom het gezien deze ontwikkelingen ‘wel valt na te gaan welke boormachine het veiligst is, maar niet welke krant de meest betrouwbare koppen heeft’.¹⁷²

Grofweg zijn de aanbevelingen onder te verdelen in een cluster ‘zelfregulering’ en ‘regulering door derden’. Het argument dat het meest wordt aangevoerd in het voordeel van zelfregulering hangt samen met de bijzondere positie van de pers in een democratie als controleur van de macht. Overheidsbemoeienis met de pers is daarom niet gepast.¹⁷³ Veelgehoorde argumenten tegen zelfregulering zijn dat de slager zijn eigen vlees keurt en dwang en sancties ontbreken. Media behoren bovendien geen verantwoording af te leggen aan zichzelf, maar aan burgers.

De sleutel zit dus in een tussenoplossing: geïnstitutionaliseerde tegenmacht, maar niet van overheidswege. De commissie-Dommering oppert om de Raad voor de Journalistiek een tuchtfunctie te geven en in twee kamers te splitsen: een voor conflicten en een voor de handhaving van de beroepsnormen.¹⁷⁴ Beslissingen - die openbaar zijn - betreffen dus genoegdoening voor de klager of een oordeel over het handelen van het medium in kwestie. Een eerlijke beoordeling vereist dat de media van tevoren weten wat de criteria zijn waaraan zij worden getoetst.¹⁷⁵ Met betrekking tot publiciteit over strafrechtspleging kan de Aanbeveling van het Comité van Ministers van de Raad van Europa een goed uitgangspunt bieden. Wat betreft de samenstelling van de ‘tegenmacht’ adviseert Van Harinxma thoe Slooten een evenwichtige samenstelling met bijvoorbeeld vertegenwoordigers van de media, overheid, consumenten, bedrijven en burgers. De commissie Dommering voegt er dreigend aan toe dat wanneer de branche er niet in slaagt een oplossing van de grond te tillen ‘de grootst mogelijke meerderheid binnen de commissie is geporteerd voor een bij wet ingestelde Ombudsman’.

Ook de visie van Van der Wilk op de media als publieke macht, biedt aanknopingspunten voor een tussenweg tussen zelfregulering en overheidsbemoeienis:

‘Bij de erkenning dat de media een publieke macht zijn en de beoefenaren van de journalistiek burgers met een bijzonder ambt, hoort het gedrag van een publieke macht. Dat houdt in verantwoording afleggen van

¹⁷² Van Harinxma thoe Slooten 2006, p. 56.

¹⁷³ Van Harinxma thoe Slooten 2006, p. 46.

¹⁷⁴ <http://www.ivir.nl/publicaties/dommering/klachten_over_mediapublicaties.pdf>

¹⁷⁵ Van Harinxma thoe Slooten 2004, p. 1200-1206.

handel en wandel, uitleggen waarom iets op een bepaalde manier wordt gedaan, afwegingen duidelijk maken. Bij verantwoording en transparantie gaat het om de ene kant van het systeem; bescherming door maatregelen waardoor het systeem van check and balances is gewaarborgd zijn de andere kant. Zo ontstaat machtsevenwicht.¹⁷⁶

Van der Wilk wil dit onder andere vormgeven door een ‘Wet op de vrije beoefening van de journalistiek’ waarin een onafhankelijke nationale mediaombudsman is geregeld en een Raad voor de Journalistiek die fungeert als laagdrempelige klacht- en beleidsinstelling voor alle media en is samengesteld uit mediaprofessionals en burgers. Zij benadrukt dat de wettelijke verankering beoogt de onafhankelijkheid van de journalistiek te beschermen en maakt de vergelijking met de wettelijke waarborgen voor de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht: ‘voor de media vloeit die onafhankelijkheid voort uit de Grondwet en het EVRM en verdere invulling met deze nieuwe wet die de vrije beoefening van de journalistiek, de instandhouding van de media als privaat-publieke macht garandeert en een podium voor verantwoording biedt.¹⁷⁷ Ook Van Harinxma thoe Slooten benadrukt dat onafhankelijk toezicht niet in strijd is met de vrijheid van art. 10 EVRM. Het EHRM beschouwt de pers als ‘waakhond van de democratie’. De toezichthouder heeft ook die functie, maar dan ten aanzien van de media zelf. Als hij misstanden openbaar maakt, is dat in het belang van de informatievrijheid die tevens een ontvangstvrijheid inhoudt. Omdat het doel is de kwaliteit van berichtgeving te verbeteren, wordt een optimale werking van art. 10 EVRM beoogt.¹⁷⁸ Tot slot betoogt de commissie-Dommering dat de vrijheid van meningsuiting zich niet verzet tegen een wettelijke regeling voor de Raad voor de Journalistiek of vergelijkbare instantie - zoals een ombudsman - en een plicht voor publieksmedia om zich daarbij aan te sluiten. Voorwaarde is dat er geen inhoudelijke eisen worden gesteld en geen overheidserkenning wordt geëist.¹⁷⁹

Dommering brengt de bescherming van het beroep journalist in verband met de opkomst van nieuwe media en burgerjournalistiek.¹⁸⁰ Het publiek moet juist in zo’n chaotisch medialandschap kunnen vertrouwen op de professionele journalist. Elk instituut moet dat vertrouwen verdienen door maatschappelijk verantwoording af te leggen over regels van professionaliteit. Dát houdt de kernwaarde van het vak van journalist overeind en dat verdient bijzondere bescherming. In de woorden van Dommering:

¹⁷⁶ Van der Wilk 2009, p. 261-262.

¹⁷⁷ Van der Wilk 2009, p. 272.

¹⁷⁸ Van Harinxma thoe Slooten 2004, p. 1200 – 1206.

¹⁷⁹ <www.ivir.nl/publicaties/dommering/klachten_over_mediapublicaties.pdf>.

¹⁸⁰ <www.ivir.nl/publicaties/dommering/De_rol_van_een_journalist_in_de_democratie.pdf>.

‘Journalisten die roepen dat zij niets met beroepsregels en klachteninstanties als ombudsmannen te maken hebben (‘u sleurt mij maar voor de rechter’) zullen het in het internettijdperk afleggen. Als ze tenminste tot het koren willen behoren.’

Ook Bardoel redeneert in die trant in zijn oratie over de toekomst voor de journalistiek. Hij pleit ervoor dat journalisten hun kernwaarden als onafhankelijkheid, kwaliteit en betrouwbaarheid beter uitdragen:

‘Te midden van alle gratis informatie is journalistieke toevoeging relatief kostbaar. (...) Tegenover alle gratis en gestuurde informatie behoeft goede en betaalde journalistiek een keurmerk waarmee de aard en kwaliteit van product en maker herkenbaar gemarkeerd worden.’¹⁸¹

Duidelijker regels over journalistiek, wettelijke verankering van de onafhankelijkheid van het beroep en tegenmacht in de zin van checks en balances beschermt dus de journalist, de samenleving en - op termijn - zal er ook voor de individuele verdachte een beschermend effect van uitgaan.

¹⁸¹ Bardoel 2010, p. 14-15.

Hoofdstuk 5

5. Samenvatting

De centrale onderzoeksvraag van deze scriptie is: botst de informatievrijheid (voortvloeiend uit art. 10 EVRM) met het recht op een eerlijk proces, in het bijzonder de onschuldpresumptie (art. 6 lid 2 EVRM) bij publiciteit over strafrechtspleging? Zo ja, hoe gaat de Nederlandse strafrechter met een dergelijk conflict om? Is dit toetsingskader consistent en voorspelbaar en zo nee, hoe kan dat worden verbeterd?

Het antwoord op de eerste deelvraag (hoofdstuk 2) is dat in het EVRM de mogelijkheid van een conflict tussen de informatievrijheid en het onschuldvermoeden is voorzien. Dat is af te leiden uit de beperkingsgrond in art. 10 lid 2 EVRM dat de informatievrijheid aan banden legt ter bescherming van ‘de goede naam of rechten van anderen en het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht’. Ook strafrechtelijke autoriteiten houden in hun persbeleid rekening met een mogelijke botsing. In de rechtspraak van het EHRM zijn concrete botsingen aan de orde geweest, waarbij het Hof er niet voor kiest het ene recht voorrang te geven boven het andere, maar een compromis vindt door beide vrijheden iets te beperken en zo in balans te brengen.

Hoofdstuk 3 bekijkt hoe de Nederlandse strafrechter omgaat met conflictsituaties tussen de informatievrijheid en de onschuldpresumptie. Er zijn talloze variaties. Strafrechtelijke autoriteiten die zich stellig uitlaten over de schuld van een verdachte, journalisten die niet-onderbouwde beschuldigingen publiceren, politici die zich mengen in het publieke debat. Conclusie is echter dat de strafrechter een botsing niet *behandelt* als botsing. De enige vraag die de strafrechter namelijk moet beantwoorden, is of een verdachte tekort wordt gedaan in zijn recht op een eerlijk proces, vanwege uitlatingen in de media die vooruitlopen op een rechterlijk oordeel. Daarbij zijn de centrale vragen of de omstreden uitspraken geschikt zijn om het publiek aan te moedigen de verdachte schuldig te achten of de rechter ten nadele van de verdachte te beïnvloeden. Bij de strafrechterlijke toetsing zijn twee bevindingen opvallend. Ten eerste beperkt de strafrechter zich soms tot de tweede vraag: verlaat hij zelf als gevolg van de publiciteit de onschuldpresumptie? Ten tweede valt op dat rechters bij de beoordeling of het onschuldvermoeden is geschonden een variëteit aan criteria hanteren. Er is echter geen vast toetsingsschema. Diverse criteria spelen een rol, maar onduidelijk is welke wanneer relevant zijn en of ze veel of weinig

gewicht in de schaal leggen. Dat beantwoordt de tweede onderzoeksvraag: de aard van het strafproces brengt mee dat de strafrechter een vermeende schending van de onschuldpresumptie eenzijdig beoordeelt. Hij hanteert daarbij diverse toetsingscriteria, maar handelt niet volgens een vast consistent schema.

Hoofdstuk 4 presenteert ten slotte een toetsingsschema met concrete criteria dat als hulpmiddel kan dienen bij de vraag of en in welke mate er sprake is van een schending van het onschuldvermoeden van art. 6 lid 2 EVRM. Tot slot besteedt dit hoofdstuk aandacht aan preventieve bescherming van de verdachte. Het doet een aantal aanbevelingen voor de perscommunicatie van autoriteiten over strafrechtspleging en voor de berichtgeving van de media zelf.

6. Literatuur- en jurisprudentielijst

Geraadpleegde boeken en tijdschriftartikelen

Bardoel 2003

J. L. H. Bardoel, *Macht zonder verantwoordelijkheid? Media, mediabeleid en de kwaliteit van de openbare informatievoorziening* (oratie Nijmegen), Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen 2003.

Bardoel 2010

J.L.H. Bardoel, *Toekomst voor de journalistiek* (oratie Nijmegen), Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen 2010.

Beunders & Muller 2005

H. Beunders & E. Muller, *Politie en Media. Feiten, fictie en imagopolitiek*, Zeist: Uitgeverij Kerckebosch 2005.

Böhler 2004

B. Böhler, *Crisis in de rechtsstaat. Spraakmakende zaken, verborgen processen*, Amsterdam: De Arbeiderspers 2004.

Brants 2005

C.H. Brants, 'Trial by media: publiciteit in het vooronderzoek', in: A.H.E.C. Jordaans, P.A.M. Mevis & J.M. Reijntjes (red.), *Praktisch strafrecht; liber amicorum J.M. Reijntjes*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005, p. 45-61.

Brants & Van Lent 2001

C.H. Brants & L. van Lent, *Externe openbaarheid. Van vanzelfsprekendheid tot probleem*, in: C.H. Brants, P.M. Mevis & E. Prakken (red.), *Legitieme Strafvordering. Rechten van de mens als inspiratie voor de 21 eeuw*, Antwerpen: Intersentia 2001, p. 75-102.

Brems 2005

E. Brems, 'Conflicting human rights: An Exploration in the Context of the Right to a Fair Trial in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms', *Human Rights Quarterly* 2005-27, p. 294-326.

Buruma 2009

Y. Buruma, 'Boekbespreking' (bespreking van: E. van Sliedregt, *Tien tegen één. Een hedendaagse bezinning op de onschuldpresumptie*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009), *Delikt en Delinkwent* 2009-8, p. 851-859.

Corstens 2005

G.J.M. Corstens, *Het Nederlandse strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2005.

Corstens 2007

G. J. M. Corstens, 'Veranderingen in het strafrecht in Nederland. De spanning tussen enerzijds politiek en samenleving en anderzijds de strafrechtspleging', *NJB* 2007-12, p. 664-671.

Dommering, Asscher & Mom 2000

E. Dommering, L. Asscher & G. Mom, *Informatierecht: fundamentele rechten voor de informatiesamenleving*, Amsterdam: Cramwinckel 2000.

Doorenbos 2007

D.R. Doorenbos, *Naming & Shaming* (oratie Nijmegen), Deventer: Kluwer 2007.

Fox, Van Sickel & Steiger 2007

R.L. Fox, R.W. van Sickel & T.L. Steiger, *Tabloid Justice. Criminal Justice in an Age of Media Frenzy*, London: Lynne Rienner Publishers.

Groenhuijsen 1997

M. S. Groenhuijsen, 'Openbaarheid en publiciteit in strafzaken', *Delikt en Delinkwent* 1997-5, p. 417-422.

Grosheide & De Cock Buning 2007

F. W. Grosheide & M. de Cock Buning, *Hoofdstukken communicatie- en mediarecht: beschouwingen over de juridische aspecten van openbare communicatie en massamedia*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2007.

Van Harinxma thoe Slooten 2006

L.R. van Harinxma thoe Slooten, *Toegang tot het recht in perszaken* (diss. Tilburg), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2006.

Van Harinxma thoe Slooten 2004

L.R. van Harinxma thoe Slooten, 'De criticus bekritiseerd: een waakhond voor de media?', *NJB* 2004-24, p. 1200-1206.

Henrard 2008

K. Henrard, 'Botsende grondrechten en het EHRM: een pleidooi voor meer zorgvuldige argumentatie en minder 'margin of appreciation' voor staten', in: E. Brems, K. Henrard & R. de Lange, *Botsing van grondrechten*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2008.

Huijskens & Itha

C. Huijskens & D. Itha, *Het mediahandboek. Alles over omgang met de pers*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker 2001.

Jensma 2010

F. Jensma, 'De rechter als doelwit en de mens in een toga', *Trema* 2010-7, p. 283-288.

Van Kempen 2008

P.H.P.H.M.C. van Kempen, *Repressie door mensenrechten. Over positieve verplichtingen tot aanwending van strafrecht ter bescherming van fundamentele rechten* (oratie Nijmegen), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2008.

Kor 2008

G. Kor, *Medialisering van recht*, Deventer: Kluwer 2008.

Kreijger 2004

P.J. Kreijger, 'Naming and Shaming - paal en perk aan het persbeleid van de NMa?', *Markt en Mededinging* 2004-3, p. 112-117.

Kuijer 2004

M. Kuijer, 'Vrijheid van meningsuiting in en rondom de rechtszaal', in: P.D. Duyx & P.D.J. van Zeven (red.), *Via Straatsburg, Liber amicorum Egbert Myjer*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2004.

Kussendrager, Van der Lugt & Rogmans 1997

N. Kussendrager, D. van der Lugt & R. Rogmans, *Basisboek journalistiek, achtergonden, genres, vaardigheden*, Groningen: Wolters Noordhoff 1997.

Mentink 2006

J.H. Mentink, *Veel raad, weinig baat. Een onderzoek naar nut en noodzaak van de Nederlandse Raad voor de Journalistiek* (diss. Leiden), Rotterdam: Ad. Donker 2006.

Van Lent 2008

L. van Lent, *Externe openbaarheid in het strafproces* (diss. Utrecht), Den Haag: Boom juridische uitgevers 2008.

Nieuwenhuis 2008

A. Nieuwenhuis, 'De Januskop van de rechter. Over negatieve en positieve verplichtingen', in: N. van Eijk & B. Hugenholtz (red.), *Opstellen over informatierecht aangeboden aan prof. mr. E.J. Dommering* (Dommering-bundel), Amsterdam: Cramwinckel 2008, p. 241-251.

Nuijten 2007

C.M. Nuijten, *Sensatie in het Nederlandse televisienieuws 1980 - 2004* (diss. Nijmegen), (www.dare.ubn.kun.nl/bitstream/2066/56618/1/56618_sensinhen.pdf).

De Rue 2009

B. de Rue, 'Wat doet Twitter met crisiscommunicatie door de overheid?', *C magazine voor communicatieprofessionals*, 2009-5, p. 12-14.

Schuijt 2006

G.A.I. Schuijt, *Vrijheid van nieuwsgaring*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2006.

Van Sliedregt 2009

E. van Sliedregt, *Tien tegen één. Een hedendaagse bezinning op de onschuldpresumptie* (oratie Vrije Universiteit Amsterdam), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009.

Stevens

L. Stevens, 'Aant. 7 op art. 271 Sv', in: A.L. Melai & M.S. Groenhuijsen e.a., *Het wetboek van strafvordering*, Deventer: Kluwer losbl.

Stevens 2010

L. Stevens, 'Strafzaken in het nieuws. Over ontsporende media en de verantwoordelijkheid van het Openbaar Ministerie', *NJB* 2010-11, p. 660-665.

Trechsel 2005

S. Trechsel, *Human rights in criminal proceedings*, Oxford: Oxford University Press 2005.

Vandenhoele 2009

W. Vandenhoele, 'EHRM 21 september 2006', *Rechtskundig Weekblad* 2009-18, p. 766.

Voorhoof 2010

D. Voorhoof, 'Het Europese 'First Amendment'. De Straatsburgse jurisprudentie over artikel 10 EVRM: 2004-2009 (deel 2)', *Mediaforum* 2010-6, p. 186-201.

Van der Wilk 2009

E.W. van der Wilk, *Macht, Media en Montesquieu, over nieuwe vormen van publieke macht en machtsevenwicht*, (diss. Leiden), Leiden: Leiden University Press, 2009.

Geraadpleegde jurisprudentie

EHRM 10 december 2009, nr. 20437/05 (*Shagin/Oekraïne*).

EHRM 5 februari 2009, nr. 22330/05 (*Olujic/Kroatië*).

EHRM 27 februari 2007, nr. 65559/01 (*Nestak/Slowakije*).

EHRM 21 september 2006, nr. 13583/02 (*Pandy/België*).

EHRM 3 oktober 2002, nr. 37568/97 (*Böhmer/Duitsland*).

EHRM 26 maart 2002, nr. 48297/99 (*Butkevicius/Litouwen*).

EHRM 3 oktober 2000, nr. 34000/96 (*Du Roy en Malaurie/Frankrijk*).

EHRM 11 januari 2000, nr. 31457/96, NJ 2001, 74 (*News Verlag/Oostenrijk*).

EHRM 20 mei 1999, nr. 21980/93, NJ 2001, 64 (*Bladet Tromso en Stensaas/Noorwegen*).

EHRM 29 augustus 1997, nr. 22714/93, NJ 1999, 710 (*Worm/Oostenrijk*; m. nt. E.J. Dommering).

EHRM 26 april 1997, nr. 6538/747, NJ 1980, 146 (*Sunday Times/Verenigd Koninkrijk*; m.nt. E.A. Alkema).

EHRM 26 april 1995, nr. 15974/90, NJ 1996, 497 (*Prager en Oberschlick/Oostenrijk*).

EHRM 10 februari 1995, nr. 15175/89, NJ 1997/523 (*Allenet de Ribemont/Frankrijk*; m. nt. E.J. Dommering).

EHRM 23 september 1994, nr. 15890/89, NJ 1995, 382 (*Jersild/Denemarken*; m. nt. E.J. Dommering).

EHRM 8 juli 1986, nr. 9815/82, NJ 1987, 901 (*Lingens/Oostenrijk* m. nt. E.A. Alkema).

EHRM 25 maart 1983, nr. 8660/79 (*Minelli/Zwitserland*).

EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, NJ 1987, 236 (*Handyside/Verenigd Koninkrijk*).

HR 13 maart 2007, *LJN* AZ6114.

HR 1 februari 2005, *LJN* AP4584.

HR 27 januari 1984, *NJ* 1984, 803.

HR 19 december 1995, *NJ* 1996, 249.

HR 26 mei 1992, *NJ* 1992, 676

Conclusie AG 6 juli 2010, *LJN* BN0526.

Hof Amsterdam 3 juli 2009, *LJN* BJ1646.

Hof 's-Hertogenbosch 19 juli 2005, *LJN* AT9538.

Hof 's-Gravenhage 24 februari 2005, *LJN* AS9694.

Hof Amsterdam 18 juli 2003, *LJN* AI0123.

Hof Arnhem 12 mei 2003, *LJN* AF8394.

Rb. 's-Hertogenbosch 2 juli 2010, *LJN* BM9713.

Rb. Amsterdam 19 december 2008, *LJN* BG7855.

Rb. Haarlem 21 december 2007, *LJN* BC0703.

Rb. 's-Hertogenbosch 29 juli 2004, *LJN* AQ5696.

Rb. 's-Gravenhage 3 maart 2004, *LJN* AO4880.

Rb. Amsterdam 15 april 2003, *LJN* AF7291.

Rb. 's-Gravenhage 10 december 2003, *LJN* AN9809.

Rb. Almelo 2 april 2002, *LJN* AE0934.

Rb. Amsterdam 22 juni 2001, *LJN* AB2241.

Geraadpleegde overige documenten en elektronische bronnen

RMO-advies Medialogica

Advies Medialogica over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek (RMO-advies 26 van januari 2003), Den Haag: Sdu Uitgevers 2003.
<www.adviesorgaan-rmo.nl/publicaties/adviezen/2003/01/>.

VMC-rapport

Onderzoek studietoelichting van de Vereniging voor Media- en Communicatierecht (VMC), 'Klachten over mediapublicaties. Een onderzoek naar de mogelijkheden van eenvoudig toegankelijke niet-rechterlijke procedures', *Mediaforum* 2007-5.
<www.ivir.nl/publicaties/dommering/klachten_over_mediapublicaties.pdf>.

Council of Europe

Recommendation (Rec)2003 13 of the Committee of Ministers to member states on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings, 10 juli 2003.

Declaration on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings, 10 juli 2003.
<www.coe.int/t/cm/home_en.asp>.

Resolution 1003 (1993) on the ethics of journalism.

<www.assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta93/eres1003.htm>.

Aanwijzing voorlichting opsporing en vervolging (2007A017), College van procureurs-generaal, *Staatscourant* 18 oktober 2007, nr. 202, p. 28.
<www.om.nl/organisatie/beleidsregels/overzicht/voorlichting/@151395/aanwijzing/>.

Persrichtlijn Raad voor de Rechtspraak, 9 januari 2008

<www.rechtspraak.nl/NR/rdonlyres/.../Persrichtlijn_web.pdf>.

Rechters en de media: een knelkoppeling, *Rechtstreeks* 2004-2, Den Haag: Raad voor de rechtspraak.

<www.rechtspraak.nl/Gerechten/RvdR/Publicaties/Rechtstreeks/Rechtstreeks.htm> .

Agenda van de Rechtspraak 2008-2011, Onafhankelijk en betrokken, Den Haag: Raad voor de rechtspraak, juli 2007.

<www.rechtspraak.nl/Gerechten/RvdR/Publicaties/Agenda+van+de+Rechtspraak+2008-2011/Agenda+van+de+Rechtspraak+2008-2011.htm>.

Als het op communiceren aankomt, Crisiscommunicatie voor (loco-)burgemeesters, den Haag: Nederlands Genootschap Burgemeesters, oktober 2009.

<www.burgemeesters.nl/files/File/Crisisbeheersing/docs/Crisiscommunicatie.pdf>.

Code voor de journalistiek, Nederlands Genootschap van Hoofddredacteurs.

<www.genootschapvanhoofddredacteurs.nl/het_genootschap/code-voor-de-journalistiek.html>.

Leidraad voor de journalistiek, Raad voor de Journalistiek.

<www.rvdj.nl/katern/47>.

Pleitaantekeningen van J-H.L.C.M. Kuijpers & R.C. Honig in de zaak Holleeder, 19 november 2007.

<www.scribd.com/doc/3321916/Pleitnota-Mr-Jan-Hein-Kuijpers-Holleeder-Proces>.

Pleitaantekeningen van A.A. Franken en C.H. Zuur, 7 en 12 mei 2009.

<www.dmz.homelinux.net/docs/pleitnota_holleeder.pdf>.

Requisitoir zwemschoolhouder van H.M. Gorter en J. Nederlof, 9 juni 2010.

<www.om.nl/algemene_onderdelen/uitgebreid_zoeken/@153651/requisitoir/>.

E.J. Dommering, *De rol van een journalist in de democratie*, inleiding voor symposium van de Stichting Media-Ombudsman Nederland (MON) op 17 maart 2010.

<www.ivir.nl/publicaties/dommering/De_rol_van_een_journalist_in_de_democratie.pdf>.

Berichten uit kranten en opiniebladen

Groenendijk & Ruepert 2008

P. Groenendijk & M. Ruepert, 'Onbetwiste leider van bende jonge criminelen', *Algemeen Dagblad* 10 mei 2008, p. 6.

Dekker 2009

N. Dekker, 'Kritiek op openlijke aanpak zaak Benno L.', *Algemeen Dagblad* 19 juni 2009, p.1. en N. Dekker, 'Collega's vonden hem engerd', *Algemeen Dagblad* 27 juni 2009, p. 5.

Kranenburg & Kruijt

A. Kranenburg & M. Kruijt, 'Advocaten staan voor een heidens karwei', *De Volkskrant* 10 augustus 2002, p.3.

Leistra

G. Leistra, 'De zaak Fons Spooren', *Elsevier* 15 november 2003.

Wetzel

I. Wetzel, 'De verdachte, de functie en de naam', *Eindhovens Dagblad* 23 mei 2003.